

AZERBAJCAN CUMHURİYETİ EĞİTİM BAKANLIĞI
AZERBAJCAN DEVLET İKTİSAT ÜNİVERSİTESİ
ULUSLARARASI YÜKSEK LİSANS VE DOKTORA MERKEZİ

Elyazması hukukunda

Quluzade Nermine İlqar kızının

**“Azerbaycan’da turizm potansiyelinin değerlendirilmesi- Berde
kenti örneği”**

konusunda

YÜKSEK LİSANS TEZİ

İhtisasın şiferesi ve adı:	060803 “Turizm ve Otelçilik”
İhtisaslaşma:	“Turizm İşi”
Tez Danışmanı:	Yüksek Lisans Programının rehberi:
Doç.Dr. Rehman Seferov Saleh	Doç.Dr. Kadir Bayramlı Nezir
Kafedra Müdürü Evezi:	Öğr. Gör. Aliyev Yusif Nadim

Bakü-2018

AZERBAYCAN CUMHURİYETİ EĞİTİM BAKANLIĞI
AZERBAYCAN DEVLET İKTİSAT ÜNİVERSİTESİ
ULUSLARARASI YÜKSEK LİSANS VE DOKTORA MERKEZİ

**“AZERBAYCAN’DA TURİZM POTANSİYELİNİN
DEĞERLENDİRİLMESİ- BERDE KENTİ ÖRNEĞİ”**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan

NERMİNEQULUZADE

Danışman

Doç. Dr. REHMAN SEFEROV

BAKÜ – 2018

ÖZET

Bir ülkenin turizm potansiyeli olması demek onun ekonomisinin, kültürünün, politik durumunun daha da iyi olması demektir. Turizm kalkınmanın önemli bir aracı olduğu için onun bölgede geliştirilmesine büyük önem veriliyor. Tüm ülkeler gibi Azerbaycan da turizminin geliştirilmesine diğer alanlarda daha fazla dikkat ayırıyor. Ülkenin başlıca maksadı ülke ekonomisinin petrolden gelen kardan asılılığına son vermek, ülkeni tanıtmak, ülke kültürünü tanıtmak, politik barışık kazanmak, yerel halk sosyal bakımdan ileriye götürmek ve onların turizmden yararlı çıkmasını sağlamaktan ibarettir.

Bu çalışmanın ana konusu Azerbaycanın turizm potansiyelini değerlendirmek ve Berde kentinin turizm potansiyelini araştırarak sunmaktır. Konu olarak “Azerbaycan’da Turizm Potansiyeli Değerlendirilmesi-Berde Kenti Örneği” seçilmesinde başlıca maksat Azerbaycanda turizm potansiyelini belirlemek, son yıllarda ülkenin turizm ile ilgili göstergelerini ortaya koymak, hangi turizm türlerinin geliştirile bilinmesini incelemek, alt yapı ve ulaşım gibi sektörlerle doğrudan ilişkisi olduğundan bu sektörleri de incelemektir, örnek bölge olarak Berde kenti seçilmiştir. Bunun da başlıca sebebi kentin bilinmeyen turizm potansiyelini ortaya koymak, hangi turizm türlerinin geliştirile bilinmesini aydınlatmak, ulaşım, alt yapı, yeme-içme, konaklama tesislerini ve başka turzime önemli alanları araştırmaktır.

Çalışmada öncelikle turizm ile ilgili genel bilgiler verilmiştir, onun önemi, bir ülkede neden olması gereken bir alan olduğu açıklanmış, ülkelerin turizm durumunu icledikten sonra ise Azerbaycandaki turizm durumuna ilişkin bilgiler yer almıştır.

Örnek bölgeye geçmeden önce ise onun yerleştiği Aran ekonomik bölgesinin genel özellikleri ile ilgili temel bilgiler ve göstergeler verilmiştir.

Son olarak ise örnek bölge olan Berde kentinin turizm potansiyeli ile ilgili bilgiler verilmiş ve nitel analizin ve bölge araştırmasının sonucu olarak bulgular verilmiş ve incelenmiştir.

Anahtar kelimeler: Turizm Kavramı, Turizm Potansiyeli, Azerbaycan Turimzi, Aran Bölgesi, Berde Kenti

ABSTRACT

The fact that the country has the potential of tourism means that its economy, culture, political situation is even better. As tourism is an important tool of development, great importance is attached to its development in the region. Like all countries, Azerbaijan is paying more attention to the development of tourism in other areas. The country's main objective is to end the economic income of the country from petroleum, to promote the country, to promote the country's culture, to achieve political peace, to bring the local people forward from social care and to benefit them from tourism.

The main theme of this study is to evaluate the tourism potential of Azerbaijan and to investigate and present the tourism potential of the city of Barda. The main objective of this project is to determine the tourism potential of Azerbaijan, to show the country's tourism related indicators in recent years, to examine what types of tourism are being developed, to know the development of these types of tourism, and Barda city was chosen as a sample region. This is mainly due to the fact that the city is revealing the tourism potential of unknownbeg, explaining which tourism types are known to be developed, transporting, infrastructure, eating and drinking and other important areas of tourism.

In the study, firstly, general information about tourism was given, its importance was explained as an area that should be caused in a country, information about the tourism situation in Azerbaijan after the countries' tourism situation was taken place. Before passing to the sample area, basic information and signs about the

general characteristics of the Aran economic zone where Barda settled were given.

Finally, the information about the tourism potential of Barda, the sample region, was given and the findings as a result of qualitative analysis and regional research were given and examined.

Key words: Tourism Concept, Tourism Potential, Azerbaijan's Tourism, Aran Region, Barda City

İçindekiler

ÖZET	i
ABSTRACT	iii
İÇİNDEKİLER.....	v
KISALTMALAR.....	xii
TABLolar LİSTESİ	xiii
GRAFİKLER LİSTESİ.....	xiv
EKLER LİSTESİ	xv
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

1. GENEL TURİZM BİLGİLERİ.....	5
1.1. Turizm Kavramı	5
1.1.1. Turizm Tanımı	5
1.1.2. Turizmin Önemi	7
1.1.3.Turist	8
1.1.3.1.Yerli Turist.....	9
1.1.3.2.Yabancı Turist.....	9
1.1.3.3.Günübirlikçi	9
1.1.3.4.Turist Sayılmayan Yabancılar	10
1.1.4.Turizmin Tarihsel Gelişimi	10
1.1.4.1.İlk Çağlarda Turizm	10

1.1.4.2.Ortaçağ'da Turizm	11
1.1.4.3.Rönesans Devrinde Turizm.....	12
1.1.4.4.Yakınçağda Turizm.....	12
1.1.5. Turizm Türleri	14
1.1.5.1. Fiziksel Amaçlı Turizm	14
1.1.5.2. Kültürel Amaçlı Turizm.....	14
1.1.5.3. İnsanlarla İlişki Kurma Amaçlı Turizm.....	15
1.1.5.4.Statü ve Prestij Amaçlı Turizm.....	15
1.1.5.5. Alternatif turizm ve Alternatif Turizm Türlerine Örnekler .	16
1.1.5.5.1. Av Turizmi	16
1.1.5.5.2. Kış ve Dağ Turizmi.....	16
1.1.5.5.3. Kuş Gözlemciliği	17
1.1.5.5.4. Golf Turizmi	17
1.1.5.5.5. Akarsu Turizmi	17
1.1.5.5.6.Yat Turizmi	18
1.1.5.5.7. Sağlık Turizmi.....	18
1.1.5.5.8. Mağaracılık	18
1.1.5.5.9. Trekking	19
1.1.6. Turizmin Fonksiyonları.....	20
1.1.6.1. Turizmin Sosyal Fonksiyonu	20
1.1.6.2. Turizmin Kültürel Fonksiyonu	20
1.1.6.3. Turizmin Politik Fonksiyonu	21
1.1.6.4.Turizmin Ekonomik Fonksiyonu	21
1.1.6.5. Turizmin Sağlık Fonksiyonu.....	22
1.1.7. Turizme Katılmada Etkili Olan Faktörler	22
1.1.7.1. Sosyolojik Faktörler	22
1.1.7.2. Ekonomik Faktörler	25

1.1.8. Turizmin Etkileri	25
1.1.8.1. Turizm Ekonomik Etkileri	25
1.1.8.2. Turizmin Sosyal Etkileri	29
1.1.8.3. Turizmin Çevresel Etkisi	31
1.1.9. Dünyada Turizm	31
1.1.9.1. Fransa'da Turizm	31
1.1.9.2. İspanya'da Turizm	33
1.1.9.3. İtalya'da Turizm.....	34
1.1.9.4. Almanya'da Turizm	36
1.1.9.5. Rusya'da Turizm.....	37
1.1.9.6. Çin'de Turizm	38
1.1.9.7. Kuzey ve Güney Amerika'da Turizm.....	40
1.1.9.8. Afrika'da Turizm	41
1.1.9.9. Mısır'da Turizm	42
1.1.9.10. Türkiye'de Turizm	43

İKİNCİ BÖLÜM

2. AZERBAYCAN'DA TURİZM POTANSİYELİ DEĞERLENDİRİLMESİ VE ARAN BÖLGESİNİN GENEL DURUMU

2.1. Azerbaycan'ın Turizm Sektörün'de Durum Analizi.....	45
2.2. Ülkedeki Turizm Sektörünün Gelişimi İçin Potansiyellerin Değerlendirilmesi	52
2.2.1. Deniz Turizmi	52
2.2.2. Kongre Turizmi.....	54
2.2.3. Sağlık Turizmi.....	55
2.2.4. Aile Turizmi	56

2.2.5. Dini Turizm.....	56
2.2.6. Yayla Turizmi	57
2.2.7. Ekoturizm.....	58
2.2.8. Spor Turizmi	59
2.2.9. Av Turizmi	60
2.2.10. Eğlence Turizmi	61
2.2.11. Tarih Turizmi	61
2.2.12. Kırsal Turizm	62
2.2.13. Biznes Turizmi	63
2.2.14. Kültür Turizmi	64
2.3 Ülkedeki Turizmle İlgili Alanların Gelişimin Düzeyi ve Onların Turizm Sektörünün Rekabet Gücü Üzerindeki Etkisinin Değerlendirilmesi	65
2.3.1. Güvenlik ve Koruma.....	65
2.3.2. Sağlık ve Hijyen.....	66
2.3.3. Taşımacılık Hizmetleri Sektörü	67
2.3.3.1. Hava Yolları.....	68
2.3.3.2. Kara Yolları.....	69
2.3.3.3. Demir Yolları	69
2.3.3.4. Su Yolu.....	70
2.3.4. Turizm Altyapısı	71
2.3.5. Bilgi ve Komünikasyon Altyapısı.....	72
2.3.6. Eğlence ve Boş Zaman Etkinlikleri	73
2.3.7. Gıda Sektörü.....	74
2.4. Turizm Sektöründe Devlet Politikalarının Analizi.....	74
2.4.1. Turizm Potansiyelinin Teşvik Edilmesi ve Bilgi Hizmeti	75
2.4.2. Vize Alma Kuralları.....	77
2.5. Aran Bölgesi.....	78

2.5.1. İdari Yönetim Yapısı.....	79
2.5.2. Coğrafi konumu	79
2.5.3. Doğal Kaynaklar	79
2.5.4. Sosyo-ekonomik gelişme durumu.....	80
2.5.5. Sanayi	80
2.5.6. Tarım.....	82
2.5.7. Hayvancılık	84
2.5.8. Ulaşım	85
2.5.9. Turizm.....	86

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. BERDE Kenti TURİZM POTANSİYELİ	92
3.1. Berde Kenti Tarihi	92
3.2. Berde Kentinin İsmi Etimolojisi	93
3.3. Berde Kentinin Bulunduğu Alan ve Onun Coğrafi Özellikleri .	95
3.4. Tarım	96
3.5. Hayvancılık	98
3.6. İnşaat ve Sanayi.....	100
3.7. Ulaşım.....	103
3.7.1. Şehir İçi Ulaşım.....	104
3.8. Turizm	104
3.8.1. Konaklama	105
3.8.1.1. Berde Oteli	106
3.8.1.2. Prins Moteli	106
3.8.1.3. Güneş Oteli.....	106
3.8.2. Yiyecek-İçecek.....	107
3.8.3. Eğlenme- Dinlenme	107
3.8.3.1. Alış-veriş	107
3.8.3.1.1. Hediyelik Eşya	108

3.8.3.2. Eğlence Parkları	108
3.8.3.2.1. Haydar Aliyev Parkı.....	108
3.8.3.2.2. Kahramanlar Parkı	109
3.8.3.2.3. Nuşabe Parkı	109
3.8.3.3. Kafe ve Restoranlar.....	110
3.8.3.3.1. “Xan Meşesi” dinlenme merkezi	110
3.8.4. Turizm Türleri	111
3.8.4.1. Spor Turizmi	111
3.8.4.1.1. Berde Olimpik Spor Kompleksi	111
3.8.4.2. Sağlık Turizmi.....	111
3.8.4.2.1. Muğanlı Suyu.....	112
3.8.4.2.2. İstisu	112
3.8.4.3. Dini Turizm	113
3.8.4.3.1. İmamzade Camisi.....	113
3.8.4.3.2. Ugurbeyli Camisi	114
3.8.4.3.3. Berde Camisi.....	114
3.8.4.3.4. Seyid Yusif Aga Ziyaretgahı	115
3.8.4.4. Kültür turizmi.....	115
3.8.4.4.1. Berde Kenti Tarih Müzesi.....	116
3.8.4.4.2. Berde Devlet Resim Galerisi	116
3.8.4.4.3. Berde Haydar Aliyev Merkezi	116
3.8.4.4.4. Berde Kültür Merkezi	117
3.8.4.4.5. Tarihi Anıtlar.....	117
3.8.4.4.5.1. Allah-Allah Türbesi	117
3.8.4.4.5.2. Tarter Nehri Köprü Kalıntıları.....	118
3.8.4.4.5.3. Şirvanlı Hamamı	119
3.8.4.4.5.4. Balabeyin Evi.....	119
3.8.4.4.5.5. Behmen Mirze Türbesi	119

3.8.4.4.5.6. Asxadan Baba Türbesi	120
3.8.4.5. Kırsal Turizm	120
3.8.4.6. Ekoturizm	121
3.9. BERDE TURİZM POTANSİYELİNİN ANALİZİ	122
3.9.1. ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ	122
3.9.2. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ	123
3.9.2.1. Verilerin Toplanması	123
3.9.2.2. Örneklem	125
3.9.2.3. Analiz	125
3.9.2.4. Sınırlılık	125
3.9.3 ARAŞTIRMA BULGULARI	126
3.9.3.1. Azerbaycan'ın Turizm Potansiyeline İlişkin Bulgular	126
3.9.3.2. Aran Bölgesi Turizm Potansiyeline İlişkin Bulgular	129
3.9.3.3. Berde Kenti Turizm Potansiyeline İlişkin Bulgular	131
SONUÇ VE ÖNERİLER	141
KAYNAKÇALAR	146
EKLER	155

KISALTMALAR:

ABD : Amerika Birleşmiş Devletleri

AZN : Azerbaycan Manatı

b. : Başkaları

BDT : Bağımsız Devletler Topluluğu

BEA : Birleşik Arap Emirlikleri

MÖ : Milattan Önce

OEEC: Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütü

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1: Tur Acentalarının ve Tur Operatörlerinin Başlıca Göstergeleri	46
Tablo 2: Kabul Edilmiş ve Gönderilmiş Turistler	48
Tablo 3: 2016 Yılında Kabul Edilmiş ve Gönderilmiş Turistlerin Ülkeler Üzere sayısı	49
Tablo 4: Ulaşım Türlerine Göre Hizmet Yapılmış Yerli ve Yabancı Turist Sayısı	67
Tablo 5: Tarım Bitkilerinin Ekin Alanı.....	82
Tablo 6: Başlıca Tarım Ürünleri Üretim Miktarı.....	83
Tablo 7: Hayvanların Sayısı.....	84
Tablo 8: Hayvancılık Ürünlerinin Üretim Miktarı.....	85
Tablo 9: Turizm Göstergeleri.....	86
Tablo 10: Toplam Geceleme Sayısı	88
Tablo 11: Turistlerin Ziyaret Amaçları	89
Tablo 12: Tarım Bitkilerinin Ekin Alanı.....	97
Tablo 13: Başlıca Bitkiçilik Üretimi	98
Tablo 14: Hayvanların Sayısı.....	99
Tablo 15: Hayvancılık Ürünlerinin Üretim Miktarı.....	99
Tablo 16: Sanayi Göstergeleri.....	100
Tablo 17: Kullanılmımda Olan Ürün Türlerinin Üretim Miktarı	101
Tablo 18: İnşaat Göstergeleri	102
Tablo 19: Turizm Göstergeleri.....	105

GRAFİKLER LİSTESİ

Grafik 1: İkamet Etdiği Gün Sayısına Göre Turist Sayıları 87

EKLER LİSTESİ

EK 1 Görüşme Soruları.....	156
EK 2 Görüşme Yapılan Kişilerin Listesi	157

GİRİŞ

Turizm ülke ekonomisine maddi katkı sağlar, aynı zamanda onu manevi yönden de geliştirir. Maddi yönden baktığımızda turizm ülkeye döviz girdisi sağlar, yabancı turistlerin ülkede yaptıkları harcamaları ülkeye gelir getirir, yeni iş olanakları yaratır, turizmle alakalı olan diğer alanları da geliştirir ve onlara da gelir sağlar. Manavi yönden ise yerel halklar kültürel gelişme yaşarlar, başka halkların kültürlerini öğrenirler, gelen turistlerle iletişime gire bilmek için yabancı dil öğrenirler, kendilerini geliştirirler. Tüm bu imkanları gördüğümüz zaman turizmin bir ülkede geliştirilmesi gereken bir sektör olduğunu anlıyoruz. Azerbaycan da bu imkanların farkında ve turizmi ülkede geliştirmek adına çalışmalar yapmaktadır.

1991 yılından itibaren, bağımsızlık kazandıktan sonra Azerbaycan başlıca gelirini petrölden kazanan ülke olmuştur ve en büyük petrol ihracatçılarından biridir. Son dönemlerde Azerbaycan devleti ekonomise geliri sadece petrölden değil, turizmden almak kararına varmıştır. Turizm deviz girdisi sağlayarak ödemeler dengesi sağlar, aynı zamanda ülkede işsizliği azaltarak yeni iş yerleri oluşturur, turizme alakalı tüm sektörler de gelir kazanırlar. Turizm aynı zamanda sosyal sorunları çözer ve yerel halkın rifah seviyesini kaldırır.

Azerbaycan dünyada sadece petrol ülkesi gibi değil, aynı zamanda flora ve fauna ile zengin olan, nadir tarihi anırları ve eskiye dayanan tarihi ile de tanınmaktadır. Büyük Kafkaz, Şahdağ, Babadağ, Pazardüzü eteklerindeki nehirler, göller, şelaleler, eski insan meskeni olan Gobustan, çamur volkanları, plajlar Azerbaycan'ın başlıca turizm potansiyeline dahildirler. Bölgede neredeyse tüm bitki türlerine rast gelmek mümkündür, dünyada sadece Azerbaycan'da yetişen bitki türlerinin sayısı 370'den fazladır. Eldar şamı bitkisi ülkenin en meşhur

bitkisidir. Ülkede Badamlı, Sirab, Muğanlı, İstisu gibi mineral sular ve ya kaplıcalar büyük tedavi amaçlı önem taşıyor. Dünyanın nadir tedavi kaynaklarından biri olan Naftalan petrolü ülkenin turizm potansiyelini artırıyor.

Konu edindiğimiz tezimizde Azerbaycan'ın turizmi potansiyeline ilişkin önemli noktalara ışık tutulmağa çalışılmıştır. Örnek bölge ise Berde kentidir. Tezde Berde'nin genel durumu ve turizm potansiyeli incelikleri yer ayrılmıştır.

Tez giriş, üç bölüm, sonuç ve kaynakçadan oluşmaktadır. Birinci bölümde genel turizm bilgileri, turizm kavramı, onun tanımı, önemi verilmiş, turist ve onun türlere yer ayrılmıştır. Aynı zamanda turizmin tarih boyunca gelişimi, onun türleri, alternatif turizm örneklerine yer verilmiş, turizmin fonksiyonları ve turizme katılmada etkili olan faktörler, turizmin etkileri araştırılmış, Azerbaycan'da turizmin durum analizine geçmeden önce dünyanın bir kaç ülkesinde turizmin genel durumu incelenmiştir.

Tezin ikinci bölümünde Azerbaycan'da turizm ve Aran bölgesinin Azerbaycan Turizminde yeri konusu ele almıştır. İlk olarak Azerbaycan'da turizmin durumu incelenmiştir. Ülkemizde turizm sektörünün durum analizi yapılmış ve statistik göstergelerle aydınlanmıştır. İkinci alt başlığı olarak ülkede turizm sektörünün geliştirilmesi için potansiyellerin değerlendirilmesi yapılmıştır. Ülkede turizm türlerinin (deniz turizmi, bilim turizmi, sağlık turizmi, aile turizmi, dini turizm, yayla turizmi, ekoloji turizm, spor turizmi, av turizmi, eğlence turizmi, tarih turizmi, kırsal turizm, iş turizmi ve kültür turizmi) durumu incelenmiştir, ikinci bölümün diğer alt başlığında turizm ile ilgili alanların gelişim düzeyi ve onların turizm sektörünün rekabet gücü üzerindeki etkisinin değerlendirilmesidir. Turizm ile ilgili

diğer alanlar dedikde buraya güvenlik ve koruma, sağlık ve hijyen, taşışacılık hizmetleri sektöru, turizm altyapısı, bilgi ve komunkasyon alt yapısı, eğence ve boş zaman etkinlikleri ve gıda sektörüdü göz önüne getirilmektedir. Daha sonraki alt bölümlerde ise Turizm potansiyelinin teşfik edilmesi, bilgi hizmeti ve vize alma kuralları incelenmiştir. İkinci bölümün ikinci hissesi ise Aran bölgesine ilişkin verilmiş bilgilerdir. Örnek bölgenin Berde kenti olmasından dolayı onun yerleşdiği bölgenin de araştırılması da önemli hüsusdur. Burada onun idari yapısı, coğrafi konumu ve özellikleri, doğal kaynakları, ahalinin sosyo-ekonomik gelişme durumu, sanayi, tarım ve hayvancılık sektörleri, ulaşımı ve sonda turizmi incelenmiş ve 2016 yılına ilişkin statistik göstergelerle tamamlanmıştır.

Üçüncü bölümde Berde kentinin turizm potansiyeli araştırılmış ve bulgularla analiz edilmiştir. İlk olarak kentin tarihi, kentin isminin etimolojisi, onun bulunduğu alan ve coğrafi özellikleri ile ilgili dolgun bilgiler verilmiş, tarımı, hayvancılığı, inşaat-sanayisi, ulaşımı ile ilişkin detaylar yer almıştır. Turizm adlı alt başlığında ise turizme aid bulunmuş tüm bilgiler incelenmiştir. Turizm alt başlığı kendi içinde bir çok alt başlıklara bölünmüştür ki bu da onun daha dakik incelenmesine imkan vermiştir. Kentin konaklama tesisleri, yiyecek-içecek sektörü, eğlenme-dinlenme olanakları, kentte var olan ve olması imkanı olan geliştirile bilinecek turizm türleri ayrı ayrılıkta araştırılmış ve tezde geniş olarak yer almıştır.

Araştırma aracı vasıtası ile toplanmış bulgular da üçüncü bölümde verilmiştir. İlk olarak araştırmanın amacı ve önemi, araştırma yöntemi ve onun alt başlıkları olan verilerin toplanması örneklem, analiz, sınırlılık verilmiştir, araştırma bulgularında ise üç başlık incelenmiştir.

Sonuçda her bölümde değindiğimiz konuların sonularını toplayıp belli bir taasurata gelinmiştir.

Araştırma zamanı konuyla bir başa ilgili kitaplardan, dergilerde yayınlanan makalelerden, yol haritası ve internet kaynaklardan yararlanılmıştır. Tercih edilen kaynakların bir incil kaynaklar olmasına dikkat edilmiştir. İnternet kaynakları olarak genellikle ekonomi ve istatistik kurumlarının resmi sayfalarında yer alan bilgiler, akademik çalışmaların yer aldığı sayfalar tercih edilmiştir.

Araştırmanın nesnesi Azerbaycan'da ve onun küçük bir kenti olan Berde'de turizm potansiyelidir. Araştırmanın önemi Azerbaycan'ın ve Berde'nin turizm potansiyelini araştırarak ortaya koymaktır.

GENEL TURİZM BİLGİLERİ

1.1. TURİZM KAVRAMI

1.1.1. Turizm Tanımı

Turizm, “insanın ve toplumun sosyal, politik, ekonomik, kültürel, tarihi ya da fiziksel ortamı olsun” bütün yönlerine dokunarak çok boyutlu ve çok yönlü bir etkinlik olarak görülebilen dinamik, gelişen, tüketici güdümlü bir güçtür. Akılda tutarak, bu çok boyutlu doğa, bir kavram olarak turizmin uzman olarak tanımlanmasının çok zor olduğunun kanıtlanması, Ekechukwu'da kullanıldığı gibi kesin ya da tamamen tutarlı olmamıştır. Bu, turizmin karmaşık bir kavram olduğunu ima eder. Bu bağlamda, Page ve Connell, William ve Shaw'a atıfta bulunarak, turizmin tanımının özellikle “kurak bir arayış” olduğunu, ancak eğer küresel turizmin doğasını, kapsamını, etkilerini ve büyüklüğünü anlamak gerekirse önemli olduğunu belirtti. Turizm akademisyenlerinin geniş yelpazesini göz önünde bulundurarak, kavramı ilgi alanlarına uygun olarak tanımlamaya mecburdur. Coğrafyacılar, turizmin çevresel etkileri konusunda daha fazla endişe duyuyorlar; Economist, turistlerin harcamalarına ve ev sahibi toplumun ekonomisine odaklanırken, Sosyal Antropolog, ev sahibi topluluğun ve turizmin sosyal ve kültürel hayatı arasındaki ilişkiye bakıyor. Bu geniş görüş, “En yüksek işverenin işvereni” ünvanını kazanan turizm endüstrisinin ilgisini gözler önüne serdi, çünkü bu, tüm yaşam biçimlerini kesen bir endüstri (Ngoziçve Chinonso, 2016: 4).

Turizm kavramını araştıran araştırmacılar araştırmalarını 19. yüzyıla kadar uzatmışlardır. Tüm araştırmacıların yaptıkları araştırmalar bir-birinden farklıdır. Olayı farklı açıdan araştırmaları ve yaklaşımlarının farklı olması çeşitleri turizm tanımlarını ortaya çıkarmıştır (Əsgərov, 2017: 3).

Turizm insanların sürekli olarak yaşadıkları ter dışına çıkması, eğlenme-dinlenme, yeme-içme, konaklama için yaptıkları harcama, sağlıklarını koruma ve iyileştirme adına çıktıkları sefer, kendilerini geliştirmek, spor ve kültür-sanat faaliyetinde bulunmak, inaçlarına uygun dini yerleri ziyaret, iş nedeniyle yapılan geçici yerdeğişim gibi faktörleri kendinde birleştiren, ülke ekonomisini destekleğen alan türüdür. (Bunghez, 2016: 3)

Casperin turizm olayı ile ilgili tanımını; “Turizm turistik işletmeler, turist ve turizm organizasyonların dahil olduğı alt sistem ve bu sistemelerin tüm çevre ile olan ilişkilerine dayanan global bir sistem” olarak tanımlamıştır. Turizm turist için konaklama, ulaşım, eğlence-dinlenme, yeme-içme, ihtiyaçlarını karşılayan hizmetler tümüdür; ülke için turizm, gelir sağlayan bir alandır; iktisatçılar için turizm, hizmet satışından elde edilen ekonomik faaliyetdir; politikaçılar için devleti geliştirmek için yapılan planlı faaliyettir. Turizm latin sözcüğü olan “tornus”dan gelmektedir ve anlamı insanların bir eksen etrafında dönmesi demektir. Aynı zamanda, ingilizce, almanca ve fransızcadan “tour” kelimesi de seyahet demek ve insanların dairesel hareketler içerisinde bazı yerleri gezmesi, görmesi ve farklı amaçları ile gezib geri dönmesi demektir (Yıldız, 2011: 55).

Turizm ile ilgili yapılan tanımlarda turizmin devamlı olarak yaşanan yer dışında eğlenme-dinlenme, tedavi, tatil, kültür ve başka amaçlarla yapılan seyahetler ve konaklamalar olduğı söylenmiştir. Diğer bir tanımda turzim “iş ve ya dinlenme maksatlı bir yerden yola çıkarak başka bir yere yönelen faaliyettir” (Yıldız, 2011: 55)

1.1.2. Turizmin Önemi

Dünyada turizm en etkili faaliyyet alanlarından biridir.Dünyanın tüm ülkeleri kendi turizminin yüksek düzeyde olmasına çabılıyor. Bunun bir sebebi turizmin ülkeye gelir artırıcı etkisi, diğeri ise kültürel gelişmeğe olan ihtiyaçtır. Bu yüzden global turizm hareketleri ülkeyi her yönde etkileyecek ve ülkeye yararlar getirecektir.

Bölgede turzimin geliştirilmesi işsizlik sorununun azaltılmasına ve ortadan kalmasında etkili bir araçdır.Turizm kendisi ile birlikte bir çok sektörleri de etkiler, mesela, turizme ilişkin olan ulaşım, konaklama, yeme-içme, eğlenme-dinlenme, alış-veriş, hediyelik eşya, el sanatları gibi alanları doğrudan etkileyerek onlara ve böylelikle ülke ekonomisine katkıda bulunmuş olur. Sadece ekonomik açıdan değil, kültürel, sosyal, aynı zamanda politik yönden de etki sağlar (Bunghez, 2016: 4).

Turizm gelişmemiş bölgelerin gelişmesinde de oldukça etkindir. Yeterli işgücüsü ve istihdam alanı bulunmayan gelişmemiş bölgelerde istihdam olanakları yaratarak, böylece geçimi iyileştirerek büyük önem arz ediyor, ülkedeki işsizliyin çözümünde katkıda bulunuyor. Turizm bir çok sektör ile bağlıdır, bunlar ulaşım, konaklama,eğlenme-dinlenme, inşaat, tarım, hayvancılık,el sanatları, alış-veriş ve başkalarıdır (Dinçer, 2015: 153).

Turizmin önemi aşağıdaki gibidir:

- Dünyanın her yerinde yaşayan insanlar için üretim ve tüketim ürünüdür
- Turizm döviz giderleri sağlayan bir sektördür ki bununla da dış ticaret dengelerini ve dış ödemeleri düzenler
- Devletin milli gelirine katkı sağlar, ülke ekonomisini geliştirir

- İş ve istihdam yaratan sektördür
- Kültürel, sosyal ve doğal çevreyi koruyan ve geliştiren, toplum olarak gelişimin etkili bir aracıdır (Gürgün, 2011: 6)

1.1.3. Turist

Bir yerden başka bir yere geçici olmaksızın seyahet eden sonda geldiği yere geri dönen kişiye turist denir, turistin seyahetinde amaç para kazanmak ve devamlı olarak bir yerde yerleşmek değildir, bu sehayetler eğlence, dinlenme, öğrenme, iş, spor, tedavi, bilgi edinme, din, alış-veriş ve başka amaçlar için olan seyahetlerdir(Yıldız, 2011: 55).

Turistin özellikleri bunlardır:

- Turist turizme yön verir
- Bir ülkeye çalışarak para kazanmak, o bölgede uzun bir süreliğine yaşamak ve ya yerleşmek, eğitim almak amacıyla giden yabancılar turist sayılmamaktadırlar.
- En az bir gece konaklaması yapmış günebirikçiler de turist sayılmaktadırlar
- Turistin amacı para kazanmak değildir, bir ülkeye para kazanma, çalışma, uzun süreli konaklama, sürekli yerleşme ve transit amaçlı yolcular turist sayılmaz
- Turist normal düzeyde harcaya bileceği gelire sahip ve zamanını gittiği yerde uzunca kullanmayan, zamanı sınırlı olan, maksadı sadece psikolojik tatmin olan insandır
- Eğlenme, dinlenme, öğrenme, din, tedavi, sportif nedenlerle sehayet eden kişi turistdir.

1936 yılında turist için başka bir tanım yapılmıştır. Tanımı yapan yazar Norval şu şekilde onu tanımlamıştır: Para kazanmağa değil, başka yerde kazandığı parayı geçici süre için kalacağı yerde eğlenme, öğrenme, dinlenme, alış-veriş yapma ve başka amaçlar için harcayan şahıstır. Bu tanımda süre ölçütü, ekonomik ölçüt ve yabancı ülke kavramı esas olarak alınmıştır (Kozak, 2012: 9).

OEEC'nin turist kavramı şöyledir; Geçici olarak bir yerlere seyahet eden ve seyahet ettiği yerde tüketici gibi davranarak maddi harcamalar yapan, ve kalıcı hale gelmeden geri dönen kişidir (McCabe, 2005: 4).

Nitelikleri açısından turist çeşitlerini şöyle sıralamak mümkündür:

1.1.3.1. Yerli Turist

Bu turistler ülke dahilinde seferlerini yaparlar, yabancı ülkelere girmezler. Ülke dahilinde seyahet yapan turistlere yerli turist deniliyor . Mesela; Bakü'den Lenkeran'a tatil ve dinlenme için giden bir Azerbaycanlı yerli turist sayılmaktadır.

1.1.3.2. Yabancı Turist

Seyahetlerini ve tatillerini ülke dahilinde değil, ülke dışına yapan turistlerdir. Mesela, Baküyü seyahete ve ya taile gelen rus turistler, ve ya Rusya'ya giden Azerbaycanlı turistler yabancı turistlerdir.

1.1.3.3. Günöbirlikçi

Gittiği yerde 24 saatten az kalan ve gittiği yerde konaklamayan ve gecelemeğen turistlere günöbirlikçi denir. Mesela, Baküyü gelip, gündüz burayı gezerek akşam ülkemizden ayrılan turist günöbirlikçi turistdir. Bir ülkeye gitmek için başka bir ülkeden tranzit kimi kullanan kişi turist sayılmamaktadır (Önen, 2008: 2).

1.1.3.4. Turist Sayılmayan Yabancılar

Bölgeni başka ülkeye geçmek için kullananlar, göçmenler, yabancı ülkede görev yapan askerler, diplomatlar, sınır bölgelerinde çalışanlar ve ya iş için başka ülkeye gidip gelenler turist değildirler(Önen, 2008: 2).

1.1.4. Turizmin Tarihsel Gelişimi

Turizm tarih boyunca gelişim göstermiştir. Turizmin tarih boyunca gösterdiği değişim bu güne kadar da devam etmektedir. Bu değişimler ve ya gelişimler çağlar üzere aşağıdaki gibi açıklana bilir. (Gurgun, 2011: 19; Mustafazade, 2015: 15)

1.1.4.1. İlk Çağlarda Turizm

İlk çağlarda insanlar canlı kula bilmek, yiyecek, ısı ve barınma için yer bulmak için daima hareket halinde olmuşlardır. Küçük toplumlar büyüdükçe durum da değişmeye başlamıştır. Hususile, Fenikeliler ticari amaçları ile farklı-farklı yerlere seyahet etmişlerdir. Zaman geçtikçe, farklı toplumların bir-birlerini tanınması ile İpek yolu, Baharat yolu gibi yollar oluşmuş ve ekonomik alış-veriş içerisinde girmişlerdir. Yapılan bu seyahetlerde başlıca amaç ekonomik gelir götürmekle ihtiyaçlarını ödemek olmuştur. Yollar üzerinde ise hanlar ve kavansaraylar kurulmuştur(Yıldız, 2011: 55).

İlk seyahetler spor, din ve tadevai amaçlı olmuştur. İlk çağlarda Olimpiyat Oyunları Akdeniz ülklerinde, özellikle Yunanistanda spor

turizmin hareketlenmesine sebep olmuştur. Farklı bölgelerde bulunan tapınak ve ibadet yerleri, düzenlenen dini törenler insanlarda bu yerleri ziyaret ihtiyacı yaratmıştır. Modern devirde de tanıdığımız bir çok elçi, din adamı bu ziyaretler sonucunda tanınmıştır. Aynı zamanda, hastalıklarını gidermek ve tedavi olmak için insanlar başka yerlere gitmeye mecbur olmuş, ve gittikleri yerlerde kaplıca ve şifalı su merkezlerinde tedavi almışlar. Bunun için Romalıları kür merkezleri kurmuşlar ve yeni-yeni tedavi yolları aramışlar (WEB 3).

Bundan başka, seyahatlere sebebiyet veren diğer bir durum ise savaşlar olmuştur ki savaşlar sonucunda istenmiyerektan insanlar buldukları bir yerden diğer yere göçmüşlerdirler ve böylelikle hareket alanı yaratmışlar.

1.1.4.2. Orta Çağda Turizm

Bu devrin en çekici seyahetini Marco Polo yapmıştır. Marco Polo sehayetleri ile bu dönemin kültürünü ve insan hayatlarını bize aktarmıştır. Müslüman toplulukları da Türkiye, İran, Suriye ve Mısır gibi bölgelerin ziyaret haritasını hazırlamışlar. Bu dönemde genel olarak eskiçağlarda olduğu gibi sosyal ve ekonomik düşünceler değil, felsefi ve dini düşünceler ön planda olmuştur, din ile bilgi de bu dönemde birbirine bağlı olmuştur. Haçlı seferleri, hacı olmak ve kutsal sayılan bölgeleri Müslüman olanlardan kurtarmak için yapılan sehayet ve seferler toplumları derinden etkilemiştir. Bu devrin belirgin bir özelliği ise Lonca sisteminin mevcudluğudur. Lonca sistemi ile iyi kaliteli işin seyahetlerde kazanılan geniş bir kültüre bağlılığı anlaşılmıştır. Bu sisteme göre usta işçi ancak başka ülkedeki meslektaşları ile kurarsa,

tanırsa yetişe bilir. Bu sebeple, bu sistem içerisinde sanatçılar seyahete yönelmekteydiler(Akman, 2007: 23).

1.1.4.3. Rönesans Devrinde Turizm

Rönesans hareketi İtalya’da başlamıştır ve tüm Avrupaya yayılmıştır. İspanya, İngiltere ve Almanya’dan tarihi yapıları görmek, sanat işlerini araştırmak ve gelişimleri görmek için insan akını İtalya’ya gelmişlerdir. Bu ise İtalya’yı turizm hareketi merkezine çevirmiştir. Ortaçağda kilise ve din gibi konular ağırlık bassa da, Rönesans devrinde bu kendi yerini bilim, sanat ve din alanında olan gelişmelere vermiştir, aynı zamanda Batı dünyasındaki yeniliklerin merkezi olmuştur (Eralp, 1983: 5-9).

Rönesans devrinde kültür turizm başlıca turizm türü olmuştur. Bu dönemde Paris ve Romaya İspanya, Arapistan, Yunanistan, Almanya, Britaniya gibi çeşitli ülkelerden öğrenci kabul etmiştir (Güngördü, 2007:8; Akman, 2007: 27).

1.1.4.4. Yakınçağda Turizm

Yirminci yüzyılda turist hareketi yaygın olmuştur, bu dünya üzerinde ortaya çıkan insanların çevresel, kültürel, sosyal, psikolojik ve ekonomik değişimleri, alışkanlıkları üzerinde yaranan etkilerin sonucudur. Gün geçtikçe, turizm global ticaretin ve sanayileşmenin özelliklerini de kendinde bulundurmaya başlamıştır.

Turiste hizmet etme, memnun etme alanı olan turizm sanat ve ticareti de tanımlar. O ülkeye döviz getirme, gelir artırma, yeni iş yerleri açma, isdihdam oranı artırma, ulusal kültürel bağları kuvvetlendirme,

kültürel hayatı gelişletme fonksiyonlarına sahiptir ki bunla da ÷lkeye barış ve huzur getiriyor (Eralp, 1983: 10-14).

Ulaşımın gelişmesi bu dönemde turizmin geliştirilmesine ve yaygınlaşmasına da olanak vermiştir. Bu dönemin başlıca özelliği buhar makinasının icadı, hava yolları, kara yolları, su yolları ve demir yollarının hepsinde gözle gör÷lür genişleme ve geliştirilmedir ki bu da insanları ve toplulukları bu imkanlardan seyahatlerinde yararlanmalarına teşvik etmiştir. Tarihte toplu taşıma halinde yapılan ilk seyahet de bu dönemde olmuştur. Bu seyaheti yapan insan 1841 yılında Thomas Cook olmuştur. Havayollarının gelişletilmesi ve yaygınlaşması, tur programlarına dahil edilmesi kısa süreli ulaşıma sebep olmuş ve turizm faaliyetini ulusal ve kıtalararası boyuta taşımiştır. Turizm konaklama, eyence, dinlenme, yeme-içme servisleri ile bağlı olduğundan turizmin gelişmesi bu sekörleri de gelişletmiştir. Zaman geçtikçe turizmin önemi anlaşılmış ve ÷lkenin ekonomisine, kültürüne, rifahına itici kuvve olduğu farkedilmiştir, turizme daha fazla dikkat ayrılması gerekildiği kanaatına varılmıştır (Budak, 2000: 9-11).

1.1.5. Turizm Türleri

Turizm türleri turistlerin tercihlerini etkileyen motivasyonlarla ve günümüz koşulları dikkata alınarak sınıflandırılıyor. Bu motiveler ve koşullar sosyal ve ekonomik değişikler arz ede biliyor. Sınıflandırma aşağıdaki gibidir:

1.1.5.1. Fiziksel Amaçlı Turizm

İnsanların başlıca ihtiyaçlarından biri fiziksel yapı ihtiyaçlarını gidermektedir. Bu turizm türü için seyahate çıkan turistler vücutlarını geliştirmek, dinlendirmek, sağlıklı tutmak, eğlendirmek istemektedirler. Bu turizm türü kendi içinde şu şekilde sınıflanıyor(Akman, 2007: 46):

- Spor Turizmi
- Eğlence Turizmi
- Dinlenme Turizmi
- Av Turizmi
- Dağ Turizmi
- Sağlık Turizmi

1.1.5.2. Kültürel Amaçlı Turizm

Kültürel amaçlı seyahata çıkan insanlar sanata, kültüre, dine, bilgiye, yeni yerler ve insanlar tanıma, tarihe, geçmişe merakı ve ilgisi olan insanın tercih ettiği turizm türüdür ve bu yolla istedikleri bilgileri edinerek meraklarını ve ihtiyaçlarını giderirler. Bu turizm türünün tarihi çok eskidir. Bu turizm türü de kendi içinde şu şekilde sınıflanıyor(Kargiglioğlu, 2015: 9)

- Diğer Ülkeleri ve İnsanları Tanıma İsteği
- Din Turizmi ve Tanıma İsteği
- Sanatsal Turizm
- Eğitim ile İlgili Turizm
- Tarihsel Turizm

1.1.5.3. İnsanlarla İlişki Kurma Amaçlı Turizm

İnsanların yaşadıkları ortamdan sıkılma, farklı insanlar tanıma, yeni ortam ve aktiviteler edinme isteyi ve ihtiyacı bu turizm türünü ortaya çıkmasına neden olmuştur. Hayatlarında hep aynı şeylerin tekrarlanması, monotonluk esas itici sebeplerdir. Neticede yeni yerlere gider ve yeni insanlar ve arkadaşlar edinirler. Yeni yerler, insanlar tanımakla beraber turistlerin aile, akraba, arkadaş ziyaretleri de bu turizm türünü ortaya çıkaran faktörler olmuştur (Can, 2005 :2).

1.1.5.4. Statü Ve Prestij Amaçlı Turizm

İnsanlar yaşları ilerledikçe ve belli bir olgunlukta prestij ve statü sahibi olmak isterler. İtibar, ayrıcalık, nitelik kazanmak onların başlıca istekleridir. Bunun için de konferans, kongre, seminer, fuar, sergi, sempozyumlara ve b. katılırlar. Bunlar kendi ülkelerinde organize edilmekle birlikte, uluslararası ola bilir. Bu ise onları ülkelerini terk ederek başka ülkeye seyahat etmeye iter. Bütün bunlar turizmin statü ve prestij amaçlı yönünü ortaya koymaktadır (Akman, 2007: 48).

1.1.5.5. Alternatif Turizm ve Alternatif Turizm Türlerine Örnekler

Alternatif turizm turizm kitle turizminin aksine olarak ortaya çıkan turizmdir. Bu turizm çevre ile bütünleşmeni, çüvreye saygını, değişim direncini aynı zamanda turistik gelişimi, turistik hareketliliği, turzinden kazanılan karlılığı ifade eden turizm türüdür. Alternatif turizmi geliştirmek farklı turizm ürünlerini koruyarak genç nesillere ötürülmesini sağlamak demektir. Alternatif turizm her mevsim yapılan bir faaliyet

bütünüdür. Bu ise alternatif turizmin çeşitlendirmesini ortaya koymaktadır(Hüseynov ve Efendiyeva, 2007: 13).

1.1.5.5.1. Av Turizmi

Günümüzde avcılık talep olunan gezi aktivitelerinin vazgeçilmez faaliyetidir. Avcılık faaliyetine yapmak için uzak diyatlara giden kişiye ise avcı denmektedir. Asya ve Afrika ormanları, sahraları avcılığın beşiği sanılmaktadır. Avcılık faaliyeti yapmak için yetkili kurumlardan izin alınmalıdır. İzin alınmadan yapılan av faaliyeti suç sayılmaktadır. Türkiye’de av yapılan yer olarak Antalya Düzler Çamı ormanı meşhurdur (Kozak,2012: 31). Azerbaycan’da ise avlanmak için turistler Aran bölgesine ve kuzey bölgesine yön alıyorlar.

1.1.5.5.2.Kış ve Dağ Turizmi

Kış ve soğuk aylarda düzenlenen en ideal turizm türü kış ve dağ turizmidir. Son yıllarda dağ ve kış turizmine ilgi gösterenlerin sayısı fazla artmıştır. Bu turizm türünde yapılan aktiviteler hızla sürmek, kanata binmek, kar topu oynamak ve b. dahildir (Demir, 2015: 36). Azerbaycan’da kış turizm potansiyeli Guba-Haçmaz, Gusar, Zagatala ve Gebele bölgesindedir.

1.1.5.5.3. Kuş Gözlemciliği

Kuş gözlemciliği kuşlara bakmak, tanımak ve incelemek adına yapılan aktivitedir. Gözlemcilik çıplak gözle ve ya kuşları korkutup kaçırmamak adına uzaktan dürbünle yapılabılır. Gözlemler çalıkların

içinden, kayaların arkasından yapılan bilir (Sevindi, 2013: 64). Azerbaycan'da bataklık kuşlarının daimi kışladığı yerler olan Ağcabedi, Astara, Celilabad, Beyleqan, İmişli, Lenkeran, Masallı, Bilesuvar, Ceyranbatan gölü ve Mingeçevir su deposunda av turizmi, aynı zamanda kuş gözlemciliği ve fotoğrafçılığı için potansiel vardır (Sevindi, 2013: 64).

1.1.5.5.4. Golf Turizmi

Golf turizmi çevreyle dost olan ve ya ona en az zarar veren sportif turizm türüdür. Bir bölgede golf turizminin geliştirile bilinmesi için oranın alt ve üst yapısı iyi olmalıdır. Büyük bir golf tatil yeri oluşturmak için bir-birine yakın bulunan ve konaklaması olan bir kaç golf alan yeri gerekir (Kozak, 2012: 31).

1.1.5.5.5. Akarsu Turizmi

Akarsu turizmi nehirde yapılan sportif aktivitelerdir. Akarsu turizmi bölgedeki akarsuların bir kısmıdır. Bu sportif turizm aktivitesi zevkli aynı zamanda riskli ve zor bir turizm türüdür. Bu spor türünde iki yerlik kanolarla yapılan sportif aktivite kanoculuk, beş ve dokuz yerlik botlarla yapılan sportif aktivite ise raftingdir. Bu turizm çeşidi tamamen çevreye uyum gösteren, çevre kirliliği yaratmayan, doğal güzellikleri yıpratmağan sportif aktivite turizmidir (Kozak,2012: 33).

1.1.5.5.6. Yat Turizmi

Dünya turizminde son dönemlerde yat turizmi gözle görülebilir bir gelişim gösteriyor. Yat turizminin süratli gelişiminde sadece doğaya olan sevgi değil, spor yapma sevgisi de önemli rola sahiptir. Yat turizmi denizde ve ya diğer su kaynaklarında büyük gemiler ile yapılan turizm türüdür. Bu turizm türünü seçmiş olan turistler tatillerinin büyük bir kısmını gemide ve ya yatda geçiriyor. Burada onlara konaklama, dinlenme-eğlenme olanakları, spor yapma imkanları, yeme-içme sunuluyor. Yat turizmi son devirlerde daha çok gelişmiş ülkelerde gelişmiştir (Demir, 2015: 35).

1.1.5.5.7. Sağlık Turizmi

Sağlık turizminde insanlar sağlıklarına kovuşmak, ve ya sağlıklarını korumak adına daha iyi yerde tedavi görmek için katılırlar. Tedavi araçlarına termal ve mineral sular, kaplıcalarla birlikte aynı zamanda bir bölgenin havası, temizliği, iklimi, manzarası dahildir. Her gün yüzlerle turist tedavi amacıyla farklı-farklı bölgelere seyahat etmektedir vardır (Sezgin ve Ünüvar, 2009: 399).

1.1.5.5.8. Mağaracılık

Mağazacılık bir spor aktivitesi olmakla beraber bir bilim dalıdır. Mağaracılığın uluslararası ismi speleolojidir. 1950 yıllarında Batı ülkelerinde ortaya çıkmıştır. Mağaracılık tekbaşına değil, bir kaç kişiden oluşan grupla yapılır ve ekip üyeleri özel malzeme ve cihazlarla donanırlar. Turizme katılan insanlar doğal çevre, temiz iklim, bozulmamış kültürel kimlik ve aktif faaliyetlerin bulunduğu turizm türüne ihtiyaç duymaktadırlar. İnsanlar kirli çevreden, bozulmaya meyilli

ortamlardan, sesli kalabalıklarından uzaklaşarak yumuşak doğaya, sessiz, huzurlu ortama, dinlendirici doğaya sığınmak istemektedirler. Ülkemizin sahip olduğu doğal çevrenin çevre sporları yapmağa yine ilişkin büyük bir potansiyeli vardır (Sezgin ve Ünüvar, 2009: 399).

1.1.5.5.9. Trekking

Doğa ile iç içe geçen diğer bir alternatif turizm türü ise trekkingdir. Bu turizmi yapan insanlar sıkıntılarını doğada yok etmek isteyen insanlardır. Bu turistik aktivitede eşofmanlarını ve spor ayakkabılarını giyinmiş kişi dağ, bayır gezerek şehir hayatının ağırlığını sırtından atmak, kafasını dağıtmak, sorunlarını kısa süre de olsa unutmak, kendini doğada hissetmek ister. Bu aktivite son dönemlerde ortaya çıkmış aktivitedir (WEB 13). Türkiye’de son beş yıldır bu faaliyet mevcuttur. Haftanın stresini, işin sıkıntısını atmak için yaşlıların, gençlerin spor ayakkabılarını ve spor kıyafetlerini giyerek yaptıkları yürüşlerdir. İş temposunun artışı ile bu aktiviteye aktılan kişilerin sayısında da artış olmuştur.

1.1.6. TURİZMİN FONKSİYONLARI

1.1.6.1. Turizmin Sosyal Fonksiyonu

Turistler bulunduğu ülkenin yerel halkı ile iletişime girerek etkileşim ve iletişim süreci yaşamaktadırlar. Turizm insandan insana, insandan topluma ve toplumdan topluma geçen bir aktivitedir (Gürbüz, 2002: 53)

Turizmin sosyal fonksiyonları şu şekildedir:

- Turist seyahat ettiği ÷lkede sosyal ve k÷ltrelyapı değişimlerine sebep olmaktadır.
- Turistler seyahat etmiş oldukları bölgenin gelenek-göreneklerinin değişmesine sebep oluyorlar
- Turizm, toplumsal özellikleri, manevi kriterleri, k÷ltürel çevreni, sosyal dokunu değişir
- Turizm yerel halkın davranışlarını biçimler

1.1.6.2. Turizmin Kültürel Fonksiyonu

Turizmin bir türü olan kültür turizminde turistler bilgilerine gittiği yerlerde gördüklerini ve duyduklarını da ilave ederler. Aynı zamanda farklı ÷lkelerde bulunan yerel halkla da irtibata geçerler ve k÷ltürel bilgi alış-verişine geçmiş olurlar, bir-birilerinin örf-adetlerini, mirasını, mimari yapı ve anıtlarını, el sanatlarını öğrenirler. Bu bakımdan, müzeler, tiyatro, film, galeri, geziler, anıtlar ve diğerleri turizme değer katıyor ve k÷ltürel fonksiyonu oluşturuyor (Saçılık ve Toptaş,2017: 109).

1.1.6.3.Turizmin Politik Fonksiyonu

Siyasi amaçla seyahatlerin turizme katkısı büyüktür. Bu turizmde insanlar seyahatlerinde siyasi amaç güderler. Bu da turizmin siyasi rolunu oluşturuyor. Turizmin k÷ltürleri olduğu gibi aynı zamanda ÷lkeleri de bir-birine yaklaştırmak gibi fonksiyonu vardır ki, bu da onun politik fonksiyonudur. Şöyle ki, turizm uluslararası ilişkilere katkıda bulunur, insanları bir-birilerine yaklaştıır ve böylece evrensel barışa katkı sağlar (Kesimli, 2011: 29).

1.1.6.4. Turizmin Ekonomik Fonksiyonu

Turizm başlıca olarak bir ölkeye döviz gelişi sağlar. Turizm harcamaya dayalıdır. Turist sehayetinde ulaşma, konaklama, beslenme, eğlenme, dinlenme, alış-veriş, hediyelik eşya alma ve başka şeyler için para harcar ve ölke ekonomisine katkıda bulunur. Bu gibi faaliyetler ister gelir elde etme olsun, ister gider olsun, her iki olay- gelir ve gider, ekonomi faaliyetleridir. Son yıllardır bir ölkenin ekonomik gücü onun turzmin ekonomik katkısı ile ölçölür.Ölkede ticaretin büyümesi de turizmle bağlıdır (Bilginçli ve Altınkaynak, 2012: 565).

Turizmin istihdam üzerinde doğdudan etkisi vardır. Turizm yeni iş yerleri ve iş imkanları sağlar. Bir bölgede turizmin olması demek o bölgede konaklama tesislerinin, beslenme yerlerinin, eğlenme-dinlenme mekanlarının, alış-veriş ve hediyelik eşya dükkanların olması demektir ki, bu da iş imlanları ve iş yerlerini artırıyor (WEB 14).

1.1.6.5. Turizmin Sağlık Fonksiyonu

Günümüzde çok sayıda çevre sorunları, kirlilik, sanayileşme, şehirleşme insan sağlığını bozmaktadır. Daha sağlıklı ortama gitmek ve tedavi olunmak gibi faktörlere de insanları turistik olaylara çıkmasını sağlar. İlk önce sağlıklarına kovuşmak ve sağlıklarını korumak amaçla yapılan seyahetler sonradan kaplıca, deniz, iklim, kürler gibi uygulamalara dönüşmüştür.Bu yerlere giden turistlerin sayısı oldukça fazladır. Bazı ölkeler ve bölgeler sağlık ve termal turizm üzere ünlenmiştir ki, buraya gelen turist sayısı daha fazladır. Bütün bunlar sağlık turzminin önemi ortaya koymaktadır (Öztürk ve Bayat, 2010: 138).

1.1.7. Turizme Katılmada Etkili Olan Faktörler

Turizme katılma bakımından ortaya çıkmasında iki faktör vardır: “Sosyolojik ve Ekonomik” faktörler.

1.1.7.1. Sosyolojik faktörler

Sosyolojik faktörler altı başlık altında incelenebilir.

- Yaş:

Yaş faktörü turistin gittiği yere, giderken kullandığı araca, konakladığı mekana, eğlence vasıtalarına, tatil çeşitlerini etkilemektedir. Yaş arttıkça da kalite ve nitelik talepleri de artmaktadır. Yolcular içerisinde gençlerin sayısı daha fazladır. Bunlar onların enerjili olmaları, aile bağılıklarının fazla olmaması, kalacakları yeri ve ulaşım aracı seçiminde titiz olmamaları ile alakalıdır. Daha yaşlı olanların sağlık sorunlarının olması, kendilerine uygun ulaşım aracı seçerken zorlanması, aile bağılıklarının fazla olması, gelirlerinin az olması ve başka nedenlerle daha az seyahat etmektedirler. Fakat ABD gibi büyük ve gelişmiş ülkelerde nüfuzun yoğun olması ve giderek yaşlanması sebebi ile yaşlı insanların seyahate çıkmalarına dikkat ayrılıyor, üçüncü yaş turizmi de bununla beraber olarak geliştirilmiştir. ABD’de 50 yaş üzeri olan insanlar ülke nüfuzunun yüzde 35-idir (Kılıç ve Demir: 2017, 76-77).

- Cinsiyet

Günümüzde cinsiyet faktörü faktör olmaktan çıkmıştır. Kadınların bağımsızlaşması, seyahatin güç gerektiren bir aktivite

olmaktan çıkması istedikleri ülkeleri, konaklama mekanlarını ve ulaşım araçlarını seçe bilmelerine yol açmıştır. Bazı araştırmalar hatta kadınların erkeklere nazaran konaklama müessilerinde daha fazla konaklamalarını, seyahetlerine daha çok zaman ayırmalarını ortaya koymuştur. Yalnız transit yolculuklarını erkeklere mükayesede kadınların daha az yaptıkları araştırmalarla bilinmiştir (Kılıç ve Demir: 2017, 76-77).

- Aile Durumu

Evli ve ya bekar olmak, çocuklu ve ya çocuksuz bir aile olmak turizme nasıl katılmayı etkiler. Evli olan insanların aile yaşamı, bağlılık, çocukları turizme katılımı güçleştirirken, bekar ve çocuksuz ailler de bağlılık yoktur, bol vakitleri vardır ve seyahet etmeleri için engelleri yoktur. Aynı zamanda ailede çocuk sayısı ne zaman tatile çıkacaklarını ve ulaşma aracı seçimini de etkilemektedir. Çok çocuklu aileler daha çok özel otobil ile yolculuğu seçmektedirler. Ucuzluk istedikleri için de daha çok iç bölgelerde dinlenmekte ve az maliyetli konaklama yerlerinde konaklamayı seçmektedirler. Onlarda akraba ve arkadaş ziyareti için yapılan seferler daha yaygındır (Oktayer, Susam ve Çak,2007: 20).

- Sosyal Durum

Kişinin yaptığı iş ve ya mesleki, işdeki pozisyonu, mensup olduğu sosyal sınıfı onun seyahet etme kararını etkiler. Gelir düzeyi aşağı olan insanlar daha çok iç bölgelerde seyahet ederken, geliri ve sosyal sınıfı yüksek olan insanlar ise uluslararası seyahet turlarına katılmaktadırlar. Sosyal durum eğitim ve gelir faktörleri ile alakalıdır (Demir, 2015: 17).

- Eğitim Durumu

Eğitim düzeyi de turizme katılımı etkileyen faktörlerdendir. Bir insan ne kadar bilgili ve eğitilmiş olursa onun daha da öğrenmek, yeni bilgiler edinmek ve kendini geliştirmek isteği yüksek olacaktır, bu nedenle de seyahati çıkacaktır. Eğitim düzeyi ile seyahat düzeyi arasındaki bağlantı şöyledir; kişinin eğitimi yüksekse, eğitimi ona yüksek gelir sağlayacaktır, yabancı dil biliyorsa dış ülkeleri gezme isteği de çok olacaktır. Sadece kişinin değil, anne-babasının da eğitilmiş olması önemli faktörlerdendir, şöyle ki, eğitim görmüş ailenin çocukları daha fazla seyahat etkinliklerinde bulunuyorlar. (Lundberg, 1980:298; Demir, 2015: 17)

1.1.7.2. Ekonomik Faktörler

Turizm oldukça pahalı bir tüketim davranışıdır. Gelir düzeyi ile seyahat eğilimi ve isteyinin arasında bağlantı vardır ki, geliri yüksek olan kişinin seyahat etmek isteme oranı, ve seyahatinde lüks ulaşım araçları ve konaklama tesislerini seçmesi olanaktır. Geliri yüksek olanlar daha çok yabancı ülkeleri gezmeği tercih ederken, düşük gelirli kişiler daha çok aile ve akraba, arkadaş ziyaretlerini tercih etmektedirler (Kılıç ve Demir: 2017, 75).

1.1.8. Turizmin Etkileri

Turizm, muazzam ekonomik olumlu sonuçlar vermektedir. Dünyanın en önemli ekonomik çıktı ve istihdam kaynaklarından biridir. Bununla birlikte turizm, çok sayıda paydaşın (bazen karşı çıkarları olan)

yer aldığı ve önemli miktarda kaynak gerektiren çok karmaşık bir sektördür. Bu nedenle, turizmin faaliyetlerinin yönetilme şekline göre çok zıt etkileri olabilir. İyi yönetilen turizm, destinasyonun sosyo, kültürel, ekonomik, çevresel ve politik gelişiminde olumlu bir rol oynayabilir ve bu nedenle birçok ülke ve toplum için önemli bir kalkınma fırsatını temsil eder. Aksine, kontrolsüz turizm gelişimi çok zarar verici etkilere yol açabilir. Turizmin ekonomik, sosyal ve fiziksel etkisi vardır (Bahar ve Kozak, 2013: 173).

1.1.8.1. Turizmin Ekonomik Etkileri

Ödemeler Dengesi

Turizm endüstrisi hem ev sahibi ülkelere hem de turistlerin kendi ülkelerine önemli ekonomik faydalar sağlamaktadır. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde, bir bölgenin kendisini bir turizm destinasyonu olarak tanıtmaya için öncelikli motivasyonlardan biri beklenen ekonomik iyileşmedir. Diğer etkilerde olduğu gibi, bu büyük ekonomik gelişme hem olumlu, hem de olumsuz sonuçları beraberinde getirir (Oktayer, Susam ve Çak,2007: 81).

İlk önce turizm ülkeye gelir getiren alandır. Turizm ülkeye döviz girdisi sağlar. Gelen turist kendisi ile yeni döviz getirir, aynı zamanda üzerinde getirdiği parayı geldiği yerde harcar, böylece ülke ve bölge ekonomisine katkıda bulunmuş olur. Fakat aynı zamanda ülkenin kendi turizmini geliştirmesi, turist çekmesi, konaklama, ulaşım ve başka alanları güçlendirebilmesi için ilk önce masraf yapmalı, tüm gerekli olanlarla donanmalıdır. Bunun için de sözsüz ki, gelir götürmemişden kendi bütçesinden harcamalıdır. Eğer kazanılan gelir yapılan masraftan fazlaysa ödemeler dengesine iyi etkisi olmuş demektir, buna aktif dış turizm bilançosu denir, yok, gider gelirden daha fazlaysa bu ne turizm, ne

de ülke ekonomisi için olumlu durum olmayacaktır, bu ise passif dış turizm bilançosudur. Gelirin ve giderin beraber olması durumu ise denk turizm bilançosudur (Emir, 2015: 48).

Gelir

Turizmin mühim etkilerinden biri onun gelir karı sağlama etkisidir. Yabancı ülke vatandaşlarının kendileri ile getirdikleri para ve gelmiş oldukları yerde harcamaları turizm ile ilgili tüm alanlara, aynı zamanda turizm faaliyeti yapan işletme ve çalışanlara gelir sağlayacaktır. Aynı zamanda o ulaşım ve lojistik sektörünü de olumlu etkiler. Artan gelir yaşam şartlarını iyileştirdiği ve geliştirmekle birlikte yeni yatırımlara da olanak sağlar. İşletmeler gelir elde ettiği zaman devlet de vergiden kar edecektir. Bu vergiler gelir vergisi, eleman vergisi, gümrük vergisi, vize ücretleri ve başkaları olacaktır (Kozak,2012: 93).

İstihdam

Gelen turistlerin kendileri ile getirdikleri paraları harcayarak yaptıkları gelirler turizmin tüm alanlarını, özellikle turizm işletmeleri ve onun çalışanlara gelir sağlayacaktır. Turizm el emeğine dayalı bir faaliyet alanıdır. Bu sebepten istihdama doğrudan etkisi vardır. Turizmin istihdam üzerinde üç tür etkisi vardır: uyarılmış, doğrudan, dolay ve istihdamlardır. Doğrudan istihdam, turizm müessilerinde sağlanacak olan istihdam türüdür. Dolay istihdam turizme destek yardımı sağlar, bu sektörü etkiler ve ondan etkilenir, yani turizmde gelir ve ya istihdam oranı ne kadar çok olursa bu yardımcı sektörlerde de bir o kadar çok olacaktır. Bu tür istihdam harcamaları ve yatırımları artırır. Bu ise yeniden yeni bir istihdam talebini ortaya çıkarıyor ki, bu da uyarılmış istihdamdır (Alpagu ve Koç,2016: 158; Oktayer, Susam ve Çak, 2007: 89).

Diğer Sektörlere Etkisi

Turizmin neredeyse tüm sektörleri etkiler, başta tarım olmak üzere, tüm hizmet sektörlerini ve sanayini etkiler. Turizm gelişmesi beraberinde üretilen ürünlerin kaliteli olmasını talep etmektedir. Gelen turistlere kalitesiz ve niteliksiz ürün sunmak turistleri ve işletmeni etkilemekle beraber, böge hatta ülke için de olumsuz imaj yaratır. Çiftliklerin kiralanması da onun tarıma başka bir etkisidir. Şöyle ki, kırsal turizm amacıyla gelen turistler çiftlikler kiralar ve burda konaklar, kırsal aktivitelere katılırlar (Çıkmın, Çeken ve Uçar,2009:4).

Diğer bir etkiği ise ulaşım sektörünü sağlar, onların ulaşım işletmelerin neredeyse tüm başlıca gelirleri turist taşımaktan geçer, daha çok hava yolu ile ulaşım fazla gelir getirir. Turistlerin geldikleri yerde kalmaları, gecelemleri için kalınacak yere, eve, otele ihtiyaçları olacaktır. Bu ise burda bulunan konaklama işletmelerinin karlı çıkacağı demektir. Konaklama müessilerinde sunulan yeme-içme yiyecek-içecek işletmelerini, odalarda bulunan eşya talebi ise onları üreten sanayi işletmelerini etkiler. Konaklayan turisler eğlenmeleri ve dinlenmeleri için de para harcamaktan çekinmeyecektirler ki, bu da eğlenme-dinlenme işletmelerine katkı etkisidir. Spor merkezlerini de aynı şekilde etkiler. Aynı zamanda turizm bankcılık ve sigortacılığı da etkiler (WEB 1; WEB 2).

Altyapı ve Üstyapıya Etkisi

Turizmin bir bölgede geliştirilebilmesi ve devamlı olarak var olması için o bölgenin ve ya ülkenin alt ve üst yapısı sağlam olmalıdır. Bölgenin alt-üst yapısının donanımlı olması için de harcamalar zorunludur. Unutmamak lazım ki, gelir götürmek için ilk önce gelir getirecek harcamalardan kaçmak olmaz. Bir ülkenin yolu, rabite hattı,

kanalizasyonu, interneti, elektriği, gazı ve s. mutlaka iyi durumda olmalıdır ki, gelen turistler oradan kamasınlar. Altyapı ve st yapı sadece turistler için değil aynı zamanda bölgede bulunan halk için de önemlidir, ve onların hayat standartlarını ve yaşam imkanlarını iyileştirir (Kozak,2012: 94).

Bölgelerarası Gelişme

Turizm potansiyeli olan bölgelere ve kentlere edilen yatırımlar bölge ekonomisini destekler. Bir ülkenin tüm bölgelerinde turizm potansiyeli olması zorunlu değildir, mesela, bir bölgede tarımcılık gelişmişse ve ülke ekonomisine en yüksek geliri kata biliyorsa, turizmi başka bölgelerde geliştirsek de olur. Bu durumda bölgeler arası dengesizlik de kalkmış olacaktır. Fakat turzimin tüm olumlu etkilerini göz önünde bulundurduğumuzda her bir bölgenin bu etkiden nasibini alması gereklidir (WEB 1).

Turizmin olumlu etkilerinin yanı sıra olumsuz etkileri de vardır, şöyle ki ülkede ithalat eylimini artırır. Mesela, enflasyonu körükler ve Bölgenin okul ve ya hastane gibi önemli işletmelere ihtiyaı varken otel vey a dinlenme-eğlenme, alış- veriş tesislerinin açılmasına yapılan yatırımların maliyet etkisi, yabancı sermayelerin dışardan geliyor olması, mevsimsellik etkisi, istihdam yaratsa da bu istihdamların mevsimsel olması, yazın çalışma yeri olup, kışın olmayan çalışanlar burakması ve başka olumsuz ekonomik özellikleri ola bilir (WEB 1).

1.1.8.2. Turizmin Sosyal Etkileri

Burada açıklanan turizmin sosyo-kültürel etkileri, ev sahibi toplulukların turistlerle doğrudan ve dolaylı ilişkilere ve turizm

endüstrisi ile etkileşime olan etkileridir. Çeşitli nedenlerden ötürü, ev sahibi topluluklar, sahip oldukları herhangi bir etkiden yararlanarak, misafirleri ve hizmet sağlayıcılarıyla etkileşimde bulunan daha zayıf taraflardır. Bu etkiler her zaman belli değildir, çünkü ölçülmesi güç olmakla birlikte, değer yargılarına bağlıdır ve çoğu zaman dolaylı veya tanımlanması zordur. Etkiler, turizm, değer sistemlerinde ve davranışlarda değişiklik yarattığı ve dolayısıyla yerli kimliğini tehdit ettiği zaman ortaya çıkar. Dahası, değişiklikler genellikle topluluk yapısında, aile ilişkilerinde, toplu geleneksel yaşam tarzlarında, törenlerde ve ahlakta ortaya çıkar. Ancak turizm, barış için destekleyici bir güç olarak hizmet edebileceği, kültürel geleneklere duyulan güveni arttıracığı ve yerel işler yaratarak kentsel yeniden yerleşimin önlenmesine yardımcı olacağı için olumlu etkiler yaratabilir (Doğan ve Üngürem, 2010: 399).

Turistik gölgelerde yerel halk turzime katılmak, turizmden gelir sağlamak, ticaret yapmak, aynı zamanda bu turistik bölgede turistlerle çalışmak, turistlerle sohbet etmek, onlara yardım etmek, tanıya bilmek adına yabancı dil öğrenimi, bölgeyi gezdire bilmeleri için bölge araştırması yapma ve kendilerini geliştirme eğilimlerine girer ve bununla eğitim ve kültür durum düzeylerinin artırır. Bununla birlikte milliyetler, farklı kültürler bir-birileri ile kaynaşır ve dünya barışına neden olurlar. Turistik bölgelerde alt ve üst yapıya fazla dikkat ayrılıyor ki, bu da hem turistler, hem de yerel halkın hayat kalitesini ve yaşam şartlarını artırıyor. Turizm, emeğe dayalı bir sektör olduğu için emeye olan talep gençleri turist bölgelerine iter, yaş ortalamasını inmesine sebep olur. Aynı zamanda, yabancı insanların yerel anıtlara, örf ve adetlere ilgili

olması yerel halkın kendi değerlerini sahiplenme duygusunu yaratıyor (WEB 2).

Onun birtakım olumsuz etkileri yok değildir. Turizmin iyi geliştiği olduğu bölgelerde yerel insanların turistlerin giyimine, yaşam tarzlarına konuşmasına, rahatlıklarına, inaçlarına özenmesi bölgede karışıklığa sebep oluyor ki bu da onun sosyal bakımdan olumsuz özelliğidir. Bazı yerlerde ise yerel halk turisti özenmiyor aksine yadırgıyor, onun rahat davranışlarını, giyimini kabul edememesi bazı durumlarda gerginliğe sebep oluyor. Turizm yerel halk için bir nevi gelir yeri olduğu için dolayısıyla turistlere olan iyi davranışları konukseverlikten daha çok, ekonomik çıkar güder(Gürbüz, 2002: 53-54).

1.1.8.3. Turizmin Çevresel Etkisi

Hem doğal, hem de insan yapımı olan çevrenin kalitesi turizmin vazgeçilmezidir. Turizmin çevre ile olan ilişkisi karmaşıktır ancak olumsuz çevresel etkilere sahip olabilecek pek çok faaliyeti içermektedir. Bu etkilerin çoğu, yollar, havaalanları ve tatil köyleri, oteller, restoranlar, mağazalar, golf sahaları ve marinalar dahil olmak üzere turizm tesisleri gibi genel altyapı inşaatı ile bağlantılıdır. Turizm gelişiminin olumsuz etkileri, yavaş yavaş, bağlı olduğu çevresel kaynakları tahrip edebilir. Öte yandan, turizmin çevre korunma ve muhafazasına katkıda bulunarak çevre üzerinde yararlı etkiler yaratma potansiyeli bulunmaktadır. Bu çevresel değerlere olan bilinci arttırmanın bir yoludur ve doğal alanların korunmasını finanse etmek ve ekonomik önemini arttırmak için bir araç olarak hizmet edebilir (Gümüş ve Özüpekçe, 2009: 414).

Fakat turistik aktivitelerin doğru yapılmaması geridönümü olmayan hatalar yaratıyor. Turistlerin buldukları piknik bölgesinde temizliğe önem vermemesi, yediklerinden arta kalanı doğaya atması,

piknik yerinden ayrılırken yerini temizlememesi, ormanda ocak yapması doğayı kirletiyor. Aynı zamanda çevreye doğru tavır alınması, su kuyularının ve su depolarının kirletilmesi, havaya bırakılan dumanlar sağlığı tehlike altında bırakıyor. İzin verilmeyen yerde avcılık faaliyetleri, fauna ve flora zarar verilmesi sadece çevreye zarar vermekle birlikte hayvanların neslinin tükenmesine de olanak veriyor. (Gümüş ve Özüpekçe, 2009: 414)

1.1.9. Dünyada Turizm

1.1.9.1. Fransa'da Turizm

Fransa'nın alanı 551 bin kv metre-dir. Büyüklüğünü göre dünyanın 47-ci ülkesidir. Ahalisini sayısı 60 min kişidir, ahali sayısına göre 20-ci ülkedir. Başkentu ise Parisdir.Fransa uzun bir süredir ki, Avrupa'da ve dünyada turist gelmeleri bakımından ilk sıralardadır. Fakat birincilik yolu uzun ve zordur. Geçen yüzyıl 60 yıllarında ülkede turizmin gelişme programı hazırlanmış ve bu programa uygun olarak Fransa hükümeti iş adamları ile bir yerde turizmin gelişimi planı kabul edilmiştir. 1982 yılında ülkenin konaklama yerlerinin %28-i dinlenme kamplarında bulunuyordu. Onlardan %13-ü otel ve misafir evleri, %46-sı ise "ikinci dereceli evler" diye bilinen konaklama yerleridir(Huseynov, Efendiyeva, 2007: 118).

Fransızlar otomobil gezilerini severler (%81), şehirde yaşayanlar tabiat koynunda, köy bölgelerinde dinlenirler. Bu yüzden Fransa'dakırsal turizm gelişmesine büyük önem verilir. Bu amaçla tabiat koynunda yüzlerle kamplar yapılmış, yaz mevsiminde burası tıka basa dolu oluyor. Kış mevsiminde otellerde konaklama talebi oldukça azdır. Fransızların

%50-si tatillerini deniz kıyısında, %25-ini ise köy bölgesinde, %17-si ise dağlık alanda geçiriyor. Kış mevsiminde ise durum değişiyor. Fransızların %17-i deniz kıyısında, %28-i köy yerlerinde, %40-i dağlarda geçiriyordur kış tatillerini. Yabancı seyahetlerde ise fransızların %5-i paket turlara ve %6-i oto ulaşım seferlerine üstünlük verir.Yaz mevsiminde fransız turistleri daha çok gittikleri bölgeler İtalya ve İspanyadır. 1991 yılında 8 milyon fransız İspanyaya, 7.3 milyon fransız ise İtalyaya gitmiştir. Son dönemlerde fransız turistleri ABD, Asya, Avrupa ülkelerine yol alıyorlar. Fransa'ya gelen turistlerin %25-i Almanya'dan gelmişlerdir. 1986 yılında ise buraya gelen turist sayısı 29 milyondan 70 milyona ulaşmıştır. Buraya İngiltere'den, Belçika, Holanda, İspanya ve başka ülkelere turistler geliyorlar.Gelen turistler Fransa Riviera otelinde, Pariste, Alp dağlarında ve Langedok-Russilyonda konaklıyotlar.Fransa'nın tabiatı, tarih ve kültür anıtları, tarihi şehirleri, leziz kendinehas yemekleri, şerapları onu turistler için oldukça çekici yapıyor. Fransanın Alp dağları, diğer dağları, deniz kıyıları, yaylaları, düzenleri onun başlıca turizm kaynaklarıdır. Gelen misafirleri denizen kıyıları, mavi gölleri, ormanları, ülkenin kültürü ev sanatı çekiyor. Ülkenin başkenti olan Parisi görmek her bir insanın dileğidir. Eyfel kulesini ve Luvr müzesini görmek için her yıl buraya milyonlarla turist geliyor (Məmmədov, Soltanova, Rəhimov, 2002: 136).

1.1.9.2. İspaniya'da Turizm

İspanya'nın alanı 505.9 bin kilometre karedir. Ahalisinin sayı 40 milyon, başkenti ise Madrit'dir. Gelen turist sayısına göre Fransa'dan sonra ikinci yerdedir. 1998 yılında buraya 47 milyon turist gelmiş, şimdi için ise dünyanın en büyük turizm merkezlerinden biri olmuştur.1975 yılında ülke ekonomisinin gelirinin %25-i turizmden gelmiştir. Hükümet

aktif bir şekilde ülke ekonomisini destekler. Fakat turizmin hızlı ve kontrolsüz artışı çevreye zarar veriyor. İspanyaya gelen misafirler daha çok Almanya, İtalya, Fransa ve Hollanda'dandır.1982 ve 1990 yıllarında buraya gelen turist sayısı azalmış, 1991-1992 yılında ise yeniden artış göstermiştir.1992 yılında İspanya'da Olimpiyat Oyunları, EKSP0-92 uluslararası sergi gerçekleştirilmiştir.Bu yılda Madrid Avrupa'da başlıca kültür merkezi ilan edildi, bu şehrin mimarlığında Doğu kültürü unsurları da vardır. Bütün bunlar ülkeni turizm ülkesine çevirmeğe yetiyor. Ülkenin yerel kültürü, gelenek ve görenekleri, karnavalları, ispanyol dansları ile geçen ulusal bayramlar, misavirperverlik yabancı turistleri çekmektedir. 90 yıllarında İspanya'da kendi turizm mekanlarını yaratmağa çalışan imgilizler buraya 1.9 milyon sterling para yatırdı. 70-80 yıllarında İspanya'da yerel turizm gelişmiştir, ülke vatandaşları daha çok deniz kıyısı eğlenmce mekanlarına gelmeğe başlamışlardır. 1991 yılında 22.7 milyon yerli turist otel ve kampların misafiri oldu (Məmmədov, Soltanova, Rəhimov, 2002: 88).

Aynı yılda ülkeye 12.48 milyon ispan turist gelmiştir. Valensiya tüm yerel turistlerin %15-ini ağırlamıştır. İspanyanın deniz kıyıları yerli ve yabancı tursitleri kabul ediyor, fakat yerel ve ulusal taleoların aynı olduğu Fransa ve İtalya ile mükayesede turistle tam dolu olmuyor. Bunu İspanya kurort bazasının diğer Avrupa ülkesi ile mükayesede küçük olması ile bağlıdır. İspanya turistleri yabancı ülkelere az seyahet eder, lakin komşu ülkelere giden turist sayısında daima artış vardır.Avrupa'nın kıyı bölgelerine giden turist sayısı azdır. Türkiye, Yunanistan ve b. ülküleüre giden turist sayıda artış olmuştur ve oran %57-e çıkmıştır. Fransa, İtalya ve İngiltere'ye gibi pahalı ülkelere giden turist sayısı azdır. İspanya turistleri daha çok otomobil ile seyahete çıkmışlardır, %90. Hava yolu ulaşımını kullanan turistler %7.5-dir. Uzak yerlere,

Kanada'ya giden turist ortalaması %40.7, Japonyaya giden turist ortalaması ise %44-dür ve daha çok biznes amaçlı turistlerdir (Məmmədov, Soltanova, Rəhimov, 2002: 88).

1.1.9.2. İtaliya'da Turizm

İtaliyanın alanı 301 kilometre karedir. Ahalisi sayısı 40 milyon kişidir. Başkenti Romadır. Ülkədəhili turistlər (təqribən 39 mln nəfər) əsasən öz bölgə kurortlarında istirahət etməyə üstünlük verirlər. İtaliya'nın başlıca kaynakları: dağları, gölləri, kùltürü sadəcə eyri turistleri değil, yabancı turistleri de çekişor. Yabancı turistlerin %45-ini onun kùltürü, %43-ünü iklimi, %27-ini tabiatı, %30-unu ise genelliklə ùlke çekmektedir. İtalyada turizm onun kuzey semtindedir. Yabancı turist gelme sayısına göre birincilik Venet'dedir. İkinci yer Toksana ve Alto-Adica tutuyor. Frans'dan farklı olarak burada otomobil ile ulaşım zayıf gelişmiştir. Ülke içi turistler kendi bölgelerinin kurortlarında dinlenmeyi tercih ediyorlar. İtalya'nın kuzeyinde ahali deniz kıyılarında dinlenir ve buranın güzel ikliminden zevk alıyorlar. İtalya'nın denize ulaşımı olan bölgeleri Emilya-Romanya, Venetto gibi ahalinin çok olduğu bölgelerdir, kış spor türleri gelişmiş bölge ise Lombardiya'dır, buraya turistlerin %10-u gelmektedir. Misafirlerin, özellikle yerel turistlerin seyahet zamanları temmuz ve ağustos aylarıdır. Turistler otel ve otel tipli müessilerde konaklıyorlar. Otellerin %40.8-i ùlkenin kuzey-doğusunda bulunuyor. En fazla oteller Trento ve Alto-Adica'da bulunuyor (Huseynov, Efendiyeva, 2007: 127).

İtalyanın sahil kıyısı bölgelerinde, kuzey kısmında otellerin azlığı sebebi ile kiralık evler geniş yayılmıştır. Fakat, konaklama yerlerinin plansız yapılandırılması, kontrolsüz gelişimi çevreye dağıdıcı etki vermektedir. Her yıl buradaki otellerde ve misafir evlerinde 60 milyon

turist konaklıyor, onların %35-i yabancı turistlerdir. Yabancı ve yerli turistlerin %85-i otellerde konaklıyor. Turistler daha çok üç yıldızlı oteller seçiyorlar. 1997 yılında İtalyada 35870 otel, onların her birinde ise 49 yer bulunuyordu. Otellerden %30.6-sı tek yıldızlı, %32.4-ü iki yıldızlı, %0.3-ü ise beş yıldızlı otellerdir. Otellerde fiyat mevsim, coğrafi konum ve diğer detaylardan asılıdır ve tur değerinin %60-ıdır.İtalya'ya turistler Almanya, İsviçre, Fransa ve Avstrya'dan gelmişlerdir. Bu ülkelerden en çok turist gönderen ülke Almanya'dır. ABD, Japonya gibi uzak ülkelere gelen turistler ise daha uzun kalırlar. Onlar genel olarak Roma, Florensiya şehirlerine sehayet ederler. İtalya'ya gelen turistlerin %50-si şehir merkezlerinde, %25- i ise deniz kıyılarında konaklamayı tercih ederler (Huseynov, Efendiyeva, 2007: 127).

1.1.9.3. Almanya'da Turizm

Almanya'nın arazi alanı 357 bin kilometre karedir. Ahalisinin sayısı 82.5 milyondur. Başkenti ise Berlindir. Avrupa'nın merkezinde bulunan ve 82 milyon ahalisi olan bu Almanya'ya 1998 yılında 16.5 milyon turist gelmiştir. Bu Avusturya'nın kabul ettiği turist sayısında çok azdır. 1990 yılında turistik günlerin sayısı 255 milyona ulaşmıştır ki, bunun da %86-1 ülkesi içinde oluşan turizm payıdır. Son dönemlerde de ulusal turizm yabancı ülkelere yapılan seferleri azaltmaktadır. Bunun sebebi ise kişi başına düşen gelirin artmasıdır. Almanlar daha çok otel ve otel gibi tesislerde kalmayı tercih ederler. Fakat 1990 yıllarında burada otellerin uluslararası standartların altında olduğu bilindi ve uluslararası turizm olumlu geliştirile bilinmedi. Almanya İngiltere, Fransa, İsviçre, Japonya gibi ülkelere daha çok turist kabul etmektedir, bu ülkeden gelen turistler iş ve biznes amaçları ile gelirler ve daha çok Almanya'nın Münhen, Hamburg, Hannover şehirlerinde kongre, fuar ve sergilere

katılıyorlar. Son dönemlerde ise Almanya’da yabancı ülkelere de seferler durmadan artmaktadır, bud a ülkenin kişi başına düşen gelirinde olan artıma alakalıdır. 1997 yılında Almanya’da kişi başına düşen gelir 201bin dolar olmuştur.Almanya Fransa ve Alp dağlarına giden yolun üzerinde yerleşmiştir.Bu yüzden burden transit yolcu gibi geçen, konaklamayan turist sayısı da fazladır. Polşa’dan ve Avrupa’nın doğu semtinden buraya turistler alış-veriş yapmak için gelmektedirler. Bol para harcamaları ile Almanya’dan sonra Amerika meşhurdur. Onların sadece 1991 yılında burada harcadığı para toplam turistlerin yaptığı tem harcamaların %13-üdür. Almanlar tatillerini genellikle Akdeniz’de geçirmeyi severler. Geçen yıllarda almanlar daha çok İspanya’da dinlenmeyi tercih etmiştir, İtalya’da ülke ekoloji durumunun kötüleşmesi sebebi ile turistler oraya gitmekden kaçınmışlar. Almanların İtalya’ya sefer oranı tüm seferlerin %20-i, Avusturya’ya seferleri %18.4-i, İskandinavya ülkelerine ise yalnız %5-i tutuyor(Məmmədov, Soltanova, veRəhimov, 2002: 147).

1.1.9.4. Rusya’da Turizm

Rusya’nın toplam alanı 17.1 milyon kare kilometredir. Ahali sayısı 145 milyondur. Başkenti Moskova’dır. Rusya turizm alanında geniş imkanlara sahip olsa da bu ölkede uluslararası turizm çok yavaş gelişmektedir. Bu sebeptendir ki, onun itkileri de az değildir. Rusya’nın uluslararası turizmden sağladığı gelir tüm gelirin %1-idir. Son dönemlerde turizme ilgi artmıştır, fakat onun ülke ekonomisine katkısı hala azdır. Turizmin gelişmemesinin başlıca sebeplerine alanların durumu, gerçek yatırımların olmaması, otel hizmetlerinin aşağı seviyede olması, nitelikli çalışanların olmamasıdır. Rusya’da turizm sanayisinde

mümükün 300 kişilik yerde yalnızca 1 kişi çalışıyor, bu ise dünya üzere göstergelerden 30 defa azdır. Moskova hükümeti turizmin gelişmesi için son dönemlerde büyük işlere başlamıştır. Ülkede otellerin çoğu Moskovada'dır. Halihazırda Moskovo'da 45 bin otel vardır. Aynı zamanda buraya gelen turistler turizm vergisi vermelidirler. Akrabalarının evlerinde konaklayan vey a geçici süre için kira evlerinde kalan misafirler geçici kayıtları için de belli bir ücret veriyorlar. Moskova'ya gelerek zamanında kayıta alınmayanlara ise iki kat ceza ücreti uygulanıyor. Bu cez daha çok Kafkaz milleti için daha sert bir şekilde uygulanıyor. Rusya Devlet Statika Komitesinin verdiği bilgiye göre, son yıllarda Rusya'nın yabancı ülkeye seyahet eden turist sayısı 21.33 milyon olmuştur, bu ise geçen on yıl ile mükayesede iki kat daha fazladır. Rusya'nın geleneksel turizm destinasyonları ABD, Almanya, Fransa ve İspanya'dır. İtalya hariç bu bölgelere seferler %38 oranda azalmıştır. Son yıllarda Rusya'da turizme olumlu yaklaşımlar çoğalmıştır. Rusya Devlet Statika Komitesinin bildirdiği üzere, son yıllarda Rusya'ya 17.4626 yabancı turist gelmiştir, bu ise geçen yıllara orana %7.7 fazladır (Huseynov, Efendiyeva, 2007: 155).

Yaptıkları seferlerin amaçlarından asılı olarak Rusya'ya gelen turistlerin sayısı aşağıdaki gibidir: iş amaçlı gelenler- 3.375400 kişi (19.3 %), turizm amaçlı-2.515000 kişi (14.4 %), özel amaçlı -9781000 kişi (56 %), transit yolcular - 1791200 kişi (10.3%). Rusya'ya turist gönderen ilk on ülke- Ukrayna, Polonya, Finlanda, Litvanya, Moldova, Azerbaycan, Çin, Ermenistan ve Almanya'dır. Rusya'ya gelen misafirlerin %80.8-i bu 10 ülkeden gelmektedirler. Bu ülkelerden Ukrayna birinci yerdedir, tüm gelme turistlerin %41.8-idir. İkinci yerde ise Polonya'dır, buradan daha çok shopping amaçlı turistler geliyor. Litvanya'dan gelen turistler ise daha çok iş amaçlı gelirler. Buraya iş amaçlı gelen turistlerin sayısının

artması Finlandiya'ya iş amaçlı gelen turist sayısını 254.2 bin kişi kadar azaltmıştır (Huseynov, Efendiyeva, 2007: 156).

1.1.9.5. Çin'de Turizm

Arazisi 9.6 milyon km, ahaliisnin sayısı ise 1.3 milyar kişidir.Çin Asya'da turizm akınını etkileyen en büyük ülkedir. Son dönemlerde Çin'e gelen turistlerin çoğunluğu Makao, tayvan gibi bölgelerden gelen yerli çinlilerdir. Buraya İngiltere, BDT ülkeleri , ABD'den gelen turist sayısı daha fazladır, 1.7 milyon. 1970-80 yıllarından buraya turist akını başlamıştır, gelen turistler daha çok ABD, İngiltere, Japonya'dan gelmektedirler.Turizm resusları ile zenginliği ile Çin dünyanın her yerinden misafirler çekiyor. Başlıca tarihi anıtları kuzey-doğu ve merkez alanlarda birikmiştir. Ülkenin batı ve kıyı kısmında bulunan bölgeleri ise tabiatı ile dikkat çekmektedir. 1997 yılında Honkong Çin'e yendien birleştirildi ve bir devlet, iki system politikası yürütüldü. Son yüzyılda Honkong büyük liman, maliye ve ticaret şehridir, ülkeye gelir getirme oranına göre turizm üçüncü yerde yer alıyor(Huseynov, Efendiyeva, 2007: 194).

Honkong buraya gelen misafirlerle beraber, Çin'e giderken buranı tranzit şehir gibi kullanan yolcuları da ağırlamıştır. Buraya daha çok Japonya, ABD, Kanada ve İngiltere'den turistler gelmektedirler. Buraya turistler daha alış-veriş yapmak, gece hayatı eğlenceleri, opera ve tiyatro gibi çin kültürü objelerini, Ousen parkı akvaryumunu, at sporu ile bağlı kurguların ve her yıl düzenlenen festivallerini görmek için buraya gelmektedirler. Honkong aynı zamanda iş turizminin merkezidir. Burada çok sayıda konderanslar ve yarmarkalar düzenleniyor. Gelen misafirlerin %18-29-u iş turizmi için buraya geliyorlar. Honkong diğer Asya ülkeleri

için turist akınını düzenleyen merkez olmuştur. Honkoglular ise daha çok kısa süren seferler yaparlar. Honkong turistlerinin %90-ı tatillerini Tayland'da, %51-i Flippin'de, %26-sı Endonezya'da ve %20-si Japonya'da yapıyorlar. Flippin'e Honkoglular daha çok iş amaçla giderler.Honkong'dan Çin'e gidenler ise giden tüm turistlerin %28-idir,sonrakı yıllarda bu yüzde %13-e inmiştir. Makao Çin vilayetidir. Honkoglular buraya da seyahet etmektedirler ki, onların %78.7-i bu bölgeni ziyaret ediyorlar. Gelen misafirlerin yarısı burada dinlenir, diğer yarısı ise kazinoda kumar oynamağı ister. Cari dönemde Çin dünya ülkeleri arasında politik-kültürel ilişki ve turizm menecmentliği alanında kazandığı başarı ile büyük ilgi görmektedir (Huseynov, Efendiyeva, 2007: 194).

1.1.9.6. Kuzey və Guney Amerika'da Turizm

Arazisi 42.05 milyon kv km, ahalsinin sayısı 720 milyon kişidir.Amerika turizminin gelişimi açısından sadece Avrupa ülkelerinden geridedir, bu gelişim ABD, Kanada, Meksika sayesinde olmuştur. Bu üç bölge Amerikanın turizmden sağladığı gelirin %73-ünü veriyor. ABD-nin rolü ise daha fazladır. ABD yabancı turist sayısına gore sadece Fransa'dan ve İspanya'dan egri kalıyor, turzime katdığı gelire ve gönderdiği turist sayısına gore ise ilk yerededir. Turistlerin harcadığı para da diğer bölgelerin turistlerinin harcadığı paradan daha fazladır. Amerika Avrupa'nın ve Asya'nın en büyük turizm pazarıdır. Gelen misafir sayısına gore Kuzey Amerika farklıdır.Son 10 yılda Amerikanın turizmden sağladığı geliri 12.12 milyar dolar artmıştır. Bu gelirin 74.23 milyar dolarını yani %89-unu ABD sağlıyor. Ülkeye yapılan seyahetler yukarda isimleri veren üç devleti ziyaret için

gelmektedirler, ABD, Kanada ve Meksika. Gelen turistlerin %85-i bu bölgelere geliyor. Amerika'da hafta sonları 2-3 gün tatil yapmak gelenek haline gelmiştir. Amerikalıların orta yıllık gelirlerin yeterince olması onlara her yıl turistik seyahatler yapmağa izin veriyor. Son dönemlerde ABD'de en çok gelişmiş alan turizmdir. ABD'nin 37 devletinde turizmin her hangi bir türü mutlaka gelişmiştir. Turizm alanında 7 milyon kişi çalışmaktadır, ilave 9 milyon kişinin de işi turizm ile ilişkisi olan başka alanlardadır. Mesela, ulaşım alanında 1 milyondan fazla çalışan bulunduruluyor, ve onlar tüm ulaşım alanında çalışanların %16.5'idir. 1 milyondan fazla kişi ise otel tipli konaklama tesislerinde çalışıyorlar, onlar ise otel tipli müessiselerde çalışanların %10-udur. Yeme-içme alanında çalışanların sayısı ise 2 milyondan fazladır ki, bu da toplam çalışanların %36-sıdır. Böylelikle, turizmde çalışanların sayısı sağlık sektöründe çalışanların sayısından sonra ikinci yerdedir(Huseynov, Efendiyeva, 2007: 194).

Turizmde çalışan elemanların toplam maaşı 116 milyar dolardan fazladır. Her yıl buraya gelen turistler 80 milyar dolardan fazla hara harcıyor. Turistlerin yaptığı alış-verişten ve yararlandıkları hizmetden sağladıkları gelir 20 milyar dolardır. ABD'de biznesinde otomobil kirası başlıca yer tutuyor. Turistlerin bir kısmı kiraladıkları otomobillerle ve uçaklarla seyahet ediyorlar. Turistlerin dinlenmesi için en uygun yerler parklardır. Her yıl ortalama 7.25 milyon kişi parkları ziyaret ediyor. ABD'de 368 koruk, 5145 park vardır, onlarda ise 230 binden fazla eleman çalışıyor. Turizmin bu türünün katdığı gelir miktarı 500 milyon dolardır. Orman alanı da turistlerin vazgeçemediği turistik üründür, onun ekonomiye kattığı yıllık geliri 11 milyardır. Dağ kayağı spor kurortları daha da gelişmektedir (Məmmədov, Soltanova, Rəhimov, 2002: 113).

1.1.9.7. Afrika'da Turizm

Arazisi 30.3 milyon kare km, ahalisi ise 700 milyondur. Afrika kıtası turizmin zayıf geliştiği mekandır. 700 milyon ahalisi olan bu ülkeye sadece 20 milyon turist gelmektedir. Afrika devletleri ekonomi ve social yönden zayıf gelişmiş ülkelerdir, turizm alt yapısı zayıftır. Bazı Afrika devletleri arasında sık sık savaşlar çıkıyor. Buranın bölgelerinin turizmi diğer bölgelerden geri kalıyor. Yerel tursitlerin alıcılık gücü iyi olmadığından uluslararası turizme katılamıyorlar (Huseynov, Efendiyeva, 2007: 207).

Yalnız bir kaç bölge turist çekmek, uluslararası standartlara uygun olarak kaliteli turizm hizmetleri sunmak kapasitesine sahiptir. Bu ülkelere Güney Afrika, Tunus, Zimbabve, Kenya, Botsvana, Merakeş dahildir. Bunlardan Güney Afrika, Tunus, Merakeş uluslararası turizmin geliştiği 40 ülke sırasına dahildir. Turist gelimine göre Kuzey Afrika geçen 10 yıla mükayesede 55-ci yerden 25-ci yere kadar yükselmişti. Son yıllarda buraya 10 milyon turist gelmişti. Turist sayısına göre Güney Afrika birinci üçüncü, Tunis ikinci (4.7 milyon kişi), Merakeş (3.3 milyon kişi) ise üçüncü yeri tutmuştur. Son 10 yılda bu göstergeler daha da artmıştır (Məmmədov, Soltanova, Rəhimov, 2002: 114).

1.1.9.8. Mısır'da Turizm

Arazisi 1 milyon km kare, ahalisinin sayısı ise 67 milyondur. Yakın Doğu ülkelerinde uluslararası turizmin gelişimi için Mısır önemli ülkedir. Mısır hükümeti tarihi anıtların onarılmasına bir hayli para harcıyor. Buraya 3-4 milyon turist geliyor. Turistlerin sayısı ise her yıl artmaktadır. Turizmin artımı %13.5-dir. Bu gelişimin sebebi yabancı şirketlerin Mısır turizm sanayesine gösterdiği dikkatin sonucudur. Turizmin hizmet kalitesinin geliştirilmesi Mısır turizminin

başlıca amacıdır. Bu amaçla uluslararası turizm alanında güçlü teşvik işleri görülüyor. Mısır ihramları, tarihi, görmeli yerleri, müzeleri ile meşhurdur. Mısır'ın turizmden götürdüğü geliri 3.838 milyardır dolardır. Mısır'ın dünya turizmindeki menfaat payı %0.9 olmuştur. Turizmden menfaat götüren 40 ülke arasında Mısır 27-ci yerdedir. Mısır Müzesi Kahire'nin en ünlü anıtlarından birisidir. O 4 bin yıl içinde 4 defa dağıtılmış ve yeniden yapılandırılmıştır. Müzede Tutanhamon hazinesi ziyaretçilerin izlenimine sunuluyor. Müze şehrin merkezinde bulunuyor, bu ise milyonlarla turist burayı ziyarete gelmesine olumsuz etki sağlıyor, bunun sebebi ise müzenin bulunduğu yerin ulaşım vasıtalarının ve insanların yoğun olduğu yer olmasıdır. Abu Simbela anıtı Mısır incilerindedir. Giza ihramları, Luksor tapınakları ve anıtları yanında onlar Yunesko dünya mirası listesine dahil edilmiştir. Tapınakları dışardan görkemli heykeller, içerden ise renkli relyefler süslüyor (Huseynov, Efendiyeva, 2007: 209).

1.1.9.9. Türkiye'de Turizm

Türkiye'nin arzisi 779,5 bin metrekare km, ahali sayısı 65 milyondur, başkenti ise Ankara'dır. Akdeniz kıyılarında yerleşen Antalya kurortu tüm dünyada meşhurdur. Türkiye'nin en bilinen 5 yıldızlı otelleri de buradadırlar. Geçen on yılda Türkiye turizmden 8.3 milyar gelir sağlamıştır. Ülke üniversitelerinde Azerbaycan ve BDT ülkelerinden öğrenciler okuyorlar (Önen, 2008: 9).

Türkiye'de iki binden fazla iyi durumda olan oteller vardır. Bu otellerin olması dinlenme ve eğlenme, boş zaman etkinliklerinin organize edilmesi bakımından önemlidir. Turistler için günlük yemek, türk hamamı, sauna ve b. tasarlanmıştır. Buraya en çok turist Rusya'dan geliyor. Rusya'dan buraya gelenlerin sayısı 1 milyondan fazladır. Bu ise

kendisi ile birlikte 12 milyon gelir demektir. Geçen yıla kadar “Beyaz leke” gibi tasvir olunan Türkiye İspanya, İtalya ve Yunanistan dan geri kalmakta idi. Fakat kısa s ure içinde kendine toparlayan Türkiye turizmini hayli gelişlete bildi. Bunda onun coğrafı konumu, Akdeniz denizi, Ege denizi, Kara ve Marmara denizi, Bosfor ve Dardanel boğazlarına sahip olması büyük etki etdi.Kilometrelerle uzanan deniz kıyısı, tabiatı ve iklimi, çok sayıda tarihi anıtları, dünya şhretli Troyanın ve Efes,Milet şehir harabeleri, Bursa ve Pamukkale şıfalı mineral suları, taroh şehri olan İstanbul’un ve onun güzel mimarlık anıtları ülkeye bolca turist çekmeğe yetiyor (nen, 2008: 9).

Son bir kaç yılda Türkiye’nin turizmden götürdüğü geliri 411 milyon dollardan 2.5 milyar dolar kalkmıştır. Buraya gelen turist sayısı her yıl 4.5 milyondan fazla oluyor. Son bir kaç yılı incelediğimizde Türkiye’nin geliri 5.514 milyar dolar, gideri ise 1.026 milyar dolar olmuştur. Türkiye’nin başlıca turizm merkezleri Ege denizi ve Akdeniz kıyısında yerleşiyor. Onlara Antalya, İzmir, Bodrum, eşme ve b. dahildir. Bu şehirlerin alt yapısına da büyük dikkat ayrılmış ve iyi hale getirilmiştir.Yerlerde turizmin gelişmesine yardım amaçla turizm komiteleri yaratılmıştır. Onlar bölgelerde festivaller, eğlenceler, konser programları, fuar, konferans, sergi ve b. aktiviteler yaparak turist çekiyorlar. Aynı zamanda bu bölgelerde yeni yeni oteller inşa edilmiştir. Bu faaliyetlere yerel ve yabancı işletmeler de destektedir.Son yıllarda türkiyenin yabancı ülkelerle olan turizm ilişkileri de ilerlemiştir.Türkiye’den Moskova, Bakü ve Tiflis gibi bir çok şehirlere bir hafta veya 9 günlük tur paketler organize ediliyor, fiyatı ise 800 dolar ile 1200 dolar arası değişiyor. Azerbaycan ile Türkiye arasında kültürel ilişkiler yeni aşamaya gelmiştir, ve bunda Türksoy, Azerbaycan

Turizm Bakanlığının, Azerbaycan Turizm Universitetinin rolü büyükdür.
(Məmmədov, Soltanova, Rəhimov, 2002: 316)

İKİNCİ BÖLÜM

AZERBAYCAN'DA TURİZM POTANSİYELİ DEĞERLENDİRİLMESİ VE ARAN BÖLGESİNİN GENEL DURUMU

2.1. Azerbaycan'ın Turizm Sektörün'de Durum Analizi

Azerbaycan Cumhuriyeti'nde ülkenin mevcut turizm potansiyelini verimli kullanılması ve böylece rekabetçi petrol sektörünün oluşturulması hükümet tarafından esas hedef olarak görülmüştür. Bu nedenle, 2000'li yıllardan günümüzedek ülkenin devlet programları, yabancı tecrübeyle eşlik olunan projeler, ülkenin turizm potansiyelinin daha etkin kullanılması için uygun koşullar yaratmıştır. 2002 yılında kabul edilen "Azerbaycan Cumhuriyeti'nde 2002-2005 yılları arasında turizmin gelişmesine dair Devlet Programı" turizm alanında girişimciliğin geliştirilmesi, rekabet ortamının iyileştirilmesi, turizmden devlet ve yerel bütçelere giren gelir hacminin artırılması, turistlere hizmet kalitesini uluslararası standartlara uydurulması, turizm altyapısının güçlendirilmesi ve diğer önemli görevler esas amaç olarak tanımlanır ve ülkede turizmin devlet düzeyinde geliştirilmesinin ilk aşaması olarak kabul edilebilir (WEB 16).

Ülkede, turizm alanının gelişimine dikkatin verilmesi ve devlet desteğinin güçlenmesi, Azerbaycan'a turist seferlerinin sayısının çoğalması, turizm faaliyeti ile uğraşan işletmelerin sayısının artmasına neden olmuştur.

Turizm işletmelerinin yaklaşık %87'si Bakü'de bulunuyor. Bunun nedeni, Bakü'nin tüm süreçlerde merkezi bir kent olmasıdır. En büyük ticaret merkezlerinin, konferans zallarının, Kültür Varlıklarının bu kentte bulunması, ayrıca hava limanının bu şehirde uluslararası reysleri

kabul etmesi nedeni ile turist akımının doğrudan yönü bu şehre yönelmektedir. Tablo 1’de turizm işletmelerinin sayısı, burada çalışan elemanların sayısı, gelirleri ve harcamaları verilmiştir (Elimuradova, 2015: 35-36)

Tablo 1: Tur Acentalarının və Tur Operatörlerinin Başlıca Göstergeleri

	2011	2012	2013	2014	2015	2016
İşletmelerin sayısı	141	170	197	218	243	272
Turizm faaliyeti yapan çalışanların sayısı	1279	1473	1 515	1 567	1 308	1472
Turizm işletmelerinin turizm faaliyetinden elde ettikleri gelir	17804,7	21597,1	24823,6	26 031,0	35 079,6	34 834,2
Turistik ürün üretimine yapılan harcamalar	16065,6	18903,1	21818,2	25 708,60	29 480,0	27 308,5

Kaynak: www.stat.gov.az (17.04.2018)

Tablo 1’de gösterildiği üzere turizm işletmelerinin sayısı 2011 yılından 2016 yılına kadar her yıl artarak 272 sayısına ulaşmıştır. Turizm işletmelerinde çalışanların sayısı ise 2011 yılı ile kıyaslandığında artış göstererek 1472 çalışan olmuştur. Bu işletmelerin turizmden elde ettikleri gelir de 2016 yılında 2011 yılındaki rakamdan neredeyse 2 kat artmıştır, fakat 2015 yılındaki gelir rakamından bir az azdır. Gelirlerin artması ile birlikte harcamalarda da artım görülmüştür, 2016 yılında toplam harcamalar 27308.50 olmuştur, bu gösterge 2011 yılına oranla fazla 2015 yılına oranla ise azdır.

Tabii ki, ülkedeki turist şirketlerinin ve turistlerin sayısındaki artış, bu alanda bulunan çalışanların sayısı üzerinde doğrudan bir etkiye sahiptir. Öyle ki, araştırmalar sonucunda istatistikler gösteriyor ki, geçen on yıllar oranda son yıllarda turizm alanında çalışanların sayısı 2.5 defaya kadar artmıştır ki, bunun da nedeni, bu alanın diğer üretim

alanlarına göre daha karlı ve rahat olması ile ilgilidir. Bununla birlikte, bu sayıdaki artış, bu alanda verilen hizmet kalitesinin artacağı anlamına gelmiyor. Çünkü ülkede hala bu alanda ciddi bir personel eksikliği var. Bu, ülkedeki turizme ciddi şekilde zarar veriyor (WEB 3).

Ülkenin farklı bölgelerinde turizm potansiyeli göz önüne alırsak, turistleri çeşitli nedenlerle ülkeye gelme sebepleri açısından gruplara ayıra biliriz. Çoğunlukla onlar rekreasyon, iş, tedavi-sağlık ve diğer amaçlara ülkeye gelmektedirler.

Araştırmalar rekreasyon amaçlı seyahat eden turist sayısının geçen yıllara oranda 2.5 kat, iş amaçlı turistlerin sayısının 1.4 kat, tedavi amaçlı turistlerin sayısının 2.9 kat, diğer amaçlarla gelen turistlerin sayısının ise 3 kat arttığını göstermiştir. Tedavi için gelen turist sayısında da artma gözlemlenmiştir, fakat sanatoryum ve sağlık tesislerinin kalitesi çok düşük olması ve sayılarının az olması da gözden kaçmamıştır. Araştırmalar, sanatoryumların ve dinlenme yerlerinin sayısının 1.13 kat azaldığını ve 85 üniteden 75 üniteye düştüğünü gösteriyor (WEB 7). Örneğin, Naftalan Rekreasyon ve Wellness Sanatoryumuna baktığımızda, yerin uluslararası standartlardan ne kadar geriye gittiğini açıkça görmek mümkündür.

Ülkede faaliyet gösteren turist firmaların çoğalması, farklı amaçlarla ülkeye gelen turist sayısının artması ile ülkedeki otel sayısında da artım olmuştur. 2016 yılında otel ve otel tipi işletmelerin sayısı geçen yıllara nazaran 1.6 kat artmıştır. 2016 yılında devlete ait işletmelerin sayısı 2010 yılına göre 1.3 kat azalırken, özel mülkiyetteki otel ve otel tipi işletmelerin sayısında (2010 yılında 1.9 katına kadar) en yoğun artış görülmektedir. Böylece, otel ve otel tipi tesislerin toplam alanı 875.4 bin metrekare'den 1121.3 bin metrekare'ye dek artmıştır (WEB 7).

Ülkemize turistler çoğunlukla Türkiye, İran ve BDT ülkelerinde gelmektedirler. Bunun temel nedeni ise Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra bağımsızlığını kazanan ülkemize, daha önceleri farklı amaçlarla gelmiş insanların, şimdi ülkemizin mevcut durumunu görmek, değişimi gözlemlemek istemeleridir. Araştırmalar, 2016 yılında Türkiye'den gelen turistlerin sayısının (2143 kişi) birinci sırada yer aldığını göstermektedir. Aynı yılda Azerbaycan'dan Türkiye'ye gönderilen turist sayısı, Rusya'dan sonra ikinci sıradadır, böyle ki, ülkemiz Türkiye'ye 5033 turist, Rusya'ya ise 5675 turist göndermiştir.

Tablo 2: Kabul Edilmiş və Gönderilmiş Turistlər

	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Kabul edilmiş ve gönderilmiş turist sayısı	83620	101431	91 961	92 305	61 965	53 999
Kabul edilmiş	18840	23440	10 605	10 657	2 009	8 949
Gönderilmiş	64780	77991	81 356	81 648	59 956	45 050
Günlerin sayısı	544778	674435	670 367	614 009	428 557	349 496
Kabul edilmiş	126975	135838	58 173	57 931	8 102	33 054
Gönderilmiş	417803	538597	612 194	556 078	420 455	316 442

Kaynak: WWW.STAT.GOV.AZ (17.04.2018)

Tablo 2'de kabul edilmiş və gönderilmiş turistlərin sayısı ve günlerin sayısı gösterilmiştir. 2016 yılında toplam kabul edilmiş ve gönderilmiş turist sayısı 53999 olmuştur. Bu geçen altı yıl ile kıyaslandığında en aşağı rakamdır. Bu sayı 2012 yılında 101431 turist olmuştur. Bu gösterge ise 2016 yılındakinden neredeyse iki kat fazla olmuştur. 2016 yılında kabul edilmiş turist sayısı 8949, gönderilmiş turist sayısı ise 45050 olmuştur, bu sayılar geçen altı yıl ile mükayesede en aşağı göstergedir.

2016 yılında toplam turistik gün sayıları 349496 kişi olmuştur ki, bunların 33064 kabul edilmiş turistlerin gün sayısı, 316442 ise gönderilmiş turist gün sayılarıdır. Bu gösterge son beş yılın en aşağı göstergesidir. Ülkede en fazla turist günleri 2012 yılında olmuştur, 674435 gün.

Tablo 3: 2016 Yılında Kabul Edilmiş ve Gönderilmiş Turistlerin Ülkeler Üzere Sayısı

	Toplam		kabul edilmiş		gönderilmiş	
	turistlerin sayısı	tur-günlerin sayısı	turistlerin sayı	tur-günlerin sayısı	turistlerin sayısı	tur-günlerin sayısı
Toplam	53 999	349 496	8 949	33 054	45 050	316 442
Azerbaycan Cumhuriyeti	9 546	55 305	-	-	9 546	55 305
Rusya Federasyonu	8 719	50 255	4 321	13 243	4 398	37 012
Gürcistan	694	4 684	10	58	684	4 626
Kazakistan	41	195	9	54	32	141
Ukrayna	553	5 394	35	167	518	5 227
Türkiye	14 921	104 159	50	266	14 871	103 893
Birleşik Krallık	707	3 277	61	221	646	3 056
Almanya	1498	6973	83	217	1415	6756
İspanya	415	1965	86	429	329	1536
İtalya	621	2982	144	603	477	2379
Fransa	431	1871	133	494	298	1377
Finlandiya	222	657	16	48	206	609
BAE	5569	28836	1262	6510	4307	22326
Mısır	389	1758	5	15	384	1743
İran	3992	31271	1338	5855	2654	25416
ABD	132	608	28	143	104	465
Çek Cumhuriyeti	692	4700	14	55	678	4645
Avustralya	26	116	26	116	-	-
Çin	390	1533	352	1300	38	233
Diğer ülkeler	4441	42957	976	3260	3465	39697

Kaynak: WWW.STAT.GOV.AZ (17.04.2018)

Tablo 3’de 2016 yılında kabul edilmiş və gönderilmiş turistlerin ülkeler üzere sayısı gösterilmiştir. En çok turisti kabul edilmiş ülke Rusya Federasyonu’dur, 4321 kişi, onların geçirdikleri gün sayısı ise 13243-dür. Buraya aynı zamanda 2016 yılında 4398 turist seyahet etmiş ve toplamda 37012 gün geçirmişler. İkinci olarak turist gönderen bölge İrandır. İrandan gelen toplam turist sayısı 1338 kişidir ve onlar burada 5855 gün geçirmişler. Ülkemizden İran’a giden 2654 turist ise 25416 gün geçirmiştir. Üçüncü en çok turist gönderen bölge ise BAE-dir, 1262 kişi ve 6510 tur gün. Azerbaycan’dan ise buraya 4307 turist gitmiş ve

22326 tur gün yapmışlar. Diğer ülkelerden gelen turist sayısı 976 ve tur gün sayısı 3260, Azerbaycan'dan buraya gitmiş turist sayısı 3465 ve gün sayısı 39697-dir. Çin'den ülkeye 352 turist gelmiş ve 1300 gün geçirmişler, Azerbaycan'dan ise gidenlerin sayısı 38 kişidir ve onlar 233 gün geçirmişler. İtalya ve Fransa'dan ise uygun olarak 144 ve 133 turist buranı ziyaret etmiş ve 603 ve 409 gün geçirmiş, Azerbaycan'dan ise bu ülkelere uygun olarak 477 ve 298 turist gitmiş ve toplamda 1536, 2379 turistik gün yapmışlar. Almanya ve İspanya'dan gelen turist sayısı ise neredeyse aynıdır, 83 ve 86 turist ve 217, 429 tur gün. Ülkemizden buraya giden 1415 ve 329 turist 6756 ve 1536 tur gün geçirmişler. Birleşik Krallık'tan gelmiş turist sayısı 61, ülkemizden buraya gitmiş turistlerin sayısı ise 646-dır, gelen turistler 221 gün kalarken, ülkemizden giden turistler 3056 gün kalmışlar. Türkiyeden gelen turistlerin sayısı 2016 yılında 50 kişi olmuştur ve 266 gün kalmışlar, ülkemizden ise en çok turistlerin gittiği ülke Türkiye'dir, 14871 turist ve 103 893 turistik gün sayısı. Ukrayna 35 turist göndermiştir ki, bu turistler 167 gün kalmıştır, Ukraynaya giden azerbaycanlı sayısı ise 646 kişidir, 3056 gün kalmışlardır. ABD ve Avustralya'dan neredeyse aynı sayıda 28 ve 26 kişi burayı ziyarete gelmiş ve 143 ve 116 turistik gün yapmışlar, ülkemizden ise ABD'ye 104 turist gitmiş ve 465 gün kalsalar da, Avustralya'ya 2016 yılında sefer yapan olmamıştır. Fındandıya'dan ülkeye 16 turist gelmiş ve 48 gün geçirmiştir, buraya giden ülkemizin turistlerinin sayısı ise 206, yaptıkları turistik gün ise 609-dur. 14 turist ve turistlerinin 55 gün kaldığı ülke ise Çek Cumhuriyeti'dir, ülkemizden buraya 678 turist 4645 gün geçirmiştir burada. Gürcistan, Kazakistan ve Mısır ise sadece uygun olarak 10,9 ve 5 turist göndermişler ki onlar da 58, 54 ve 15 turist günü yapmışlar. Ülkemizden ise bu ülkelere 684, 32 ve 384 turist giderek 4626, 141 ve 1743 günlerini burada geçirmişler. Ülke dahili seyahetlerin

sayısı da fazla olmuştur, 9546 kişi farklı bölgelerimize seferler yaparak toplamda 55306 gün geçirmişler. 2016 yılında ülkeye 53999 turist gelmiş 33054 turistik gün yapmıştır, ülkemizden gönderilen turist sayısı ise 349496 ve yaptıkları turistik gün sayısı ise 316442-dir ki, buradan da görüldüğü üzere gönderilen turist sayısı kabul edilen turist sayısından defalarca fazladır ve 2016 yılında Azerbaycan hala pasif turizm ülkesidir.

Diğer araştırmalar sonucunda bu da malum olmuştur ki, ülkeye gelen turistlerin yüzde 75,4'ü 1-3 gün,yüzde 10,2 4-7 gün boyunca, yüzde 11,8'i 8-28 gün boyunca farklı konaklama ve turizm tesislerinde kalmaktadırlar. 1-3 gün kalan turistler kısa süreli ticari, konferans ve spor gezileri için ülkeyi ziyaret etmektedirler ki, bu da ticari, konferans ve spor gezileri amaçlı gelen turistlerin daha yaygın olduğunu gösterir (WEB 7).

Azerbaycan'da faaliyet gösteren turizm işletmelerinin toplam gelirlerinin analizi, 2016 yılında turizm faaliyetinde bulunan işletmelerin toplam kazançlarının 2.8 kat arttığını göstermektedir. 2016 yılında devlet turizm işletmelerinden elde edilen gelir 2010 yılı ile karşılaştırıldığında 3.9 kat artarken, bu oran devlet dışı işletmelerde 9.9 kat artmıştır. Bunun nedeni, Azerbaycan'da piyasa ekonomisine geçiş sürecinin çok aktif olduğu dönemde devlet turizm tesislerinin özelleştirilmesinin hızla devam etmesi olmuştur (WEB 7).

Diğer bir taraftan ülkede turizm sektörünün gelişiminin sağlanması için ekonomik kaynaklar teminat seviyesinin değerlendirilmesi amacıyla turizm alanında önemli yeri olan otel ve otel tipli işletmelerin ekonomik göstergelerinin incelenmesi zorunludur. Öyle ki, araştırmalar göstermiştir ki, otel ve otel tipli işletmelerin elde ettiği

gelir 2010 yılında 2016 yılına oranla 1,8 kat artarak 54326,5 bin manatdan- 95584,2 bin manata yükselmiştir. Bununla birlikte, otel ve otel tipli işletmelerin düzenlenmesine yapılan harcamalar 2016 yılında 2010 yılına oranla 2,4 kat artarak 37385,7 bin manatdan- 91707,8 bin manat oluşturmuştur. Bundan şu sonucu çıkarabiliriz ki, ülkede turizm faaliyetinin giderleri gelirine göre daha fazla olmuştur, bu da geçiş ekonomisinin hüsusiyyetlerinden biridir. Çünkü, daha fazla turist çekmek, daha kaliteli hizmetler sunmak için ekonomik maliyetlerin artması bir ön şarttır. Tabi ki, ekonomik resurların artması eşliğinde gelişme, otel ve genel turizm faaliyetleri uğraşan işletmelerin gelirlerinin artmasına ve böylece bütçeye farklı vergilerle giren kaynakların hacmine etki etmiştir. Öyle ki, otel ve otel tipli işletmelerin işletmeciliğinden bütçeye dahil olan KDV, gelir ve diğer vergilerin hacmi 2016 yılında 2010 yılına oranla 2,3 kat artarak 6094,7 min manatdan 13965,9 bin manat oluşturmuştur (WEB 7).

2.2. Ülkedeki Turizm Sektörünün Gelişimi İçin Potansiyellerin Değerlendirilmesi

Azerbaycan'da rekabetçi bir turizm sektörü yaratmak için potansiyel fırsatlar turistlerin amaçları açısından aşağıdaki gibi gruplandırılabilir:

2.2.1. Deniz Turizmi

Azerbaycan Cumhuriyeti toprakları, doğudan Hazar Denizi ile (800 km'den fazla) sınırdadır. Bu, Hazar Denizi kıyılarının mükemmel bir turizm potansiyeline sahip olduğunu göstermektedir. Hazar Denizi, dünyadaki en büyük gölden biridir ve yüzölümü 400000 kilometre

karedir. Hazar Denizi'ndeki fauna ve flora türünün şimdiki zamana kadar korunmuştur. Dünya nere balığı rezervlerinin yaklaşık yüzde 90'ı Hazar Denizi'nde bulunmaktadır. Hazar Denizi, en değerli endüstriyel balık türlerinde yetiştirilen en değerli doğal balık yetiştirme su deposundan biridir. Dünyanın nere balıkçılığının yüzde 85'i ve siyah havyarın yüzde 90'ı Hazar Denizi'de bulunmaktadır (Musayev, 2017: 3).

Hazar Denizi kıyısı iklim bölgesi doğal ortam ve balneoloji imkanlarını açısında, Khudat-Yalama kıyısı, Abşeron yarımadasının deniz kıyısı iklim-tatil bölgesi ve Lenkeran - Astara deniz kıyısı bölgesi olmak üzere üç şeridi'e ayrılır. Khudat-Yalama sahili doğrudan deniz kıyısına bitişik, uzunluğu 30-40 km, genişliği 5-10 km oluşturan yoğun ormanlık arazisinin varlığı ile ayrılır. Bu yerlerin doğası Kafkasya ve Gürcistan Karadeniz kıyısını anımsatıyor. Khudat-Yalama bölgesinde yaz çok sıcak değildir ve havadaki nem oranı % 80-85'e ulaşır. Yıl boyunca güneşin miktarı 1,900 ile 2,000 saat, yıllık ortalama sıcaklık 10°C, yıl boyunca yağış miktarı 3,00 mm, yağmurlu günlerin sayısı 60 gündür. Plaj sezonu 5 aydan fazladır (erken Mayıs'tan geç Eylül'e kadar). Abşeron yarımadası'nın kıyı-iklim tatil köyleri, Khudat-Yalama bölgesindeki gibi, doğal spa faktörleri kompleksine sahiptir: çok da sıcak olmayan kıyı iklimi, 100 kilometre boyunca uzayan güzel plajlar bölgesi, altın kumlu pürüzsüz taşsız denizdibi, Surahanı ve Şihovun kükürtlü-hidrojenli şifalı suyu ve Masazir Gölü'nde ise medikal bir çamuru vardır. Lenkeran - Astara deniz kıyısı bölgesi nemli subtropikal iklimi, rahat plaj toprakları, zengin subtropikal bitki ve hidrojen sulfidli şifalı suların olması ile farklıdır (WEB 6).

2.2.2. Kongre Turizmi

Uluslararası turizmde kongre turizmi yeni bir turizm türüdür ve bilimin gelişmesi ile alakalı bir türdür. Bu turizm türünü konferansların, simpoziumların, kongre ve sergilerin organizesi dahildir. Azerbaycan'ın potansiyel turizm gelirlerindeki artıma en büyük katkıda bulunacak turizm türü bilim turizmi ola bilir. İpek Yolunun üzerinde yerleşmesi ile Azerbaycan kültür imkanları kapısını açmıştır, aynı zamanda düşük maliyet üstünlüğünü de sahiptir. Ülkede bilim turizmin organize edilmesi için 4 ve 5 yıldızlı otellerin miting salonları ve sarayları mevcuttur. Bunlara Park Hyatt, Park Inn, Haydər Aliyev Respublika Sarayı, Radissonas Plaza, İçeri Şehir, Excelsior, İrşad, Meridian Elite, Azkot, Hazar Golden Beach, Grand Avroupa, Respublika, Nur, Azerbaycan, Absheron, Hazar Gonag Evi, Diplomat, Abu Arena, Delfin, Oazıs, Old Sity Inn, və b. göstere biliriz (WEB 18).

Bakü'de Haydar Aliyev İdman ve Konser Kompleksinde 2010-2015 yıllarında organize edilmiş sergi ve konferansların sayısı onlardır: Azerbaycan Uluslararası "Otomobil Sergisi", Azerbaycan Uluslararası "Turizm və Seyahetler Sərgisi", Azerbaycan Uluslararası "Temizlik və Gigiyena Vasitələri Sergisi", Azerbaycan Uluslararası "Ulaştırma, Tranzit və Lojistika Sərgi və Konferansı", Azerbaycan Uluslararası "Gıda Senayesi Sergisi", Uluslararası "Hazar, Petrol, Gaz, Petrolayırma və Petrolkimya Sergi və Konferansı", Kafqaz Uluslararası "Bankacılık və Maliye Konferansı və Sergisi", Azerbaycan Uluslararası "Mobilya, İnteryer və Dizayn Sergisi", Azerbaycan Uluslararası "Sağlık Bakımı Sergisi", Azerbaycan Uluslararası "Stomatoloji Sergi", Azerbaycan Uluslararası "Telekommunasyon və Bilgi Teknoloji Sergi və Konferansı", Azerbaycan Uluslararası "Poligrafiyi, Reklam, Kırtasiye

Malzemeleri Sergisi”, Azərbaycan Uluslararası “İnşaat Sergisi”, Hazar Uluslararası “Tekstil Sergisi”, Azərbaycan Uluslararası “Moda və Aksessuarlar Sergisi” və b (WEB 17).

2.2.3. Sağlık Turizmi

Azərbaycan'da geleneksel ve modern tedavi imkanları mevcuttur. Ülkede sıcak ve mineral çeşmelerin sayısı binlerledir. İstisu, Turşsu, Badamlı, Qalaaltı, Şıhburnu, Surahanı suları- en ünlü tedavi edici su kaynaklarıdır. Geleneksel tedavi imkanlarına aşağıdakiler dahil edilebilir:

-Mide- bağırsak, karaciyer, safra, böbrek taşı hastalıklarının tedavisinde Nahçıvan mineral çeşmelerinden yararlanmakla (Badamlı, Sirab, Vayxır, Darıda, Gülüstan və b.).

-Şifalı otlar (kekik, papatya çiçekleri, alıç meyveleri, meşe ağacı kabuğu ve b)

- Azərbaycan'ın en önemli tatil kaynaklarından bir tanesi “Naftalan” petrolüdür. Onun yardımı ile yel ve damarlarda, hareket organlarındaki hastalıklar başarıyla tedavi olunur. Aynı zamanda deri ve kadın hastalıklarının tedavisi zamanı da Naftalan petrolü kullanılmaktadır.

- Azərbaycan arazisinde subtropik ve kısman mülayim iklim, rütubetli supropik ve sert iklim tiplerini vardır. İklim faktörü kalp-damar hastalıkları ve diğer hastalıkların tedavisi için de kullanılır. İklimle tedaviye: güneşle tedavi, hava ile tedavi dahildir. Azərbaycan'da bu tip araziler Büyük ve Kiçik Kafkaz'ın yüksekliklerinde ve Hazar kıyısında bulununmaktadır (WEB 19).

Büyük Kafkaz dağ iklimi tatil bölgeleri aşağıgadi hususiyetlere sahiptir:

-Dağların etekleri 100 km yoğun yapraklı karışık ormanlarla örtülmüştür.

-Büyük Kafkazın dağ iklimi tatil bölgeleri kükürtlü-hidrojenli su kaynaklarına sahiptir. Bunlara Gahda İlisu, Qubada Xaltan, şamahı'da Çuhuryard, Deveçi'de Qalaaltı dahildir.

-Azerbaycan'ın tatil faktörlerine büyük miktarda çamur yatağını da dahildir. Ülkede 250-den çok çamur yatakları vardır. Tedavi amaçlı çamurların 2 türü vardır. Onlar daha çok Abşeron'da bulunmaktadır. Azerbaycan'da 300-den fazla çamur volkanı vardır. Bunlar Gobustan, Kur-Araz vadisinde ve Bakü'de yerleşmiştir (WEB 6).

2.2.4. Aile turizmi

Aile turizmi bu gün var olan imkanlar sayesinde aile olan ziyaretçilerin ihtiyaçlarınının büyük kısmını ödemektedir.

Azerbaycan'da aile turizminin gelişimi için tedavi amaçlı doğal kaynaklar esasında turizm ve tatil tesisleri ağları yaranıb, faaliyet gösteriyor. Bu tesisleri Abşeronda- Bilgeh, Buzovna, Merdekan, şixov tatil yerlerinde ve Hacıkent, Göygöl, şeki-Zagatala, Hudat-Yalama bölgelerinde yerleşiyor. Ailevi turizmin gelişimi için ülkemizin başka bölgelerinde de kaynak potansiyeli var.

2.2.5. Dini Turizm

Azerbaycan tarih boyunca çok sayıda dinlere ev sahipliği yaptığından ülkedeki dinlere ait çok sayıda tarihi dini anıtlara rast gelmek mümkündür.

Bakü tarihi açısından çok eski bir şehirdir. Burada çağımızdan önce 3-1 bin yılına ait arkeoloji materyaller bulunmuştur. Onun arazisinde yerden çıkan tabii gazın yanmasından yaranan od sütunları gece-gündüz yanarak etrafa ışık saçmıştır. İnsanlar bu odu kutsal saymış ve ona tapınmışlardır. Bakü ateşperestliğin merkezi olmuş, burada çok sayıda tapınak ve anıtlar inşa etmişlerdir. Buna şimdiye kadar varlığını korumuş Ateşgah anıtını göstere biliriz. Bu anıt Surahanı arazisindedir. Dünyanın farklı yerlerinden ateşperestler buraya ziyarete gelmektedirler (Huseynov ve Efendiyeva, 2007: 33).

Kutsal odun sırrı şehrin etrafındaki toprağın altındaki ve denizin dibindeki zengin petrol ve gaz yataklarındadır. Petrol ve gaz Baküye şansöhet getirmiştir. Bunun sayesinde Bakü'de henüz orta çağlarda Yakın ve Orta Doğun'un en büyük şehirlerinden olmuştur. Gezgilerin bilgilerine göre, 10-cu yüzyılda Baküyü petrol hasılatı büyük gelir getirmiş, ve liman şehir gibi tanınmıştır. Ülkede müslümanlar için Teze Pir, Ejderbey, Hacı Sultan Eli, Şehidlik, Bibiheybet camisi, hristianlar için Mihail Arhangel kilisesi, İsa'nın Kutsal Miladı kilisesi, yehudiler için Aşkenazi Yahudi sinagogu, Sefardi Yahudi sinagogu ve b.dini anıtlar mevcuttur (WEB 6).

2.2.6. Yayla Turizmi

Azerbaycan'da yayla turizmi için en elverişli imkanlar Küçük Kafkaz iklim zonasında mevcuttur. Küçük Kafkaz iklim zonasına

aşağıdaki bölgeler dahildir: Hacıkent-Göygöl, Şuşa, Laçın-Minkent Azərbaycan'ın tarihi yaşayış meskenlerinden olan Şeki verimli yaylakların ve düzlerin koynunda yerleşiyor. Tarihi Gemikaya tasvirlerideniz seviyesinden 3907 m yükseklikte yerleşen Gapıcıq zirvesine güney ve batı yamaçlarındaki Nebiyurdu, Camişölen ve Karakuş yaylaklarındadır. Kaya tasvirlerinin toplandığı başlıca bölge Garanguş yaylasıdır.Ümumün Azərbaycan'da mevcut olan petrogriflerin çoğunluğu yüksek dağ yaylaqlarında taşlara işlenmiştir. Bununla yanaşı, petrogliflere Azərbaycan'ın düzenlik bölgelerinde – Gobustanda, Merdekanda, Abşeronda, Şirvan düzenliyinde, Hacıgabulda rast gelmek mümkündür. Bu da turistlere Azərbaycan'da tarihi turizmle yaylak turizmini bir yerde yaşamaya imkan vermiştir. Ülkede yaylaların ümumi ölçümü 597 bin hektardır (Növrəsli, 2010: 215).

2.2.7. Ekoturizm

Azerbaycan'da 4100-den fazla bitki türleri bulunmaktadır.Azerbaycan'ın % 10-u dağ ormanlarından oluşmaktadır ve ağaçların yüksekliyi 600-700 metreden 1800 metreye kadardır. Bu ormanlar genişyapraklılar ve genellikle gürgen, fıstık, akçaağaç ve göyrüş ağaçlarından oluşmaktadır.

Dağ ormanları suların ve toprakların korunmasında oldukça önemlidirler. Bundan başka, bu ormanlar avcılıq, dinlenme ve turizm de için oldukça çekicidir. Lenkaran bölgesi genişyapraklı ormanları ve burası biten akasya, suda batmayan demirağacı gibi farklı ağaç türleri ile farklıdır. Azerbaycan ekoloji turizme katkı sağlayabilecek parklar, göller, zengin fauna ve floraya sahiptir (WEB 20).

Azerbaycan'ın milli parklarına Akademik Hasan Aliyev adını taşıyan Ordubad, Şirvan, Aggöl, Hirkan, Altağaç, Şahdag, Qızılağaç ve Abşeron milli parkı dahildir. Azerbaycan ormanlarının total alanı 1290 bin hektardır ve ülke arazisinin %11-ini kapsıyor. Ülkemizin orman rezervlerinin %48.8-i ve ya 592 bin hektarı Büyük Kafkaz bölgesinin, %14,5-i ve ya 176 bin hektarı Küçük Kafkaz bölgesinin, %2,5-i ve ya 30 bin hektarı Kür-Araz ovalığı, %0,5-i ve ya 6 bin hektarı Nahçıvanın payına düşür. Ülkede Şahbuz ve Eldar Devlet Rezervi mevcuttur. Azerbaycan'da rezervlerin toplam alanı 197 bin hektardır. Rezervlerde ayı, İran leoparı, vahşi kabanlar, vahşi kediler ve b. vardır. Devlet rezervlerine Gobustan, Göygöl, Gızılağaç, Zagatala, Turyançay, Şirvan, Garayazi, İsmayılı, Altağaç ve İlisu rezervleri dahildir. Ülkede Lerik ve Yardimli şelaleleri, Göygöl ve Batabat gölleri mevcuttur. Qızılağaç milli parkında 200-den fazla kuş türleri vardır, bunlar gutan, gızılgaz, gu guşu ve b-dır. Büyük ve Küçük Kafkazda da farklı kuş türleri bulunmaktadır. Büyük ve Küçük Kafkaz rengareng hayvanat alemine sahiptir. Bunlar vahşi koçlar ve dağ geçileri ve b-dır. Talış dağlarında İran dağlarından geçen leoparlar ve oklu kirpiller bulunmaktadır. Hazar denizi kendisinin su canlıları ile ünlenmiştir. Burada nere, beyaz nere, uzunburun, kütüm ve b. balık türleri avlanılır. Kür çayında ise 50 balık türünden 23 türü ticari önem taşımaktadır (Huseynov ve Efendiyeva, 2007: 32)

2.2.8. Spor Turizmi

Dağların temiz ve güzel havasından, verdiği diğer imkanlardan (kızak, alpinizm, olimpiyat merkezleri) yararlanmak için hayata geçirilen turizm faaliyeti spor turizmidir.

Azerbaycan'da spor turizmi potansiyeli mevcuttur. Avstriya, İsveçre, Fransa, Andorra kış turizminin başlıca merkezlerinin manzarası Nahçıvan ile benzerdir. Kafkaz dağları manzaralı kent evlerinde konaklama imkanına sahiptirler. Kış ve dağ sporu için en uygun ve çekici yerler Şamahı ve Gusardır. Azerbaycan'ın kuzey-doğusunda, deniz seviyesinden yüksekte yerleşen Gusar, Şahdağın etekleri de geniş turizm potansiyelibe sahiptir. Aynı zamanda, bir sıra dağ bölgelerimiz turizm için de elverişlidir (Huseynov ve Efendiyeva, 2007: 27).

Spor turizminin gelişimi deniz seviyesinden çok yüksekte yerleşen bölgeler ve kentlerin gelişimi açısından çok önemlidir. Mesela, Göygöl devlet rezervi deniz seviyesinden 1556 m yüksekte, Maralgöl ise 1902 m yüksekte yerleşiyor.

Beylegan, Berde, Kürdemir bölgelerinde spor kompleksleri mevcuttur. Burda ulusal ve uluslararası spor yarışları ve oyunları organize edilebilir (WEB 4).

2.2.9. Av Turizmi

Şamahı ve Gusar'da lisansa sahip olanlara, bir çok hayvan ve kuşları avlamaya imkan verilir. Qızılağaç rezervini kış aylarında sayca 1 milyondan fazla kuş ziyaret ediyor. Burada bu kuşların ve diğer vahşi hayvanların resimlerini çekmek mümkündür. Bu da burada kuş gözlemciliği turizmi için de bir fırsattır.

Genelde Azerbaycan'da su-bataklık kuşlarının daimi kışladığı yerlere Agcabedi, Astara, Celilabad, Beylegan, İmişli, Lenkeran, Masallı, Bilesuvar, Ceytanbatan gölü ve Abşeron yarımadasının başka su anbarları, aynı zamanda Mingeçevir su anbarı ve b. göstermek mümkündür (Huseynov ve Efendiyeva, 2007: 31)

2.2.10. Eğlence Turizmi

Baküde ve ülkenin diğer bölgelerinde 3,4 ve 5 yıldızlı oteller, modern saraylar, restoranlar ve kafeler mevcuttur. Ülkenin diğer bölgelerinde de eğlence için farklı dinlenme ve eğlence merkezleri mevcuttur.

Ülkemizde turizm ve dinlenme sahesinde kazanılan modern başarılar otellerin ve kültürel eğlence merkezlerinin dünya standartlarına uygunluğu, turizmin ekstremal türleri ile ilgilenme imkanları yaratıyor. Eğlence ve dinlenme merkezlerinin sayısı günbegün artmaktadır. Abşeronda Hazar denizinin ılık suyu, kıyısındaki narin ve yumuşak kum, suda farklı eğlenceler her yıl buraya turist çekmektedir (Növrəsli, 2010: 210).

2.2.11. Tarih Turizmi

Arazi ölçümü 86,6 bin kare kilometre olan Azerbaycan dünya kültürünün ilkin beşiklerinden olmuştur. İlk insanlar burada 1,5-2 milyon yıl önce yaşamışlardır. Azerbaycan mağaralarında aparılan arkeolojik araştırmalar taş devri insanların teşekkülü ve gelişimi, eski birincil topluluk hakkında bilgi vermeye imkan vermiştir. Azerbaycan'ın baş kenti Baküden 55 km mesafede bulunan Gobustan kaya resimleri bu

diyarın tarihinden bahs ediyor. Totalde Azerbaycan'da 6 bin tarihi yer mevcuttur. Bunlara Azıx mağarası, Zagatala İlisu kulesi, Lenkeranda Daveri kale hapishanesi, Pirgulu resethanesi, Mömine Hatun türbesi, Husif ibn Küseyr, Şeki Han Sarayı, Karabağlar türbesi, Asafı Keyif Ziyaretgahı, Gülüstan mavzoleyi, Eski Kale duvarları, Kültepe, Gemikaya, Oğlankale, Eski Gilan ve Şırlan gibi yaşayış meskenleri, Yalngala, Ferhadgala, Guylu kimi mağara kompleksi, Gobustan, Şekide alban kilisesi, Şamahıda Cuma cami, Yedi Günbez Kabiristanlığı, Kınalıkta Ateşperestlik alov tapınağı ve diğer adlar saya biliriz (Huseynov ve Efendiyeva, 2007: 28).

Bundan başka, 19-cu yüzyılın sonlarında başlayarak Baküde eski mimarlık anıtları- Hazar denizi kıyısında inşa edilmiş “Kız kulesi”, camiler, karvansaralar, kule divarları, Şirvanşah Kompleksi ile birlikte yeni üslupta inşa edilmiş modern binalar yapılmıştır. Bütün bunlar göre şehir doğu ve batı mimarlık üsluplarını birleştirir, hem eski, hem modern şehir izleminde bulunduruyor. Eski tarihi anıtlar şehrin kule divarları ile kaplanmış İçerişehir adlı yerinde yerleşmiştir. Buraya “Eski Bakü” de denmektedir. Bakü bugün Azerbaycan'ın eğitim, bilim, tahsil, kültür ve spor merkezidir. Bakü dünyada Hazar denizinde bulunan petrol taşları ile de ünlüdür. Ülkede farklı tarih ve etnografi müzeleri vardır (WEB 15).

2.2.12. Kırsal Turizm

Şimdiki yıllarda Avrupada kültür turizmi çok ünlüdür. Turistler tatillerini çiftlik yerlerinde yapmaya üstünlük vermektedirler. Avrupada bu tür çiftlik yerlerinin sayısı 600 binden fazladır. Kırsal turizm şehrin gürültüsünden uzaklaşmakla, ekoloji temiz köy ürünlerine, aynı zamanda manzaralı yerlerin seyrine yaranan ihtiyaçdan kaynaklanmaktadır. Kafkaz

ülkeleri arasında dağ turizmi, kırsal turizm ve korunan bölgelerde ekoturizmin gelişmişliyi ile Azerbaycan'ın imkanları daha fazladır (Növrəsli, 2010: 201).

Tarım %45-i kapsar. Ülkeye gelen misafirlere servis yapılması için çiftçinin eğitilmesi mümkün değildir, ama Kafkaz dağları fonunda manzaralı köyler etrafında evlerde kalmak imkanları vardır. Kuzey bölgelerinde lale ve çöl gülleri sahaları vardır. Ülkenin güney bölgelerinde (özellikle Lenkeran'da) kırsal turizmin gelişimi ve bu gibi organizasyonların yapılması için büyük imkanlar vardır. Aran bölgesi de kırsal turizm potansiyeline sahiptir. Bölgeye gelen turistler burada belli mevsimlerde pamuk toplama, şerap hazırlama ve bir çok tarım ve sebzeçilik, meyve toplama, tohum sepme aynı zamanda, süt sağma, hayvan yemleme ve b. etkinliklere katıla bilirler (Musazade, 2015: 51).

2.2.13 Biznes Turizmi

Biznes turizminde daha çok ülke arazisinde mevcut otel imkanlarından yararlanılır. Ülkenin farklı bölgelerinde yerleştirilmiş Olimpiyat merkezleri bu tür organizasyonlar için kullanılabilir.

Guba bölgesinde Cennet tatil yeri inşa edilmiştir, burada 120 kişi için yatak yeri vardır. Yerli turizm için super imkanlar mevcuttur. Etrafında ise "Long Forest" oteli bulunur. Şekide ise "Karvansara" oteli faaliyet gösteriyor. Şamahıda "Pirgulu" resethanesi yanında kentin dağlık hissesinde yazlıklar, İsmayılı bölgesinde ise "Talıstan moteli" mevcuttur. Lenkeranda Şehir Gala oteli inşa edilmiş ve kullanışa verilmiştir, fakat özel kaliteye sahip değildir, aynı zamanda tarifler

yalnız yabancı turistler için uygundur. Masallıda üç yıldızlı “Deştvent” oteli bulunmaktadır (WEB 18).

2.2.14. Kültür Turizmi

Ülkenin kültür turizm potansiyeline Bakü’de sanat galerileri, ulusal müzik türü- muğam, dünya caz müziğinin iyi gelişmesi, ulusal ve dünya dansları, enfes tatlı zengin mutfak, bütün farklı dini ve dünyevi görüşlere toleranslı islami yaşama ve farklı dinlerin ortaya koyduğu mozaikanı nümune göstere biliriz.

Hazar denizinin batı kıyısında yerleşen Bakü eski ve modern şehirdir. Burası güzel tarihi anıtları, farklı mimarlık üslubunda inşa edilmiş binaları, yeşil parkları, kule divarları arasında döşenmiş eski İçerişehri, eşi benzeri olmayan denizkenarı bulvarı ile herkesi hayran bırakıyor. Onun deniz kıyısı okyanus seviyesinden 28 m-e kadar aşağıda yerleşiyor. İklimi kuru subtropiktir. Orta aylık sıcaklığı ocakta 3-4 C, temmuzda 25-26 C-dir. Yıllık yağmur miktarı 300 mm-e kadardır. Bakü için güçlü güney rüzgarı- hazri ve güney rüzgarı-gilavar rüzgarı tipiktir. Yılın çoğunda bura rüzgarlı olduğundan Baküye “rüzgarlar şehri” deniliyor. Ahalisi 2 milyondan fazla olan Baküde farklı kültürlere sahip halklar ve milletler yaşamaktadırlar ve onlar arasında ayırım yoktur (Növrəsli, 2010: 211).

2.3. Ülkedeki Turizmle İlgili Alanların Gelişimin Düzeyi ve Onların Turizm Sektörünün Rekabet Gücü Üzerindeki Etkisinin Değerlendirilmesi

Turizm sektörünün gelişimine ülkede alakalı alanlarının gelişim seviyesi önemli şekilde etki etmektedir. Ülkede son yıllarda hayata

geçirilen altyapı ve bölgesel gelişim programları devletin kayırı-petrol sektörünün, aynı zamanda turizmin ve rekabet yeteneğinin yükseldilmesi yönünde maksatyönlü faaliyetlerin elementleri gibi değerlendirilmelidir. Ülkede turizm sektörünün son yıllarda gelişiminde bu sektörün kendisi ile birlikte, alakalı alanların önemli rolü olmuştur. Turizm öyle bir biznes türüdür ki, onun rekabet yeteneği aynı alanların doğrudan etkisi altında oluşur. Aslında diğer sektörler onun rekabet yeteneğini tanımlar. (Medetov, 2015: 10-13)

Azerbaycan turizmde rekabet içinde olduğu başlıca bölgeler Rusiyanın Kara deniz ve Kuzey Kafkaz turizm tesisleri ve Turkiyenin Aralık deniz kıyısındaki turizm merkezleridir. Mevcut durumun araştırılması gösteriyor ki, turizm hizmetinden yararlanmak isteyen orta gelirli Azerbaycan vatandaşları, sağlık turizmi hizmetinden faydalanmak için Rusya, dinlenme ve eğlence için Türkiye turizm bazarını seçiyorlar. Diğer alternatifler de mevcuttur, buraya Gürcüstan, Kazakistan, İrani ait ede biliriz. Azerbaycan'a ise turistler Rusya ve kuzey ülkelerden gelmektedirler. Bu rekabet manzarasında başarılı sonucun elde edilmesi için uzun vadeli ve dayanıklı turizm sanayesine ihtiyaç duyulmaktadır. Bu gün turistler ziyaret ettikleri ülkelerde güvenlik, temizlik, kaliteli hizmet, çekici yerler ve b. faktörlere dikkat vermektedirler. Bu faktörlerden biri olmadıkta kaliteli turizm hizmeti de olmamış oluyor. O yüzden turizmle alakalı bu faktörler araştırma tezinde aşağıdaki yönlerde analiz edilecektir (Medetov, 2015: 22).

2.3.1. Güvenlik ve Koruma

Azerbaycan savaş halinde yaşayan bir ülke olsa da, qayri-petrol sektörünü, özellikle de turizmi geliştirmek istediğini açıkca beyan eden ülkelerdendir. Aslına bakarsak, savaş faktörü turistler ve ülkenin

güvenliği bakımından çelişkili bir durumdur. Fakat yüksek turizm hizmeti teklif eden ve benzer durumda olan ülkeler de az değildir. Türkiye, İspanya ve İsrail bu gibi ülkelerdendir. Bu ülkelerde güvenlik tehditlerinin olmasına rağmen turizm sektörü yüksek seviyede gelişmiştir. Bu başarıyı yakalamalarında ülkenin güvenlik tesislerinin büyük katkısı vardır. Gelen turistler kendilerine ülkelerindeki gibi güvenli ortam yaratıldığına emin olduklarında o yere gelmekten çekinmezler.

Aynı zamanda, bu ülkelerde polisler turistlere ve onların dinlenmesine güvenlik maksatlı yersiz müdahaleler yapmıyorlar. Azerbaycan insanların hayat güvenliyi tehditlerinin aşağı olduğu bir ülke olmasına rağmen, bazı durumlarda güç yapıları güvenliği esas getirerek onları dinlenmelerinden ayırıyorlar. Hiç bir mantık olmadan, her kesin internetten rahatca izleye bileceği arazilere turistler bırakılmıyor, foto görüntü almalarına izin verilmiyor. Bu anlamda polisle turistlerin kontaktını azaltacak tedbirler görülmelidir. Aynı zamanda güvenliğin diğer bir faktörü de yol güvenliğidir. Ülkemiz güvenlik açısından 133 ülke arasında 2007 yılında 38-ci, 2008 yılında 43-cü ve 2009 yılında ise 37-ci yerde olmuştur (Növresli, 2010: 153).

2.3.2. Sağlık ve Hijyen

Turistler evlerinden çok uzakta farklı iklim normalarında yaşaması, onun tıp hizmetine olan ihtiyacını çoğaltıyor. Turist başına gelebilecek türlü kötü olaylardan sigortalandığına, onun profesyonel tıp hizmeti alacağına emin olmalıdır. Acil yardımın bu konuda hızlılığı da çok önemlidir. Son zamanlarda bölgelerde inşa edilen sağlık merkezleri, sağlık sistemine yapılan yatırımlar bu alanda yakın gelecekte ilerlemeye

ulaşacağımıza ümitleri arttırıyor. Bölgelerde yüksek seviyeli ve nitelikli elemanlı özel sağlık tesislerinin inşası yolu ile bu ilerlemeye nail olmak mümkündür. Aynı zamanda sigorta şirketlerinin de tekliflerini buna uygun olarak yapması arzu olunandır. Azerbaycan sağlık ve temizlik bakımından 133 ülke arasında 2007 yılında 63-cü, 2008 yılında 49-cu, 2009 yılında ise 39-cu yerde olmuştur (WEB10).

2.3.3. Taşımacılık Hizmetleri Sektörü

Taşımacılık sektörü turistlerin rahat ve güvenli gidiş ve gelişini sağlamak ve seyahet eden turistlerin çok zaman kayıp etmeden ve yorulmadan istedikleri yere ulaşmaları açısından önemlidir. Tablo 4’de altı yılda ulaşım türüne göre hizmet gösterilmiş yerli ve yabancı turistlerin sayısı verilmiştir.

Tablo 4: Ulaşım Türlerine Göre Hizmet Yapılmış Yerli ve Yabancı Turist Sayısı

	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Hizmet yapılmış turistlerin sayısı	83620	101431	91961	92 305	61 965	53 999
Yerli turistler	69555	82808	81638	81 858	59 956	45 050
Diğer ülke turistleri	14065	18623	10323	10 447	2 009	8 949
Otobüs	22073	30240	14868	13 529	12 248	8 979
Yerli turistler	19470	18206	14868	13 434	12 238	8 979
Diğer ülke turistleri	2603	12034	-	95	10	-
Demir yolu	184	244	340	57	-	430
Yerli turistler	184	214	22	-	-	430
Diğer ülke turistleri	-	30	318	57	-	-
Hava yolu	48669	61991	68046	70 272	41 495	35 753
Yerli turistler	37207	59432	58041	59 977	39 519	27 079
Diğer ülke turistleri	11462	2559	10005	10 295	1 976	8 674
Su yolu	16	-	-	58	20	-
Yerli turistler	16	-	-	58	-	-
Atomobiller	5934	4956	8707	7 782	8 202	8 596
Yerli turistler	5934	4956	8707	7 782	8 199	8 501
Diğer ülke turistleri	-	-	-	-	3	95

Tablo 4’de gösterildiği gibi 2016 yılında toplam ulaşım hizmeti 53999 kişiye yapılmıştır. Bu hizmet 45050 yerli ve 8949 yabancı turiste gösterilmiştir. Bu gösterge geçen 5 yıl ile kıyaslandığında en düşük

sayıdır. En yüksek sayıda ulaşım yararlanma ise 2012 yılından görülmüştür, 101431 turiste. Otobüs hizmeti de 2016 yılında en düşük sayıda olmuştur, sadece 8979 yerli turiste hizmet gösterilmiştir, yabancı turistler bu ulaşım türünden yararlanmamışlar. Otobüs ile hizmetten ise en çok 2011 yılında yararlanılmıştır ki bu da 2016 yılı ile mukayese edildiğinde iki kat daha fazladır. Demir yolu ulaşım hizmetinden 2016 yılında sadece yerli turistler faydalanmışlar, 430 turist. Bu rakam diğer yıllarda gösterilen hizmet sayısından en çok olanıdır. Diğer bir ulaşım aracı olan hava ile ulaşım hizmeti 2016 senesinde 35753 turiste yapılmıştır. 27079 yerli ve 8674 yabancı turist bu ulaşım türünden faydalanmıştır. Yine de geçen beç yılla mukayesede en az olarak bu yılda kullanılmıştır. Su yolu taşımacılığı hizmeti 2016 yılında hiç bir turiste yapılmıştır. En fazla 2014 yılında 58 turist bu ulaşım türünden yararlanmıştır. Otomobil ile ulaşım türünü kullanan turist sayısı 8501 yerli ve 95 yabancı turistdir. 2015 yılına nazaran sayıda artış görülmektedir.

2.3.3.1. Hava Yolları

Azerbaycan'da hava yolları üzere yolcu taşımacılığı şimdilik Bakü, Gence, Nahçıvan ve Lenkeran olması ve bu yönde uçuş coğrafyasının genişlendirilmesi politikasının hayata geçirilmesi taktir edilmelidir. Fakat uçuşların sıklığını artırmak, tüm hava limanlarında uluslararası standartların uygulanmasına nail olmak, vize ve bilgi hizmetleri geliştirmek lazım. Aynı zamanda eski Sovet uçakları daha modern ve güvenli markalarla değiştirilmesi ve Yevlah, Zabrat ve Balaken hava limanlarının yeniden yapılandırılması arzu edilendir. Hava Yolları üzere göstergelerde Azerbaycan 133 ülke arasında 2007 yılında 77-ci, 2008

yılında 79-cu ve 2009 yılında 780ci yerde olmuştur (Növresli, 2010: 169).

2.3.3.2. Kara Yolları

Kara yolları taşımacılığına son yıllarda devlet tarafından özel önem verilmektedir. Bununla alakalı yeni uluslararası otoban kompleksinin kullanılıma verilmesi, kuzey, güney ve batı yönlerinde kara yollarının yeniden yapılandırılması, yüksek kaliteli ve en modern dünya standartlarına cevap veren Bakü-Guba karayolunun yolunun kullanılıma verilmesi ve b. söylenile bilir. Fakat yol altyapısı, işeret sistemi, mesafelerde yakıt doldurma stasyonları, telefon ve otomobil hizmet sistemleri yoktur (Növresli, 2010: 212).

Yol üzerinde turist marşutları boyu otomobil ve otobüs duracağı, yolcuların ihtiyaçlarını karşılayacağı obyektlerin, ticaret merkezlerinin olmaması ve ya talep edilen kalitede olmaması ciddi bir engel olarak görülmektedir. Diğer bir önemli mesele ise yeni kullanılıma sunulmuş yollarda surat limitinin 70-90 km.saat civarında olmasıdır. Bu surat modern standartlara uygun değildir. Azerbaycan Kara yolları üzre göstericilerde 130 ülke arasından 2007 yılında 49, 2008 yılında 52, 2009 yılında ise 45-ci yerdedir (Məmmədova,2016: 3).

2.3.3.3. Demir Yolları

Demir yolu altyapısı Sovet devrinden miras kalmıştır ve özgürlük devrinde bu alanın geliştirilmesi yönünde her hangi köklü değişiklikler hayata geçirilmemiştir. Trenlerin hareket coğrafiyasının geniş olmasına rağmen yeterince intensiv değildir. Trenler dünya standartlarına cevap

vermiyor ve trenlerde ingilizce bilen görevlilere rastlamak oldukça zordur. Trenlerde turistlerin kendilerini rahat hiss edecekleri komnikasyon vasıtaları, restoran, temizlik ve b. çok düşük seviyededir.

Aynı zamanda demiryolu istasyonlarında oteller nerdeyse yoktur. Bekleme salonları küçüktür ve rahat değildir. Ülkede demir yolu istasyonları son zamanlarda yeniden yapılandırılmamıştır. Aynı zamanda trenlerin hareket grafiğine uygun yolcuları taşıyacak toplu taşıma araçları yetersizdir. Taksi hizmetleri ise fiyat ve kalite parametreleri açısından tamamen uygunsuzdur. Bundan başka, Bakü'ye dahil olan trenler şehrin girişinde küçük bir mesafeyi uzun bir süreye kat ediyorlar. Bu bakımdan demir yolu istasyonunun merkezden şehir etrafına taşınması, demir yolunda hareket süratının artırılması taşımacılık sektörünün gelişimi ile birlikte onun ülkenin turizm sektörünün rekabet yeteneğine avantaj getirmiş olurdu. Aynı zamanda Bakü-Tibilisi-Kars demiryolunun inşası da Azerbaycan demir yolu şebekesinin Avrupa kıtasına kuru yolu ile ulaşmasını temin etmiştir (Talibova, 2016: 55).

Ülkede demir yollarının geliştirilmesine değil, onun iyileştirilmesine, trenlerin, istasyonların işinin daha da yüksek kaliteyle temin olunması daha önemlidir. Ülke demir yolu göstericilerine göre 133 ülke arasında 2008 yılında 32-ci, 2009 yılında ise 33-cü yerde olmuştur (Aras, 2003: 104).

2.3.3.4. Su yolları

Su yolu sistemi Azerbaycan'da yeterince gelişmemiştir. Oysa Hazar denizi 820 km-dan fazla bir mesafede ülkenin kuzey-güneye doğru kıyılarını yumaktadır. Ülkede sadece bir liman vardır (Baküde), diğeri ise Lenkeranda inşa edilmektedir. Aynı zamanda ülkede 8350-den fazla nehrin önemli kısmın uzunluğu yüzlerle km-dir. Bütün bunlar ise

ülkenin ekoloji temiz su ulaşımının gelişim potansiyelinin mevcutluğundan haber veriyor. Ülkemiz su taşımacılığı ile 133 aranda 2008 yılında 47-ci, 2009 yılında ise 58-ci yerde olmuştur (Aras, 203: 100).

2.3.4. Turizm Altyapısı

Gelen turistlere konakladığı müddetçe engelsiz yerleştirilmesi ve onlara kaliteli yerleştirilme hizmetlerinin gösterilmesi çok önemlidir. Bugün konaklama tesisleri gibi otel, motel, turist bazaları ve köy evleri mevcuttur. Ülkede 370 otel bulunmaktadır. Dünyaca ünlü olan otel ağlarının ülkeye getirilmiş ve Bakü’de yerleştirilmiştir. Bölgelerde son yıllarda konaklama tesislerinin artırılması yönünde işler görülmüştür. Eski otel sistemi dağıldıktan sonra modern taleplere cevap veren otellerin inşası devam ediyor. Fakat bu oteller 4 ve ya 5 yıldızlı olmakla pahalıdırlar. Diğer yıldızsız oteller ise kalitece çok düşüktürler. Bölgelerde ise tavsiye olu bilen otel bulmak oldukça zordur. Bugün Bakü’de olan oteller istisna olmakla, turist hizmet yerleri etrafında ATM-ler nerdeyse yoktur. Banka sistemi bölgelerde arzu olunan seviyede gelişmemiştir. Küçük bölgelerde deyil, diğer bölgelerde de banka hizmetlerinden faydalanmak imkanları limitli ve zaman alıcıdır(WEB 7).

Azerbaycan Sanat ve Turizm Bakanlığı’nın rehberliyi ile inşa edilen “Şahdağ” kış-yay kompleksi sadece konaklama alanında değil, diğer hizmetler teklifi açısından ülkenin kuzey-doğu bölgesinde turizmin gelişmesi için katkıdır. 312 yerlik 5 yıldızlı, 346 yerlik 4 yıldızlı, 282 yerlik 3 yıldızlı otelin ve küçük yayla evlerinin, yaz evlerinin olduğu kompleksde her gün yüzlerle turiste hizmet ediliyor ve ülke için yeni

olan kış turizmini geliştiriliyor.Azerbaycan'ın turizm altyapısı göstergelerine göre 133 ülke arasında 2007 yılında 101-ci, 2008 yılında 92-ci, 2009 yılında 99-cu yerededir. Otel odalarının sayısına göre ise 2008-2009 yıllarında 87-ci yerde olmuştur. Ülkemiz aynı zamanda büyük otomobil kira şirketleri mevcutluğu göstericisi üzere 2008 yılında 89-cu ve 2009 yılında ise 95-ci yeri tutmuştur. Plastik kart kabul eden ATM sayısına göre ise ülke 2008 ve 2009 yıllarında 73-cü yerde olmuştur (WEB 7).

2.3.5. Bilgi ve Komunikasyon Altyapısı

Azerbaycan bilgi ve komunikasyon alanında son yıllarda başarılar elde etmiş bir ülkedir. Devlet bu alanı kayri-petrol sektörü gibi başlıca alanlardan biri hesap etmektedir. Bunla ilgili bir sıra devlet programları ve projeleri hayata geçiriliyor. Ülkede özel sektörün devlet sektörü ile mükayesede internetden kullanımı daha çoktur. Ama son yıllarda Devletin E- Azerbaycan ve E-Yöneticilik alanında programları devlet sektöründe de ırelilemeye getirip çıkarmıştır. Buna örnek olarak Vergiler Bakanlığının e-vergi idaresini ve onun başarılı işini göstere biliriz. Ülkede internet kullanıcılarının sayısı süratla artmaktadır.Lakin bütün bu başarılar ülkenin her yerinde, uzak bölgelerde internetin kalitesinin lazımı seviyede olması demek değildir. Ülkenin %47-i köy yerlerinde yaşamalarına rağmen köylerde internet arzu olunan seviyede geniş yayılmamıştır. Ülkede telefon sistemi de yeterince kapsamlı değildir. Ülkenin çok az bir kısmında telefon yokluğunu ve kalite zayıflığını söylemek mümkündür.Son yıllarda bu alana dikkatin çoğaldılması sonucunda diye biliriz ki, Sovetler devrinden kalan eski telefon istasyonları yerine modern otomatik telefon istasyonları kurulmuştur. Aynı zamanda ülkede mobil iletişim ağı da gelişmiştir. Ülkede başlıca

mobil operatörlerin geniş ağı vardır. Fakat yine de bu alanda problemler var olmaktadır. Ülke İT altyapısı alanında 133 ülke arasında 2007 yılında 73-cü, 2008 yılında 84-cü, 2009 yılında ise 87-ci pozisyona sahip olmuştur (Aras, 203: 99,106).

2.3.6. Eğlence ve Boş Zaman Etkinlikleri

Ülkede turizmin gelişimine katkıda bulunan başlıca faktörlerden biri turistlerin boş zamanlarını etkili organize etme meselesidir. Son yıllarda ülkede spor tesislerinin, müzelerin ve sergi salonlarının tamiri ve inşaatı için çok para harcanmıştır. Ülkede çok sayıda olimpiyat merkezleri inşa edilmiştir. Esasen Bakü’de başlıca müzeler, bir kaç sergi salonu esaslı onarılmış ve yenileri inşa edilmiştir. Ülkede mevcut olan müze ağının ziyaretçi kabulünde ciddi problemler vardır. Müzelerin marketing işi çok zayıftır. Ülkede Bakü hariç, modern konser salonları yoktur. Amfiteartosu olan oteller nerdeyse yoktur. Otellerde müşterilere geceleme ve gıda hizmetleri teklif olunuyor ki, bu da müşteri memnuniyeti için yeterli değildir. Ülkede turistler için ilginç olacak gezilecek yerler çok olmasına rağmen, onların tebliği, organize olunan turların tur rehberleri teminatı yeterli seviyede değildir. Turizm tesislerinin yerinin seçilmesi zamanı etrafta turların düzenleneceği yerlerin yakın olup olmasına bazen dikkat ayrılmıyor. Bundan başka, boş zamanların etkili doldurulması açısından nitelikli şoumenlere, DJ-lere, tur rehberlerine ve ciddi marketing araştırmasına ihtiyaç duyuluyor. Azerbaycan kaynaklar dalında diğer ülkeler ile mukayesede en aşağı göstericilere sahip olmuştur: 133 ülke arasında 2007 yılında 116-cı, 2008 yılında 110-cu ve 2009 yılında 113-cü yerde; kültürel kaynaklarına göre ise 99-cu ve 104-cü yerdedi (WEB 6).

2.3.7. Gıda Sektörü

Turistlerin seyahat zamanı beslenmesi de müşteri memnuniyeti için mühim meseledir. Gıda güvenliği, yüksek zevk, çeşit ve b. bu gibi faktörler turizm tesislerinde dikkatle gözlemlenmesi talep edilen faktördür. Çoğu zamanlarda restoranlarda menyunun olmaması, olanlarda ise bazı yemek isimlerinin var olmasına rağmen, hazırlanmaması, menyüde ulusal mutfağın bir sıra çeşitlerinin yer tutması turistleri memnun etmiyor. Özellikle az kalorili ve etsiz yemeklerin, dünya mutfağının ünlü yemeklerinin hazırlanmaması dikkat çekiyor. Yemeklerin, içkilerin bol çeftliliği ve temizlik kurallarına cevap vermesi turistlerin başlıca isteklerindedir.

2.4. Turizm Sektöründe Devlet Politikalarının Analizi

Bu gün Azerbaycan yeni özgürlük elde etmiş ülke gibi karşısında duran problemleri hall ederken esasen petrol stratejiisne esaslanmaktadır. Bu stratejinin esası petrol gelirlerini düzgün kullanmak ve ülkenin devamlı gelişimine nayıl olmaktır. Şu an Azerbaycan'da kayri-petrol sektöründe esas yönlerinden biri turizm sektörüdür. Bunu hem uluslararası ve bölgesel pazar, hem de Azerbaycan'ın bu alandaki real imkanları belirlemiştir (Suleymanov, 2016: 45).

Qayri-petrol sektöründe Devletin en büyük hacimli projesi turizmdir. Bu Gusarda, dünya standartlarına uygun, hacmine göre ülkenin en büyük yaz-kış turizm kompleksinin yaratılması teşebbüsüdür. Bu projenin maliyeti 1,2 milyar dollardır. Ve ya son zamanlar geniş tartışılan Nargin adası ve ya Büyük Zire adası tezlikle ayrıca bir şehir ola bilir. Yerli Aurositi Holding şirketi burada dinlenme ve eğlenme şehri

inşa etmeye hazırlanıyor. Bu Azerbaycan'da petrolden sonra büyük maliye tutumu olan ve turizmi öne çıkaran projedir (Elimuradova, 2015: 42).

Azerbaycan turizminin gelişmesi için tarih, sanat ve tabiiyat potansiyeli mevcuttur. Bundan önceki bölümde söylediğimiz gibi dünyada malum olan bir çok turizm türlerinin ülkede geliştirilmesi potansiyeli mevcuttur. Bura ülkenin doğuyla batının kovşağında olmasını, 3 büyük dinin bu coğrafyada yaşamış olmasını, yüksek toleranslığı ve misafirperverlik kültürünü da ilave edersek ilk bakıştan yüksek turizm gelişim potansiyelini görmek mümkündür. Ama bu potansiyeli imkana çevirmek ve geliştirmek için devlet haklı olarak altyapı işlerini görmekle rekabet yetenekli turizm biznesi yaratmaya çalışıyor. Ümumen statistik bilgiler de bu alanda gelişimin hızla ilerlediğini gösteriyor (Medetov, 2015: 52).

2.4.1. Turizm Potansiyelinin Teşvik Edilmesi ve Bilgi Hizmeti

“Azerbaycan'da Yoksulluğun Azaltılması ve Ekonomik Gelişim Devlet Programı” ile Bakü, Haçmaz, Guba, Şamaxı, Lenkeranda, Şeki, aynı zamanda Dünya Bankası'nın maliye vesaiti hesabına Lahıc'da turistlere malumat verilmesi için “Turizm İnformasiya Merkezleri” organize edilmiştir. Adları çekilen malumat merkezlerinin yanı sıra Abşeron'da dinlenmeye gelen turistlere turistik hizmetler ile ilgili dolgun bilgi iletilmesi maksadı ile Zugulba köyünde yerleşen Genclik uluslar arası eğlenme-dinlenme tatil köyünde mevsimi “Turizm İnformasiya Merkezi” işe salınmıştır. Azerbaycan'ın turizm potansiyelinin uluslar arası alemde teşviki maksadı ile Almaniya ve Avstriya turizm işletmeleri ve temsilçiler için infoturlar organize edilmiştir. Bundan başka Azerbaycan'daki turizm işletmeleri ve temsilçiler için Guba, Zagatala ve

Lerik bölgelerinden infoturlar organize olunmuştur. Bölgelerde organize olunan infoturların sonucunda turizm işletmeleri ile oteller arasında işbirliklerinin yaranması ve kontraktların imzalanması temin olunmuştur (Memmedova, 2015: 42).

Dünyanın diğer ülkelerindeki gibi, 27 Eylül Azerbaycan'da "Turizm Günü"dür. Bu gün organize olunan tedbirler çerçevesinde, aynı zamanda her yıl farklı mevzularda: turizm sektöründe hizmet kalitesinin artırılması, turizm alt ve üst yapısının yapılandırılması, turizmdeki sorunlar ve nedenleri, çözüm önerileri ve b. mevzularda "Ümum Respublika Dahili Turizm Konferansı" da düzenleniyor. Aynı zamanda, bu günde turizm şirketleri, tur acentalarının, turiste hizmet tesislerinin katılımıyla Dahili Turizm Sergisi düzenleniyor (Medetov, 2015: 72).

Yeni uluslararası güzergahların oluşturulması çerçevesinde 19-cu yüzyılın öncelerinde ülkemizin Xanlar, Şemkir, Tovuz, Agstafa şehirlerinde yerleşmiş ve Azerbaycan'ın tarihinde ve kültüründe iz burakmış alamanların bulunduğu şehirlerde kültür turizmi rotalarının düzenlenmesi, alman konaklama yerlerine ayit anıtların tamir olunması ve turizm altyapısının iyileştirilmesi maksadı ile "Azerbaycan'da Alman Yerleşim Yerleri" isimli proje için tedbirler hayata geçiriliyor. Bu proje çerçevesinde Gencebasar kentinin turizmi geliştirme planının yapılması bekleniyor. Bu projeden başka "Gemigaya Kültürel Turizm Güzergahı"nın Avrupa Konseyi Kiyev teşebbüsü ile yerine getirilmesi beklenen "Aleksandır Duma Kafkaz'da" ve "Şerap Yolları" isimli proje işlenmiş ve hazırlanmıştır (Abdullayeva,2011: 15).

İlk defa olarak 2003 yılı, 26 Eylül gününde Azerbaycan'da birinci "Turizm Film Festivali" organize olunmuştur. Organizasyonun düzenlenmesi ile ilgili konuşmak için kitlevi informasiya araçlarının

katılımı ile konferans oluşturulmuş ve devlet-özel kurumların yöneticiliği, uluslararası misafirlerin katılımı ile düzenlenen festivale turizm ile ilgili düzenlenmiş 70'ten çok proje takdim edilmiştir. Her yıl bahar aylarında turizm mevsimi başında, turizm potansiyeli çok olan kentlerde bulunan turizm işletmelerinin hazırlığı düzeyinin kontrol edilmesi, yolun, altyapı durumunu analiz edilmesi ve diğer problemlerin helli yönünde yardımların yapılması amacı ile Bakanlığın çalışma elemanları otuz farklı bölgeye gönderiliyorlar, sonda ise mevcut sorunların çözümü için belli kurumlara Bakanlık tarafından müraciatlar olunur ve hizmet seviyesi, personel hazırlığı alanında sorunların çözümü için tedbirler düzenleniyor (Memmedova, 2015: 47).

Ülkemizin turizm imkanlarını teşvik etmek maksadı ile Kültür ve Turizm Bakanlığı bir sıra etkinlikler düzenliyor. Bakanlığın sifarişi ile son beş yılda ülkemizin turizm potansiyelini yansıtan 40'tan fazla reklam afişi ürünleri yapılmıştır. Şunlar: “Turistler İçin Bilgi”, “Bakün”ün Tiyatro ve Müzeleri”, “Azerbaycan’ın Otelleri”, “Bakü”, “Azerbaycan’ın Tarihi Anıtları”, “İpek Yolu”, “Halı Dokuma” kitab, buklet ve albümleri, “Azerbaycan’a Hoş Gelmişsiniz”, “Azerbaycan”, isimli on ile iyirmi dakikalık disk ve vidyo filmlerdir. Bu disk ve vidyolar azerbaycanca, ingilizce, almanca, arapça, japonca ve rusca hazırlanmıştır (Memmedova, 2015: 47).

2.4.2. Vize Alma Kuralları

- BDT ülkelerinin vatandaşları için Azerbaycan’a gelerken viza almak zorumluluğu yoktur. Diğer ülke vatandaşları yabancı Azerbaycan büyükelçiliyinde ve ya Baküde Haydar Aliyev uluslararası

hava alanında özel kimseden ve ya turizm ajentasında aldığı davet ile vize elde doldurulmuş anket formunun bir kopyası

- Pasaport
- Anket formunda pasaport için olan ölçüde foto
- Ödeme makbuzu
- Kabul eden tarafın davet mektubu

Vize olmadığı halde uçakla gelen yabancılar Bakünün Haydar Aliyev adına Uluslararası Hava Limanında kısa süreliyiine adi giriş vizesi ala bilir. Ödemededen başka aşağıdaki belgeler de talep olunmaktadır:

- Doldurulmuş anket formunun bir kopyası
- Pasaport için olan ölçüde foto ve ya pasaport kopyası

Adi giriş-çıkış vizesi için süre 3 günden 3 aya kadar ola bilir. Bir çok kezli giriş-çıkış vize içinse bu süre 1 yıldır (WEB 9, WEB 12).

2.5. Aran Bölgesi

2.5.1. İdari Yönetim Yapısı

Ülkenin diğer bölgelerinde olduğu gibi Aran ekonomik bölgesinde de idari ve yönetim kuruluşu yerel icra hakimiyeti ve belediyelerden oluşmaktadır. Aran ekonomik bölgesine Agcabedi, Hacigabul, Berde, Kürdemir, Zerdab, Beylegan, Neftcala, Bilesuvar, Saatlı, Göycay, Sabirabad bölgeleri, Yevlah, Şirvan ve Mingecevir şehirleri dahildir. Bunlar kendileri de şehir, kasaba ve köylere bölünmektedirler (Bağırzade, 2016: Bakı).

Ekonomik bölgede 18 şehir, 16 ilçe, 791 köy yerleşim alanı vardır. Aran ekonomik bölgesinde 487 belediye vardır. Burada belediyeler oylamalarla seçiliyorlar. Belediye ve köylere bölünmüş ilçelerde

belediyeler ilçeler üzere değil, bu arazi birimlerine göre yaratılır. Belediyeler arasında hiç bir bağımlılık yoktur (WEB 22).

2.5.2. Coğrafi konum

Aran bölgesinin oldukça uygun ve elverişli coğrafi konumu vardır. O kuzeyde Büyük Kafkaz, güney-batıda Küçük Kafkaz, güneyde Lenkeran bölgesi, doğuda ise Hazar deniziyle sınırdadır. Bölgenin toplam arazisinin 21,452 bin kare kilometre olması ile ülke arazisinin %24,8-ni kapsıyor. Bölgenin elverişli yerleşim, doğal ortamı ve ekonomik-coğrafi konumu ahalinin yerleşmesinde başlıca paya sahiptir. Bölgenin ahalisinin sayısı 1936,0 bin kişidir, bu ise ülke ahalisinin %20,2-sidir. Aran bölgesi ülke için önemli kara yolları üzerinde yerleşmiştir. Bakü'nü ülkenin başlıca diğer kentleri ile aynı zamanda İran, Gürcüstan ve Türkiye devletleri ile bağlayan taşıma hatları bu bölgeden geçiyor. Avrupa'nı Asya ile bağlayanve 33 ülkeden geçen İpek Yolu da bu bölgeden geçiyor (WEB 22).

2.5.3.Doğal Kaynaklar

Aran ekonomik bölgesinin başlıca doğal kaynakları bol güneş enerjisi, Kür ve Araz nehirlerinin su rezervleri ve tarıma yararlı geniş topraklardır. Aran ekonomik bölgesinde yeraltı ve yerüstü yakıt enerji kaynakları mevcuttur. Yeraltı servetlere iyotlu ve bromlu maden suları, çeşitli tikinti malzemeleri, özellikle de petrol-gaz rezervleri gibi enerji taşıyıcıları dahildir. Ülkemizin tarımda üstünlük oluşturan Aran ekonomik bölgesinin toprak örtüsü boz ve açık kahve reng topraklarının farklı türlerinden oluşmaktadır. Bu toprak türlerinden ilave, bölgenin farklı arazilerinde çamur-bataklık ve kumsal toraklara da rast geliniyor.

Boz toprak ve onun ayrı-ayrı türleri Kür-Araz ovalığında yayılmıştır (WEB 22).

2.5.4. Sosyo-Ekonomik Gelişme Durumu

Ülke ekonomisinde bütün ekonomik bölgelere has olan hayata geçirilmiş reformlar, bölgelerin sosyal-ekonomik gelişimi yönünde aparılan etkinlikler, girişimciliğin gelişiminde görülen işler kendi olumlu sonuçlarını vermeye başlamıştır. 2003-2014 yıllarında Aran ekonomik bölgesinin toplam ürün baskısı 4,8 kat, kişi başına düşen toplam ürün baskısının hacmi ise 4,2 kat artmasına rağmen, bu ülke orta göstergesinden azdır. Son yıllarda bölgede ekonomik aktivliyin artması orta aylık ücretin artmasına sebep olmuştur. Şöyle ki, 2014 yılında bölgede orta aylık ücret 2003 yılı ile oranda 6,4 kat artmıştır. Bunla birlikte, 2003 yılında bölgede orta aylık ücret ülke üzre orta seviyeden 1,8 kat, 2014 yılında ise 1,6 kat az olmuştur (WEB 22).

2.5.5. Sanayi

Aran, gelişmiş endüstrilerle ekonomik ve coğrafi alanlara sahiptir. Sanayi potansiyelinin büyük kısmı, Mingachevir'in kuzey batısında ve Yevlak'ta doğu Şirvan, Salyan ve Neftchala kasabalarında yoğunlaşmıştır. Petrol ve gaz çıkarma, elektrik, kimyasallar ve inşaat malzemeleri geliştirilmekte ve ekonomik coğrafi bölgenin uzmanlaşmış alanları bulunmaktadır. Petrol ve doğalgaz, Şirvan, Salyan ve Naftçala ilçelerinde ekstrakte edilir. Mingachevir ve Şirvan, Mingachevir'deki DRS'ler faaliyet gösteriyor. Mingachevir ülkenin önemli bir enerji üssüdür. Ülkede üretilen elektriğin yaklaşık%60'ı bu ekonomik bölgeye veriyor. Kimya endüstrisinde Mingachevir, Salyan ve Neftchala'da

işletmeler var. Salyan'daki plastik fabrikası, Neftchala'daki Yod-brom fabrikası (Talibova, 2015:82).

Ekonomik bölgede üretilen pamukların ilk işlenmesi pamuklu temizleme tesislerinde gerçekleştirilmektedir. Bu alan, hafif sanayi ürünlerinin temelini oluşturmaktadır. Ayrıca, pamuklu kumaş üretimi (Mingechevir), yün işleme (Yevlak), halı dokuma (Hajigabul). Bununla birlikte, faaliyetlerinde ciddi sorunlar ortaya çıkmıştır. Bu nedenle, hafif sanayiinin rolü hala düşük ve önceki rolüne geri dönmek önemlidir. Gıda endüstrisinde yeterli hammadde temeli olmasına rağmen bunların birçoğu kullanılmamakta, işleme tesislerinin ağı zayıftır(Bağırzade, 2016: Bakı).

2.5.6. Tarım

Aran ekonomik-coğrafi bölgesi ülkenin başlıca köy tarım bölgesidir. Tarım sadece suarmaya dayanmaktadır. Pamuk yetiştiriciliği, kuru tropik meyve yetiştiriciliği ve bahçivanlık tarımın uzmanlaşmış alanlarıdır. Tahıl, üzüm, patates, şeker pancarı, ayçiçeği, yem bitkileri de yetiştirilmektedir.

Tablo 5. Tarım Bitkilerinin Ekin Alanı

	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Tarım Bitkilerinin ekin alanı, ha						
Buğday	185607	197161	196716	172180	144249	164257
Pamuk	27750	26120	20997	21176	17515	45521
Tütün	-	-	-	-	-	2
Şeker pancarı	5618	1683	2694	2766	2307	2950
Ayçiçeği	3142	2408	1975	2255	1360	1163
Patates	7055	7588	7310	6418	6435	5937
Sebze	27184	25986	25390	23713	24454	20972
Bostan bitkileri	21126	19910	19281	18994	19193	17543
Meyve	25242	26760	27072	27891	28581	30289
Üzüm	2489	2376	2415	2419	2306	2369

Kaynak: WWW.STAT.GOV.AZ (18.04.2018)

Tablo 5’de tarım bitkilerinin ekin alanı gösterilmiştir. En büyük ekin alanı buğday için ayrılmıştır. Onun toplan alanı 2016 yılında 164257 ha olmuştur, en yüksek gösterge ise 2012 yılında olmuştur 197161 ha. İkinci büyük ekin alanına sahip olan tarım bitkisi ise pamuktur, onun alanı 2011 yılında 27750 ha, 2015 yılında 17515 ha olmuştur, 2016 yılında ise %50-den fazla artım göstermiş 45521 ha olmuştur. Meyve için ayrılmış ekin alanı 2011 yılında 25242 ha-dan her yıl daha da çoğalarak 30289 ha-dır. Sebze için ayrılmış ekin alanı yıl geçtikçe küçülerek 27187 ha-dan 20972ha-ya ulaşmıştır. Bostan bitkilerinin ekin alanı da 2011 yılından 2014 yılına kadar azalmış 2015 yılında bir az artmış, 2016 yılında ise daha fazla azalarak 17543 ha olmuştur. Patates alanı 2011 yılından küçülmüş ve 2016 yılında artık 5937 ha olmuştur. Şeker pancarının ekin alanı 2011 yılında 5618 ha olsa da, 2012 yılında bu gösterge 1683 ha, 2013 yılında 2694 ha olmuş, 2016 yılında ise çoğalarak 2950 ha olmuştur. Üzüm için ekin alanı 6 yıl boyunca 2300-2400 arası değişmiş, son olarak 2016 yılında 2369 ha olmuştur. Ayçiçeği ekin alanı ilk üç yılda 3142 ha-dan 1975-e inmiş, 2014 yılında 2255 ha-dan 2016 yılında 1163 ha-a ulaşmıştır. Tütün ise 2011-2015 yılında becerilmemiş, sadece 2016 yılında tütün için 2 ha ekin alanı ayrılmıştır.

Tablo 6. Başlıca Tarım Ürünleri Üretimi Miktarı

	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Başlıca Tarım Ürünlerinin Üretimi, ton						
Buğday	422354	592568	617755	516157	514716	573340
Pamuk	34327	50474	41075	37551	33790	79671
Tütün	-	-	-	-	-	5
Şeker pancarı	187368	110193	112301	106221	95481	153261
Ayçiçeği	5371	4437	3546	4279	2785	2640
Patates	76141	89883	90407	77484	84200	79599
Sebze	321681	354079	364411	352578	394654	353530
Bostan ürünleri	300067	304079	313192	330068	373366	347871
Meyve	197156	215975	225260	230128	236408	216465
Üzüm	24653	25082	25799	26787	27206	17455

Kaynak: WWW.STAT.GOV.AZ (18.04.2018)

Tablo 6’de başlıca tarım üretimi ürünlerinin miktarı verilmiştir. 2016 yılında en çok üretilen tarım mahsulü buğdaydır, 573340 ton, en çok 2013 yılında üretilmiştir, 617755 ton. Daha sonraki yerde ise sebze üretimi gelmektedir, 353530 ton, 2015 yılında en çok üretim miktarına sahip olmuştur, 394654 ton. Bostan bitkileri üretimi 2011 yılında artarak 2015 yılında 373366 ton, 2016 yılında ise 347871 ton olmuştur. Meyve üretim miktarı 2011 yılından 2015 yılına kadar artış göstermiş, 2016 yılında ise azalarak 216465 ton olmuştur. Şeker pancarı üretim miktarı ise 2011 yılında 187368 tondan 2015 yılında 95481 tona düşmüş, 2016 yılında yiniden artarak 153261 ton olmuştur. 2016 yılında pamuk ve patatesin üretim miktarı neredeyse aynı olmuştur. Patatesin en çok üretim miktarı 2015 yılında olmuştur, 84200 ton, pamuğun üretim miktarı ise yıllar boyunca farklılık göstermiş, 2016 yılında 2015 yılı ile mukayesede 2.3 kat artmıştır. Üzüm üretimi ise 2011 yılında 2015 yılına kadar artım gösterse de 2016 yılında 10000 ton civarında azalarak 17455 ton olmuştur. Ayçiçeğinin miktarı 2016 yılında diğer yıllarla mukayese de en düşük miktar olmuştur, 2640 ton. Tütün ise sadece 2016 yılında üretilmiştir, toplam miktarı 5 ton.

2.5.7. Hayvancılık

Aran bölgesinde tarımla birlikte hayvancılıkta gelişmiştir. Aran bölgesi ülkenin en yüksek tarım ve hayvancılık göstergesine sahip olan bölgesidir.

Tablo 7: Hayvanların Sayısı

	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Hayvanların sayısı, adet						
Büyük baş hayvanlar	1025875	1052737	1064883	1073240	1077905	1073160
Koyunlar ve keçiler	2473970	2530853	2559694	2588400	2611774	2605359
Domuzlar	187	250	261	260	252	221
Kuşlar	7859048	9411652	10732883	11559865	12964866	11317557
Arı aileleri, adet	5464	6198	6476	7083	7553	8068

Kaynak: WWW.STAT.GOV.AZ (18.04.2018)

Tablo 7’de hayvanların sayısı gösterilmiştir. 2016 yılında bölgede en çok beslenen hayvanlar 11317557 adet olarak kuşlar olmuştur, daha sonra çoğunluk teşkil eden hayvanlar koyunlar ve keçilerdir, 2016 yılına kadar onların sayısı artarak 2016 yılında 2605359 adet olmuştur. Büyük baş hayvanların sayısı tüm yıl neredeyse aynı kalmıştır, 2016 yılında 1073160 adet olmuştur. 2011 yılında sayısı 5464 adet olan arı ailelerinin sayısı 2016 yılında 8068 adete ulaşmıştır.

Tablo 8. Hayvancılık Ürünlerinin Üretimi Miktarı

	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Hayvancılık ürünlerinin üretimi, ton						
Et	72584	88322	91737	96351	98431	98059
Süt	564994	616038	656452	682202	717598	760853
Yumurta, bin adet	354369	487625	621694	677434	694039	692405
Yün	4777	5050	5169	5279	5350	5349

Kaynak: WWW.STAT.GOV.AZ (18.05.2018)

Tablo 8’de Hayvancılık ürünlerinin üretimi miktarı verilmiştir. Etin miktarı 2011 yılından 72584 tondan artarak 2016 yılında 98059 tona kadar ulaşmıştır. Sütün miktarı da her geçen yıl artarak 2016 yılında 760853 ton olmuştur. Üretilen yumurta miktarı 2011 yılından 6 yıl müddetinde neredeyse 2 kat artış göstermiş, ve 2016 yılında 692405 ton olmuştur. Üretilen yün miktarı 2011 yılında 4777 ton olmuş, artarak 2015-2016 yıllarında nerdeyse beraber olmuş, 5350 tona ulaşmıştır.

2.5.8. Ulaşım

Aran'ın ekonomik bölgesinin olumlu nakliye-coğrafi konumu, çeşitli ulaşım alanlarının oluşturulmasında ve ekonomik yapının iyileştirilmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Ekonomik-coğrafi bölgenin ulaşım sistemi demiryolu ve karayolu taşımacılığı, boru hattı, hava taşımacılığı ve kısmen nehir taşımacılığı ile temsil ediliyor. Ulaşım sistemi, bölgeler arasındaki ekonomik ilişkilerin gelişiminde ve ülkenin ekonomik durumu üzerinde önemli bir rol oynamaktadır. Demiryolu taşımacılığı, ekonomik-coğrafi bölgenin taşıma sisteminde lider konumdadır. Batı yönünde Bakü-Antalya-Tiflis, Bakü-Alat-Culfa, Bakü-Yevlah-Balaken, Yevlah-Ağdam, güney doğrultusunda Osmanlı-Astara demir yolu hatlarının Aran ekonomik-coğrafi bölgesi üzerinden geçen bölümü komşu olduğu Gence-Qazax, Yukarı Karabağ, Lenkeran - Astara bölgeleri ve Nahçıvan ile ekonomik ilişkileri düzenlemekte merkez rolü oynar. Aran, ülkenin esas karayolları üzerinde yerleşiyor. Son zamanlarda, uluslar arası ulaşım talebi artışı bu yolların önemini artırmıştır. Bakü'nü ülkenin başlıca diğer kentleri ile aynı zamanda İran, Gürcüstan ve Türkiye devletleri ile bağlayan taşıma hatları bu bölgeden

geçiyor. Yevlak-Bakü havayolu şirketi faaliyet göstermektedir (WEB 22).

2.5.9. Turizm

Turizm bu bölge de geliştirilmektedir. Bölgenin sahip olduğu imkanları onun tarım, hayvancılık, senaye ve b. alanlarda ireliye götürse de, turizm bölgenin ekonomise yeterli desteği sağlayamıyor.

Aranekonomikbölgesiüzereturizmintemelgöstergeleriniinceleyeli m:

Tablo 9. Turizm Göstergeleri

	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Otel ve otel tipli müessiselerin sayısı, adet	41	39	42	41	49	52
Odaların sayısı	948	960	986	874	972	987
Yatak tutumu	2048	2153	2245	1955	2068	2099
Gecelemiş kişi sayısı	14858	19809	23733	19298	26419	22236
Geçelemelerin sayısı	34705	31695	45286	29202	54441	62730

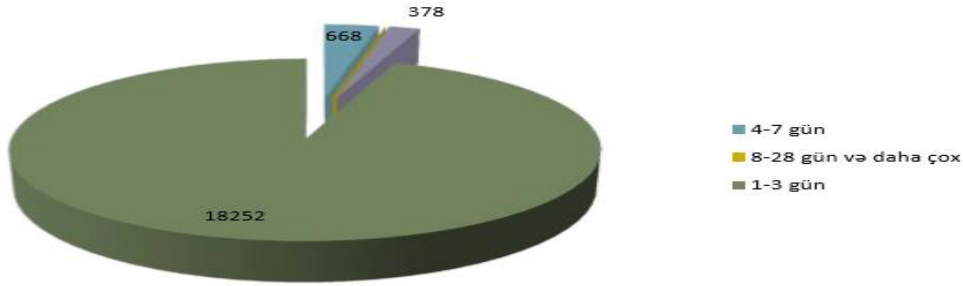
Kaynak: WWW.STAT.GOV.AZ (18.04.2018)

Tablo 9’de turizm göstergeleri verilmiştir. Tablodan görüldüğü üzere otel ve otel tipli müessiselerin sayısı 39-49 arasında değişmiş, 2016 yılında 52-e ulaşmıştır. Odaların sayısı da aynı zamanda 2013 yılına kadar artış göstermiş, 986 adet, 2014 yılında azalarak 874 adet olmuş, 2016 yılında ise yeniden artarak 987-e ulaşmıştır. Odaların sayısı 2011-2013 yıllarında artış gösterse de 2014 yılında sayısında düşüş olmuş, 2016 yılında yeniden 987 adet olmuştur. Yatak tutumu 2011-2013 yıllarında 2048-den 2245-e ulaşmıştır, 2014 yılında 1955 olan bu tutum 2016 yılılnda artarak 2099 adete ulaşmıştır. Otellerde gecelemeş kişi

sayısı 2011-2013 yıllarında 14858-den 23733-e ulaşmış, 2014 yılında 19298-e inmiş, 2016 yılında ise 22236 kişi sayısına ulaşmıştır. Gecelemelerin sayısı ise 2011-2013 yılında 34705-den 45286-ya ulaşmıştır, 2014 yılında 2 kat azalmış 29202 geceleme sayısına ulaşmıştır, 2015 yılında 2 kat artan bu sayı 2016 yılında 62730-a ulaşmıştır.

2016 Aran ekonomik bölgesinde ikamet ettiği gün sayısına göre turist sayıları da inceleyelim:

Grafik 1: İkamet Etdiği Gün Sayısına Göre Turist Sayıları

Kaynak: WWW.STAT.GOV.AZ (18.04.2018)

Grafik 1’de gösterildiği üzere ziyarete gelen turistler kısa zaman diliminde konaklamayı üstün tutmuşlar. 1-3 gün bölgede konaklayan turist sayısı 2015 yılında 18252 kişi, 4-7 gün konaklayan turist sayısı 668 ve 8-28 gün ve daha fazla konaklayan turist sayısı ise 378 olmuştur.

Aran ekonomik bölgesine gelen turistlerin geceleme sayısını bölgelere göre inceleyelim:

Tablo 10: Toplam Geceleme Sayısı

	2011	2012	2013	2014	2015	2016

Aran iqtisadi rayonu	34 705	34 738	31695	45 286	29 202	54 441
o cümlədən:						
Göyçay rayonu	850	4 587	6410	4 625	2 993	4 015
Beyləqan rayonu	615	583	1026	6 087	2 376	-
Ağcabədi rayonu	265	352	353	367	369	360
Bərdə rayonu	-	-	-	536	934	1 020
Biləsuvar rayonu	337	622	1144	3 083	1 478	1 276
Salyan rayonu	-	-	1312	3 010	1 123	651
Mingəçevir şəhəri	12 207	11 848	15903	20 033	13 849	18 830
Ağdaş rayonu	-	-	672	693	717	743
Zərdab rayonu	378	324	1158	702	542	460
Kürdəmir rayonu	15 731	12 169	1740	1 765	1 900	9 976
İmişli rayonu	255	604	-	-	-	550
Saatlı rayonu	2 081	1 884	176	-	-	-
Sabirabad rayonu	150	14	11	5	5	5
Şirvan şəhəri	1836	1 751	1790	4 380	2 916	16 555

Kaynak: WWW.STAT.GOV.AZ (18.04.2018)

Tablo 10'datüm Aran bölgəsində və aynı zamanda ayrı-atrı ilçələr üzrə son 6 yılda bulunan turistin toplam geceleme sayıları verilmiştir. Geceleme sayısı tüm Aran bölgesi üzere 2011-2014 yılında artış göstermiş, 2015 yılında düşüş yaşamış ve 2016 yılında yeniden artış göstermiştir. Aran bölgesinde 2016 yılında toplam 54441 turist gecelemiştir, ilçeler arasında en çok geceleme sayısına sahip olan ilçe 18830 turist gecelemesi ile Mingəçevir, en az turist gecelemesi olmuş ilçe ise 0 geceleme ile Saatlı ilçesi olmuştur.

Bölgeleri turistler farklı-farklı amaçlarla ziyaret etmektedirler. Tablo 11'de tursistlerin Aran bölgesini ziyaret amaçları verilmiştir.

Tablo 11: Turistlerin Ziyaret Amaçları

Cəmi	məqsədlər üzrə by purpose					
	turizm məqsədilə tourism purpose	o cümlədən including				digər məqsədlə other purpose
		istirahət, əyləncə turizmi leisure, recreation tourism	işgüzar turizm business tourism	müalicə turizmi treatment tourism	digər turizm məqsədilə other tourism purpose	
Total						

Aran iqtisadi rayonu	26419	15557	2138	12999	15	405	10862
o cümlədən:							
Göyçay rayonu	1705	1437	-	1422	15	-	268
Beyləqan rayonu	360	360	-	255	-	105	-
Ağcabədi rayonu	770	-	-	-	-	-	770
Bərdə rayonu	1050	-	-	-	-	-	1050
Biləsuvar rayonu	373	-	-	-	-	-	373
Salyan rayonu	14847	10233	2133	7800	-	300	4614
Mingəçevir şəhəri	743	148	-	148	-	-	595
Ağdaş rayonu	156	156	-	156	-	-	-
Zərdab rayonu	3016	-	-	-	-	-	3016
Kürdəmir rayonu	176	-	-	-	-	-	176
Sabirabad rayonu	5	5	5	-	-	-	-
Şirvan şəhəri	3218	3218	-	3218	-	-	-

Kaynak: WWW.STAT.GOV.AZ (19.04.2018)

Bölgeleri turistler farklı-farklı amaçlarla ziyaret etmektedirler. Bunlar turizm ve turizm olmayan amaçlar, aynı zamanda dinlenme-eğlenme turizmi, iş turizmi ve sağlık turizmi ve diğer turizm türleri amaçlarıdır. 2016 yılında Aran bölgesine toplam turizm amacıyla 26419 turist gelmiştir. Aran bölgesini ziyarete gelen turistler daha çok iş turizmi amacıyla burayı ziyarete geliyorlar ve 2015 ziyaret ettikleri tek bir ilçe Salyan ilçesi olmuştur. Dinlenme-eğlenme amaçlı turistlerin sayısı ise toplam 15557-dir, bunun 10233 turisti Salyan ilçesine gelmiştir. Sağlık turizmi için ise Aran bölgesinin sadece Göyçay ilçesine turistler gelmiştir. Toplam sayı 15-dir. Turizmin diğer türleri için ise gelen ziyaretçilerin sayı 405-dir.

Aran bölgesinin eski tarihe, miras ve geleneklere sahip olan bir bölge olması, bölgenin zengin ve kendine has mutfağı olması, nüfusunun toleransı ve misafirperverliği ile farklılığı, kültürel anıtlarla zengindir. Ayrıca Aran ekonomik bölgesinde dünya çapında 3 tane arkeolojik ve mimari eser bulunmaktadır: 171 arkeolojik ve mimari anıtlar, parklar, anıtlar, anıtlar ve anıtlar, müzeler, vb. Tarihsel-coğrafi, tarihi müzeler,

farklı kişiliklerin ev müzeleri (H.Zardabi, M. Shaykhzadeh) Aran ekonomik bölgesinin büyük şehirlerinde bulunmaktadır (WEB 22).

2016 verilerine göre, Aran ekonomik bölgesinde 633.800 kişinin ziyaret ettiği 46 müze bulunuyor. Bu gösteregeye göre, Aran ekonomik bölge diğer ekonomik bölgeler arasında ilk sırada yer almaktadır. Böylece, ülkedeki tüm müzelerin% 20'si ve müze ziyaretçilerinin% 30'u bu bölgeye düşmektedir. Aran ekonomik bölgesinde 65 eğlence parkı, 782 toplu kütüphane, 644 kulüp binası (107346 kişi), 2 profesyonel tiyatro (33.9 bin ziyaretçi) bulunmaktadır (WEB 7).

Aynı zamanda dini turizm alanında esaslı potansiyele sahiptir, özellikle Berde'de bulunan Imamzade türbesine diğer bölgelerden de yerli turistler gelmektedirler. Bundan başka bölgede cami, türbler bulunmaktadır, bunlara örnek olarak İbrahim camisi, Axsadan Baba türbesi, Uğurbeyli köy camisi, Seyid türbesi, Emirli köy camisi, Behram Mirze türbesi, Soltanbud kabiristanlığı, Seyid Emine türbesi, Emine Hatun camisi ve b. göstere biliriz.

Bundan başka, topraklarının verimli olması, faydalı kazılarla zengin olması, tarihi İpek Yolu'nun üzerinde bulunması ve Avrupa ile Asya kıtasını birbirine bağlayan stratejik köprü olması, arazisinde muhteşem göller ve nehirlerle, yapay su deposunun olması ve ekoturizm, köy turizmi açıdan büyük imkanlara sahip olması, su-bataklık kuşlarının daimi kışladığı yerler olan Ağcabedi, Astara, Celilabad, Beyleqan, İmişli, Lenkeran, Masallı, Bilesuvar, Ceyranbatan gölü ve Mingeçevir su deposunun av turizmi aynı zamanda kuş gözlemciliği ve fotoğrafçılığı için potansiyeli olması, etkinlik turizminin geliştirilebilmesi –Göyçayda nar etkinliyi, Berdede "Muganlı suyu" denilen tedavi önemli doğal çeşme ile bölgede termal turizminin geliştirilebilmesi, Bərdə gibi bir

çok tarihi çok eskiye dayanan bölgelerde tarih ve kültür turizmi potansiyeli olması, biznes ve ya kongre turizminin Şirvan ve Mingeçevirde geliştirilmesinin mümkünlüyü, aynı zamanda Berde, Bilesuvar, Sabirabad, Kürdemir gibi bölgelerde olimpiya kompleks ve merkezlerinin kullanıma verilmesi, ayrıca çeşitli alanlarda spor meydanlarının ve kurumlarının oluşturulması spor turizmi potansiyeli olduğunu göstermekte Aranı turistik destinasyon ola bilmesi için başlıca nedenler sayılmaktadır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3.BERDE KENTİ TURİZM POTANSİYELİ

3.1.Berde Kenti Tarihi

Berde bölgesi 8 Ağustos 1930'da düzenlenmiştir. Kur-Araz ovasının kuzeybatı kesiminde yer almaktadır.Bölgenin merkezi olan Berde, sadece Azerbaycan'ın değil, Orta Doğu'nun en eski merkezlerinden biridir. Bunu arkeolojik kazılar sırasında bulunan malzemeler, özellikle Büyük İskender, Arakilər ve Roma İmparatoru Ağustos dönemine ait paralar kanıtıyor. Berde'de bulunan malzemelerden elde bulunan kaynaklar Berde'nin mevcut ülkelerle bağlantılarının olduğunu belirtir.Arap tarihçisi Belazuri (IX yüzyıl) Berde'nin Sasani hükümdarı I. Kubatın (483-531), İran tarihçisi Hamdullah Kazvini (XIV yüzyıl) Makedonyalı İskender'in (M.Ö. 336-323) döneminde salındığını bildirmiştir. Musa Kalankatlıya göre, Berde Alban hükümdarı II Vaçe döneminde Firuzin (459-484) emriyle yapılandırılmıştır. Bu dönemde Berde'nin adı Firuzabad'dı. Berde hakkında "Kitabi-Dede Gorgud" destanında da anlatıyor (İsmayılova, 2010: 11).

Sassani döneminde Berde mevcut bölgenin merkezi idi. I Kubat döneminde Berde'nin etrafına bir duvar atıldı. Kafkasya Albaniyasının başkentiydi. Berde 628 yılında Hazarlar, 639 yılında persler tarafından işgal edilmiştir. Kafkasya Albaniyasının hükümdarı Javanshir işgalcileri Berde'dan geri püskürtmeyi başardı. Halife Osman (644-656) döneminde Arap birlikleri Berde'yi işgal etti. VI-VII yüzyıllarda, Berde'da 100.000 kişi yaşıyordu. XIII yüzyılda Berdeda para basılmaktaydı. Berde 752 yılında Arran eyaletinin merkeziydi. VIII-IX yüzyıllarda Berde önemli bir ticaret ve kültür merkezi oldu. Ünlü "Al-Kuryk" pazarı, Berde kapısı

yakınında bulunuyordu. IX yüzyılın 90'larında Berde, Sassanid devletinin bir parçasıydı. Berde, aynı zamanda Khurramid hareketinin ana güç kaynaklarından biriydi (WEB 24).

Şehir, bazı kaynaklarda "Aran'ın ana şehri", "Aran'ın anası" olarak adlandırıldı. Yakın ve Orta Doğu'da işçilik ve ticaret merkezi gibi tanınmış Berde'ye 944 yılında slavyanlar yürüş etmişler. Slavyanların şartlarına göre, bir gün içinde şehri terk edenler serbest bırakıldı. Slavyanlar 20 bin kişiyi kılıçtan geçirdiler. Bölgeye yayılan hastalık yüzünden Slavyan birlikleri şehri terk etmek zorunda kaldı. Berde, Slavyanların yağmalanmasından sonra uzun bir süre kendine gelemedi. Şeddadiler hanedanlığından olan Fazl (985-1030), 993 yılında Berde'yi da kendi topraklarına katmayı başardı. Berde XI yüzyılda Selçukların, XII yüzyılda Eldegizlörin hakimiyetine tabi idi. Moğol istilası sırasında Berde, Elkhanid döneminde yeniden inşa edildi ve restore edildi. Amir Teymur'un baskını sırasında Berde yeniden yağmalandı. Hanlık döneminde Berde Karabağ Hanlığı'nın bir parçasıydı. Rusiya İmparatorluğu tarafından 1804'te Karabağ Hanlığı'nın işgalinden sonra ruslar Ermenileri Berde'ya ve Karabağ'a taşımaya başladılar. Sadece 1828'de 1000'den fazla Ermeni ailesi Berde'ya taşındı. Slavyanya'nın işgali sırasında Berde, Yelizavetpol Eyaletinin bir parçasıydı ve 1918'de bağımsızlık kazandıktan sonra Azerbaycan'ın bir parçasıdır (İsmayılova, 2010: 12).

3.2. Berde Kentinin İsmının Etimolojisi

Tarihen eski olan tüm kentlerin adının etimolojisi araştırma objesi gibi büyük ilgi uyandırıyor. Bu açıdan Berde de dikkati çekmektedir. Berde'nin isminin tarihi kaynaklarda geçmesi ile ilgili araştırmalarımı, Berde isminin etimolojisi ile ilgili bilgileri ve araştırmacı fikirlerini

takdim ediyorum. Berde ismi ile ilgili ilk yazılı bilgiler orta yüzyıla ayit olan alban, ermeni ve gürcü kaynaklarında saklanmıştır. M. Kalankatlı'nın Albanya tarihi yazısında Berde'nin (Partavın) ismi çok geçiyor, onun tarihi, coğrafyası, politik, ekonomik, kültürel hayatına dair geniş bilgiler bulunmakta, fakat Berde sözünün etimolojisi ile ilgili bilgilere yer verilmemektedir.(Hacıyev, 2008: 27)

Berde'nin ismi ilk olarak ortayüzyılda (V-VIII yüzyıl) gürcü kaynaklarında eski gürcü rivayetleri esasında yorumlanır. Gürcü tarihçisi Leonti Mrovelin "Kartli şahlarının hayatı" isimli kronolojisinde Bardos ile ilgili söylenilen rivayetin Bardiyaya (Berde'ye) ayit olduğu söyleniliyor. Berde'nin ismi ulu destanımız Dede Korkut yazısında geçmiştir. Orta yüzyıl arap ve fars kaynaklarında Berde'nin ismi defalarca geçmiştir, fakat orada da Berde toponimisi anlatılmıyor. Yalnız Yagut el-Hemevi üç yerde "Berde" adlı yerin olduğunu yazmış ve "Berde" toponomisinin etimolojisini açmağa çalışmıştır. O, "Berde" sözünün fars kökenli "Berdedar" olup, "esir etme yeri" anlamına geldiğini bildirmiştir, hükümdarlar esir ettikleri insanları burada tutuyorlarmış. Yagut el-Heməviden önce ve ya sonrasında hiç bi ryazar "Berde" toponimisini esir bulunan yer gibi göstermemiştir. Aynı zamanda, Berde'nin bulunduğu yer sadece hapisane için uygun ola bilmezdi ki, kentin isimlene bileceği başka yönlerini geride buraksın. Berde'de hapisane bulunmuştur, fakat kentin etimolojisini bununla bağlamak doğru değildir. Berde sözü farsca çevirisi kul, köle olan "berdedar" aynı zamanda mahsul veren, verimli, gelir veren anlamında da kullanılmaktadır. Aynı zamanda, "berde" arapça taş, ikinci manada ise soğuk, serin demektir. Kaynaklarda eski çağda kentin nasıl isimlenmesi ile ilgili bilgiler verilmiştir. Kaynaklarda kentin nasıl isimlendirildiği ile ilgili bilgi verilmemektedir. Orta çağlarda ise kent

zaman-zaman Firuzabad, Partav, Berde daha sonra Berdeolmuştur. Komşuhalklarındilindebuisimlerfarklı kullanılmış, kaynaklardada aynı saklanmıştır. Mesela, farsca Partav ve Perozapat, ermeni dilinde Partav, gürcü dilinde Bardos, arapca Berde olarak isimlendirilmiştir (İsmayılova, 2010: 8-10).

3.3. Berde Kentinin Bulunduğu Alan ve Onun Coğrafi Özellikleri

Berde kenti dünyanın en eski insan yaşayış yeri olan Azıx mağarası yakın alanda- Kur ve Terter nehirleri arasındadır. Berde alanının coğrafi tasviri ile ilgili ilk bilgiler yunan ve latin kaynaklarında- Strabonun coğrafi tasvinde, Ptolemeyin “Coğrafiya dersliği”, Büyük Plininin “Tabiyat Tarihi”nde bulunmaktadır. Bu açıdan Strabo Coğrafyadaki Albanya topraklarının etnik kökeni, toponimi, oronimi ve hidronizmlerine büyük ilgi uyandırır. Kur nehri yaşamak için doğal yönden uygun olması malumdur. O da malumdur ki, Kur nehri taşıdığı zaman kıyılarının subasması birkaç kilometreye kadar varıyor. Bu yüzden Berde kenti Kur kıyısında değil, bir az uzakta kurulmuştur. Kur nehri tarihen bol sulu ve coşkulu nehir olmuştur. Başlangicini uzaklardan götürən, hızlı akan bu nehir bazı arazilerden mecrasından çıkar kıyıdaki ormanlıkları yıkayıp götürür, yerinde ise göller ve verimli topraklar kalmıştır. Bu aynı zamanda tarım - otlak ve bahçecilik için de elverişliydi. Kura Nehri'nde doğal ve yapay sulama sistemlerini kullanarak bir çiftliğin oluşturulması uygun olsa da, nehrin kenarında bir şehir temeli atmak elverişli değildi (WEB 23).

Terterçayı Berde'den çok da uzakta olmayan Kafkaz dağların danbaşlangıç götürmüş hızlı ve güçlü akışı ile taşları yuyarak getiren coşkun dağ çayı olmuştur. O, taşarak kıyıları basmış, bazen mecrasından

çıkmiş bi hayli uzağa yerini değişmiştir. Nehrin yatağı yanında bu izler hala bulunmaktadır. Eski köprü kalıntlarına bakıldığında nehrin eskiden hangi tarafa doğru aktığını belirlemek mümkün değildir. Tartar nehrinin bahar mevsiminde gür olduğunu ve hızlı aktığını görenler onun taşarsa bir köyü ve ya şehri basa bileceğini söylerler. Aynı zamanda her iki nehrin de kaynakları da geniş kullanılmaktadır. Bunlar Berde'nin coğrafi konumu ile ilgili verilmiş ilk ve değerli bilgilerdir. Berde ile ilgili daha geniş bilgileri 7-ci yüzyılda yaşamış tarihçi Musa Kalankatlı vermiştir. Yazısında öncelikle kentin coğrafi konumundan bahseden tarihçi bu kentin ülkenin başkenti olduğunu göstermiştir. O, aynı zamanda III Vacagan devrinde Kur kıyısı ormanlar, dinlenme ve av yerleri, Kur nehrinin doğal özellikleri, bölgenin coğrafisi, kaynakları ve tarımı ile ilgili bilgiler vermiştir. O Berde'nin güzel, verimli, düz topraklarının olduğunu söylemiştir. Ebu-Dulaf Berde'de tedavi amaçlı sıcak su olduğundan bahsetmiştir. El-Fegih Berde'nin doğal kaynaklarından bahsederek yazmıştır: "Aran'da civa, bakır kaplin, bakır ve gümüş yatağı vardır, bura fıstık, kestane ve çok güzel eşyaların hazırlandığı tozağacı ile zengindir, bu tozağaçları Berde'nin ağaç ve çalılarla zengin olan kalın ormanlarında bulunmaktadır, Er-Rahman isimki bu orman Hazar denizine kadar uzanıyor." İstexri Berde'nin doğal özellikleri açısından diğer kentlerden farklı olduğunu söylemiştir, "Arranda Berde, Bab el-Ebvab ve Tifliden daha büyük kent yoktur, Beylegan, Varsan, Berdinc, Berzenc, Şamaxı, Şirvan, Abxaz, Şabran, Gebele, Şekki, Cenizi, Şemkir, Xunan büyüklüyü, gelişimi ve verimliliği açısından dikkat çeken kentler değildir. Kur nehrinin suyu sağlam ve hafiftir" (İsmayılova, 2010: 8-14; Hacıyev, 2008: 12).

3.4. Tarım

Berde gelişmiş bir tarım bölgesidir, tarım onun başlıca gelir getiren alanı olduğu için kentin, aynı zamanda ülkenin ekonomisinde önemli bir yer tutar.

Tablo 12: Tarım Bitkilerinin Ekin Alanı

	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Tarım bitkilerinin ekin alanı, ha						
Buğday	12763	13390	14417	12125	12350	8983
Pamuk	1678	2158	1928	1548	1055	1162
Şeker pancarı	1074	460	402	318	358	333
Ayçiçeği	559	384	226	146	291	76
Patates	488	266	278	272	231	228
Sebze	3531	2905	2590	2779	3143	3512
Bostan bitkileri	2909	2415	1831	1782	1916	1617
Meyve	963	996	1013	1069	1131	1138

Kaynak: WWW.STAT.GOV.AZ (19.04.2018)

Yukarıda tablo 12’de 2011-2016 yıllarında tarım için ayrılmış ekin alanları gösterilmiştir. Buğday için ayrılmış ekin alanı 2011 yılında 12763 ha-dan 2013 yılında 14417 ha-ya kadar artmış, 2016 yılında ise 6983 ha olmuştur. Pamuk için ayrılmış tarım alanı ise 2012 yılında artış göstererek 2158 ha-ya ulaşmış, sonradan 2016 yılında ise 1162 ha olmuştur. Şeker pancarı için ekin alanı ise 2011 yılında 1074 ha olmuş ve yıllar geçtikçe daha da azalarak 2016 yılında 333ha olmuştur. Ayçiçeği için ekin alanı ise 2016 yılında 2011 yılına nazaran 7 kat azalmış 76 ha olmuştur. Tablodan görüldüğü üzere patates için ekin alanı ise 2 kat azalmış 228 ha olmuş, sebze için alan 6 yılda neredeyse aynı kalmış 2016 yılında 3512 ha olmuştur. Bostan bitkileri ekin alanı ise %2.8 oranda düşerken, meyve ekin alanı ise 6 yılda 175 ha artmıştır.

Tablo 13: Başlıca Bitkiçilik Üretimi

	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Başlıca bitkiçilik üretimi, ton						
Buğday	33496	40434	49656	43748	45349	37280
Pamuk	3281	5100	5221	3945	3237	3292
Şeker pancarı	25000	13780	14080	13084	12886	12476
Ayçiçeği	1160	579	408	270	542	144
Patates	4350	2355	2558	2606	2249	2417
Sebze	32875	27628	27920	30367	33070	44943
Bostan bitkileri	37577	31185	26610	27710	29890	25856
Meyve	6678	6695	7355	7610	7784	8018
Üzüm	1645	1686	1740	2014	2200	2460

Kaynak: WWW.STAT.GOV.AZ (19.04.2018)

Tablo 13’de esas bitkiler ve onların 6 yıl boyunca üretimi verilmiştir. Kentte en çok üretilen bitki sebzelerdir, onun üretimi 2016 yılında en çok üretim miktarına sahip olmuştur, 44943 ton. Kentte en çok üretilen ikinci bitki ise tahıldır, tahıl üretimi 2011-2015 yılında artım gösterse de, 2016 yılında düşüş yapmış 37280 ton olmuştur. 2016 yılının en çok üretilen üçüncü bitkisi ise bostan bitkileridir, 25856 ton, 2011 yılında üretimi sonraki beş yıldan daha fazla olmuştur. 2016 yılında üretimi 12476 ton olan bitki ise şeker pancarıdır, onun üretimi 6 yıl boyunca azalarak bu miktara gelmiştir, en çok 2011 yılında 25000 ton olmuştur üretimi. Meyve üretimi ise altı yıl boyunca %7.9 oranda artmış 2016 yılında 8018 ton olmuştur. Pamuk üretimi 2012-2013 yıllarında en çok üretim miktarına ulaşmıştır, 2016 yılında ise 3292 ton olmuştur. Üzüm ve patatesin üretimi 2016 yılında aynı olmuş olsa da, geçen yılları mükayesede üzüm üretimde artış gösterirken, patatesin ise üretimi azalmıştır. 2016 yılında en az üretim miktarına sahip olan bitki ise ayçiçeğidir, onun miktarı 144 ton olmuştur, bu rakam 2011 yılı ile mükayesede 8 kat azdır.

3.5. Hayvancılık

Kentte tarım gibi hayvancılık da ülkenin en gelişmiş alanıdır. Berde kentinin dahil olduğu Aran bölgesi ülke içinde hayvancılıkla tanınmaktadır.

Tablo 14: Hayvanlarının Sayısı

	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Hayvanların sayısı, baş						
Büyük baş hayvanlar	81756	83585	84436	86764	88903	90248
Koyun ve keçiler	129753	132320	134463	136557	138104	139400
Kuşlar	363824	374233	381478	401559	415549	417665

Kaynak: WWW.STAT.GOV.AZ (19.04.2018)

Tablo 14’de kentteki hayvan sayısı yer almıştır. Büyük baş hayvanların sayısı her yıl biraz daha artarak 90248-e ulaşmıştır. Koyun ve keçilerin de sayısı 2011 yılına nazaran 9647 adet artmış 139400 sayısına ulaşmıştır. Kuşların sayısı da 2016 yılında artım göstermiş, 417665 adete ulaşmıştır.

Tablo 15. Hayvancılık Ürünlerinin Üretim Miktarı

	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Hayvancılık ürünlerinin üretimi, ton^{x)}						
Et	6755	7293	7568	8992	9233	9624
Süt	47604	49964	51450	57115	65433	69047
Yumurta, bin adet	23950	25100	25900	28100	29500	29810
Yün	372	403	412	432	444	457

Kaynak: WWW.STAT.GOV.AZ (19.04.2018)

Tablo 15’de hayvancılık ürünleri olan et, süt, yumurta ve yünün üretim miktarı verilmiştir. Et üretimi 2011 yılından artan miktarla giderek 2016 yılında 9624 tona ulaşmıştır. Sütün de miktarı 2011 yılında 47604 ton olmuş, her yıl bir az daha da üretimi çoğalarak 2016 yılında en yüksek miktara ulaşmıştır 69047 ton. Yumurta miktarı ise her yıl artış göstermiş 2016 yılında ise 29810 bin adete ulaşmıştır, bu da 2011 yılındakinden 5860 adet artış demektir. Yün üretimi ise 2011 yılında 372 ton, 2012 yılında 403, 2013 yılında 412, 2014 yılında 432, 2015 yılında 444, 2016 yılında 457 tona ulaşmıştır.

3.6. Sanayi ve İnşaat

Kentte "Karabağ-Pamuk" ASC, "Yağ-Peynir" ASC, "Ferid" inşaat firması, mini makarna fabrikası ve b. işletmeler faaliyet göstermektedir(WEB 23).

Tablo 16. Sanayi Göstergeleri

	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Faaliyette olan müessiselerin sayısı, adet	25	20	20	17	17	18
Sanayi mahsulu (cari yılın fiyatı ile), bin manat	6952	10243	10399	11206	12789	11617
Sanayi mahsulu önceki yıllara mukayesede, yüzde ile (mükayeseli fiyatla)	88,1	102,0	109,1	106,7	106,0	104,3
Üretilmiş hazır ürünün yılın sonuna kalıntısı, bin manat	0,5	756,6	947,6	1333	1333	1568
Çalışanların sayısı - kişi	795	831	824	905	929	815
Çalışanların aylık maaşı, manat	213,6	235,1	248,9	279,0	288,1	323,8

Kaynak: WWW.STAT.GOV.AZ (19.04.2018)

Tablo 16’de ilk olarak sanayi alanında faaliyette olan müessiselerin sayısı gösterilmiştir, onların sayısı 2011 yılında 25 adet olmuş, 2015 yılına kadar azalarak 17 adet olmuş ve 2016 yılında ise 18

adet olmuştur. Daha sonra sanayi mahsulunun cari fiyatları verilmiştir, 2011 yılında 6952 bin manat olmuş, yıl boyunca artım gödtererek 2016 yılında 11617 bin manata ulaşmıştır. Sanayi mahsülünün de önceki yıllara mükayisesi yüzde ile verilmiştir, bu 2013 yılında %109.10-e ulaşmış, sonraki yıllarda gerileyerek 2016 yılında 104.3-e olmuştur. Üretilmiş ürünün ise 2011 yılında 0.5 bin manat, 2012 yılında 756.6 bin manat, 2013 yılında 947.6, 2014 ve 2015 yılında ise 1333 bin manata ulaşmış, 2016 yılında ise 1568 bin manat olmuştur. Bu üretim müessiselerinde çalışanların sayısı yıllar boyunca farklılık göstermiştir, 2011 yılında 795 kişi, 2012 yılında 831 olmuş, en yüksek sayı 2015 yılında 929 olmuştur, 2016 yılında ise sayı 815'e inmiştir. Burada çalışanların aldıkları maaş da yıllar üzere farklılık göstermiştir. 2011 yılında 213.6 manat olan maaş her yıl artarak 2016 yılında 323.8'e ulaşmıştır.

Tablo 17. Kullanılımda Olan Ürün Türlerinin Üretimi Miktarı

	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Kullanılımda olan ürün türlerinin üretimi:						
Peynir, ton	118,0	107,2	107,0	118,7	138,3	142,2
Pamuk mahlıcı, ton	1004	1108	1978	1846	2147	2295
Pamuk tiftiyi və pamuk çiyidi, ton	1250	1188	1839	1441	1731	1907
İnşaat kumu, ton	5310	14515	8248	11360	13586	820,0
Oksijen, min kub m.	99,4	-	-	-	-	-

Kaynak: WWW.STAT.GOV.AZ (20.04.2018)

Tablot 17'de Kullanılımda olan ürün türlerinin üretimi miktarı verilmiştir. 2016 yılında en çok üretilen ürün inşaat kumu olmuştur. 820,0 ton. Bu miktar 2011 yılından artarak bu sayıya gelmiştir. Daha sonra üretilen ürün türü ise pamuk mahlıcıdır, onun üretimi 2011 yılında

1004 tondan 2016 yılına kadar 2295 tona ulaşmıştır. Pamuk tiftiyi ve pamuk çiyidinin en fazla üretim miktarı ise 2016 yılında 1907 ton olmuştur. Peynir miktarı ise 6 yıl boyunca miktarında değişiklik göstermiş 2016 yılında ise 142.2 ton olmuştur. Oksijen üretimi ise sadece 2011 yılında 99.4 min kub m. olmuş sonraki yıllarda ise üretimi olmamıştır.

Tablo 18. İnşaat Göstergeleri

	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Kullanılma verilmiştir:						
başlıca fondlar, bin manat	10229,3	23681,2	33486,6	109848,3	25183,5	99761,2
yaşayış evleri, genel alan, bin kv.m	10,4	24,2	31,7	87,7	35,1	68,3
ferdi yaşayış evleri	9,0	24,0	23,1	28,6	30,7	32,4
Başlıca kapitale yatırımlar, bin manat	24097,6	24752,7	45122,1	117099,9	58982,5	59267,7
aynı zamanda						
inşaat işlerine	18712,1	23141,0	42344,0	113378,9	57146,0	56387,6
İnşaat organizelerinin sayısı, adet	9	10	12	10	9	8
Onlarda çalışanların sayısı, kişi	177	450	511	681	597	478

Kaynak: WWW.STAT.GOV.AZ (19.04.2018)

Tablo 18’de inşaat göstergeleri verilmiştir. İlk olarak tabloda başlıca fondlar bin manatla gösterilmiştir, en yüksek gösterge 2014 yılında olmuştur, 109848.30 bin manat, 2016 yılında ise bu sayı 99761.20 bin manat olmuştur. Yaşayış evlerinin genel alanlarının bin kv.m ile en yüksek göstergesi ise 2014 yılında olmuştur 87.7, 2015 yılında bu sayı 35.1-e inmiş, 2016 yılında ise 68.3 olmuştur. Ferdi yaşayış evleri üzre sayı göstergesi ise 2015 yılında en çok oranda olmuş, 2016 yılında ise 32.4 olmuştur. Yatırımlar kapitale ve inşaat işleri yatırımlar yapılmıştır, kapitale yatırılan yatırımların ün yüksek göstergesi 2014 yılında 117,099.00 bin manat olmuştur, 2015 yılında bu

sayı ise 2 kat azalmış, 58,982.0 olmuştur. İnşaat işlerine yapılan yatırımların ise en yüksek oranı 2014 yılında 113,378.90 bin manat olmuştur, 2016 yılında bu gösterge 56,387.60'e düşmüştür. Tabloda aynı zamanda inşaat organizelerinin sayısı da verilmiştir, onların sayısı 2013 yılında 12 tane, 2012 ve 2014 yılında 10 tane, 2011 ve 2015 yılında 9, 2016 yılında ise 8 tane olmuştur. Bu organizelerde çalışanların sayısı 2011 yılında 177 olsa da, sonraki yıllarda çok sayıda artış göstermiş, 2012 yılında 450'e ulaşmıştır.

3.7. Ulaşım

Kent'ten 405.8 kilometre uzunluğunda otomobil yolu geçiyor. Onun 87 kilometresi devlet önemli yollardır. Devlet önemli yolların 80 kilometresi 3-cü, 7 kilometresi ise 4-cü kategoriyalidir. Yerel önemli yollar 317.7 kilometredir. Onlardan 93.9 kilometre 3-cü, 135.2 kilometresi 4-cü, 89.7 kilometre 5-ci kategoriyalidir. Kent'tengeçendemiryolunun uzunluğu 17 kilometredir. Bunlar 2-ci dereceliyollardır. 2015 yılında kentte otomobil sayısı 8082-e, otobüs sayısı ise 160-a ulaşmıştı, aynı yılda yolcu taşıma sayısı ise 13752 olmuştur. Bölgede demiryolu hattı mevcuttur. Yevlax-Berde-Ağdam demiryolu hattı 1967 yılında işe başlamıştır (WEB 23).

Kenti ülkenin başkenti, Yevlah, Ağdaş, Ucar ve Kürdemir ile demir yolu birleştiriyor. Bakü ile Berde arasındaki mesafe 314 km-dir. Bu yolu 4 saatde gelmek demektir. Berde'ye otobüsle gelmek için harcanan para 6 AZN-dir. Bu otobüsler rahattır ve ısıtma-soğutma sistemi vardır, saat 08:00-dan 18:00-dek faaliyyet gösteriyor. Buraya Bakü'den taksi ile de geline biliyor ki, onunda masrafı 10-12 AZN-dir. Diğer bir ulaşım aracı ise trendir. Buraya Bakü Uluslararası Demir Yolu

Banından gelmek mümkündür, masrafı ise sadece 8 AZN-dir (Berde Turizm Informasiya Merkezinin Belgeleri).

3.7.1. Şehir İçi Ulaşım

Berde kentinde dahili yollar asfalt örtüklüdür. Otomobillerin hareketi için hiç bir engel yoktur. Yollar yol nişanı ile techiz edilmiştir ve bazı yerlerinde yol ışıkları vardır. Berde'de şehir dahili ulaşım vasıtası gibi otobüsler ve taksiler faaliyet gösteriyor. Kullanılan otobüsler kente yeni getirilmiş, genişliği ve yumuşak sandalyeleri ile rahat bir şekilde gidiş-geliş için tasarlanmıştır.

Burada 1, 2 ve 3 numaralı dahili otobüsler vardır, onlar kentin tüm taraflarına yolcu taşıyor. Bir kişi için yol masrafı 0.20 AZN-dir. Burada faaliyet gösteren taksilere kentin her tarafında rast gele biliriz. Gidilen yolun uzunluğundan asılı olarak kent dahili masraf 1-2 AZN-dir (Berde Beledçi Kitabı, 2016: 7).

3.8. Turizm

Turizm bu bölgede geliştirilmektedir. Bölgenin sahip olduğu imkanları onun tarım, hayvancılık, senaye ve b. alanlarda ireliye götürse de, turizm bölgenin ekonomise yeterli desteği sağlayamıyor. Fakat Berdekentinin eski tarihe, miras ve geleneklere sahip olan bir bölge olması, bölgenin zengin ve kendine has mutfağı olması, nüfusunun toleransı ve misafirperverliği ile farklılığı, kültürel anıtlarla zengin olması onun sahip olduğu turizm potansiyelidir.

Tablo 19. Turizm Göstergeleri

	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Otel ve otel tipli müessiselerin sayısı, adet	1	1	1	2	2	4
Odaların sayısı, adet	75	75	75	51	51	51
Yatak tutumu, adet	108	108	108	116	116	116
Gecelemiş kişilerin sayısı	-	-	-	327	617	770
Gecelemelerin sayısı, adet	-	-	-	536	934	1020

Kaynak: WWW.STAT.GOV.AZ (19.04.2018)

Tablo 19’de kentin turizm üzere göstergeleri verilmiştir. Otel ve otel tipli müessiselerin sayısı tabloda gösterildiği üzere 2011, 2012, 2013 yılında sadece 1 tane olmuş, 2016 yılında ise 4-e ulaşmıştır. Odaların sayısı ise ilk 2011-2013 yıllarında 75 iken, 2014-2016 yıllarında 51-e inmiştir. Yatak kapasitesi ise 2011-2013 yıllarında 108 olmuş, sonraki yıllarda ise artarak 116-a ulaşmıştır. 2011-2013 yıllarında kentte otellerde geceleleyen kimse olmamış, 2014, 2015, 2016 yıllarında ise uygun olarak geceleleyen kişi sayısı 327, 617, 770-e ulaşmıştır. Bu durumda 2011-2013 yıllarında burada geceleme de olmamış, geceleme sayısı ise 2011, 2012, 2013 yıllarında uygun olarak 536, 934, 1020 gece olmuştur.

3.8.1. Konaklama

Berde’de turistlerin gecelemesi için bir çok oteller, Berde oteli, Prins oteli, Güneş oteli ve yeni açılmış Kral oteli mevcuttur. Bunlarla birlikte, Berde’nin sefalı köylerinde ferdi yaşayış evleri de gelen turistlere ucuz fiyat sunuluyot. Burdaki hizmetler tüm standartlara uygundur. 1 kişinin kahvaltı dahil olmadan gecelemesi fiyatı 10-15 manat, kahvaltı dahil olmakla geceleme fiyatı ise 15-20 manatdır.

3.8.1.1. Berde Oteli

Berde oteli tüm taleplere cevap veren bir oteldir. Turistlerin en çok beğendikleri buranın rahatlığı ve sunulan hizmetdir. Otel kent merkezinde Haydar Eliyev prospektinde yerleşiyor. Burada 40 oda mevcuttur, 100 kişilik yatak tutumu vardır, yemekhanesi mevcuttur. Burada kafe, soğutma sistemi, oda servisi, peyk anten, çamaşırhane, duracak, telefon, televizyon, soğutucu, hamam, fön, internet, valizlerin saklanma kamerası, kopi makinesi, çamaşırların her gün temizlenmesi, yakınında bulunan hediye mağazası, şehir turu, kassa, bank ve başka servisler sunuluyor. Demiryolundan 3 km mesafede, hava limanından ise 85 km mesafededir (Berde Beledçi Kitabı, 2016: 29)

3.8.1.2. Prins Moteli

Prins Moteli Haydar Aliyev prospekti 110'da yerleşiyor. Burada restoran bulunmaktadır ve Azerbaycan mutfağının en leziz yemekleri her vakit sunuluyor. 12 yatak tutumuna sahiptir. Burada kafe, restoran, soğutma sistemi, oda servisi, peyk anten, çamaşırhane, duracak, telefon, faks, televizyon, soğutucu, hamam, fön, internet, valizlerin saklanma kamerası, kopya makinesi, yemekhane, çamaşırların her gün temizlenmesi, grup ve ferdi turlar, kassa ve başka servisler sunuluyor. Demiryolundan 2 km, havalimanından ise 87 km uzaktadır (Berde Beledçi Kitabı, 2016: 30)

3.8.1.3. Güneş Oteli

Kentte 2 tane Güneş Oteli vardır. Bunlardan biri küçük oda olan katriclerden oluşuyor, diğeri ise bina tiplidir. Büyüklüğünü göre üçüncü oteldir. Burada kafe, restoran, soğutma sistemi, oda servisi, peyk anten,

çamaşırhane, duracak, telefon, faks, televizyon, soğutucu, hamam, fön, internet, valizlerin saklanma kamerası, kopya makinesi, yemekhane, çamaşırların her gün temizlenmesi, grup ve ferdi turlar, kassa ve başka servisler sunuluyor. Otobanın yanında yerleşiyor (Berde Turist Yol Xəritəsi, 2016).

3.8.2. Yiyecek- İçecek

Kentin yemekleri ve tatlı çeşitleri Azerbaycan mutfağının zenginleşmesine büyük etki etmiştir. Kete ve Berde Nanı kentin kendine has olan yemek ve tatlı türüdür. Berde mutfağının kendinehas yeri olan başlıca yemeği kete'dir. Berde mutfağında kesilen koyun ve büyükbaş hayvandan kovurma, gavli, dolma, yahni, bozbaş, kelle-paça, saciçi, cız-bız, şorba ve farklı-farklı pilavlar pişiriliyor. Kızarmış ve haşlanmış balığın da mutfakta yeri vardır. Berde mutfakında kurutulmuş meyveler geniş kullanılmaktadır. Onlar xoçab, plav, şorba, et yemeklerinin yapılmasında kullanılıyor ve ya çerez gibi sofraya sunuluyor. Et qutabı, feseli, kete, şeker-bura, paxlava, guymag, halva, gurabiye, şorgoğalı, dovğa, kababın çeşitli türleri ve b. yemekler ve tatlılar pişiriliyor (Berde Turizm Informasiya Merkezinin Belgeleri).

3.8.3. Eğlenme-Dinlenme

Kentin bir çok eğlenme ve dinlenme mekanları vardır. Eğlenme-dinlenme mekanlarıba alış-veriş merkezleri, eğlence parkları, eğlenme-dinlenme merkezleri dahildir.

3.8.3.1. Alış-veriş

Berde'ye gelen turistler alış-veriş yapmak için kentin yarmarka ve butiklerine üz tuta bilirlirler. Berde kentinde yeni otoban kompleksinin yanında bulunan ve eski pazar denilen yerde bulunan “yarmarka” ticaret merkezlerinde turistler zevklerine uygun her şeyi bula bilirlirler, aynı zamanda kentte bir çok butikler de vardır. Alış-veriş merkezleri 09-00-dan 18:00-dek, butikler ise 09-00-dan 23:00-dek faaliyet göstermektedir. Burada pazarlık yapmak da mümkündür. Alış-veriş için en güzel yer Bakı sokağında yerleşen Ticaret Merkezdur. Buradan isediğiniz tüm ürünleri almak mümkündür (Berde Turizm Informasiya Merkezinin Belgeleri).

3.8.3.1.1.Hediyelik Eşya

Berde'den ayrılırken kendisi ile hatıra eşya ve ya hediye götürmek istiyem turistler “Mona Liza”, “Ağ Çiçeyim” hediye mağazalarına ve Berde Turizm Informasiya Merkezine Müraciat ede bilirlirler. Bundan başka yerel halkın kendi elleri ile yaptığı suvenirler, bilezikler, tesbihler, şapka ve başka hediyeler alıp götüre bilirlirler (Berdə Bələdçi Kitabı, 2016: 8).

3.8.3.2. Eğlence Parkları

Kentte üç büyük ve çok sayıda küçük parklar vardır. İnsanlar bu parklara daha çok hafta sonu ve ya iş çıkışı, işden sonra aileleri ile birlikte geliyorlar. Parklarda atraksiyonlar ve altında serinlemek için çok sayıda yeşil ağaçlar vardır. Kentin büyük parkları Haydar Aliyev parkı, Kahramanlar parkı, Nuşabe parklarıdır.

3.8.3.2.1.Haydar Aliyev Parkı

Haydar Aliyev parkı Berde'de Tartar nehrinin kıyısında yerleşen bu istirahat mekanını 47 hektar alanı kapsıyor ve park-bulvarının genişliğine göre bölgede benzeri yoktur. Parkda 10 hektar alanı kaplayan iki tane yapay göl vardır, onlar sadece serinlik için değildir, aynı zamanda kayık gezisine çıkmak için de idealdir. Bu amaçlar alınmış olan kayıklar artık kullanılıma verilmiştir. Burada bisiklet de kullanmak mümkündür. Bunun için uzunluğu 1.2 km olan yol vardır. Bin dinleyici tutumu olan yapay örtüklü stadyon, el oyunları meydanı, bin kişilik yay tiyatrosu, çocuklar için eğlence merkezi, anne-çocuk kafesi, iki katlı çay evi, alış-veriş merkezleri her kesin buradan memnun ayrılmasını sağlar (Bərdə Bələdçi Kitabı, 2016: 27).

3.8.3.2.2.Kahramanlar Parkı

Koroğlu sokağında salınmış Kahramanlar parkınının toplam alanı 4.5 hektardır. Parkda otomobil durağı, 20 bin kare metre yeşillik alanı, üç binden fazla çeşitli ağaç, 11 bin küçük ağaçlar ve rengarenk güller vardır. Burada her türlü havaya dayanıklı malzemelerden hazırlanmış 50 sandelye ve beş dinlenme köşkü vardır. Çocuklar için ise eğlence meydanı yaratılmış, yabancı ülkelerden getirilmiş modern atraksiyonlar ve salıncaklar kurulmuştur (Bərdə Bələdçi Kitabı, 2016: 31).

3.8.3.2.3.Nüşabe Parkı

Berde kentinden Azerbaycan'ın meşhur şairi Nizami Gencevi'nin "İsgendername" poemasında bahs edilmiştir. Bu poemanın kahramanı olan Berde hükümdarı Nüşabe'nin heykeli bu kentte yapılmış ve Haydar Aliyev prospektinde onun simini taşıyan park salınmıştır. Toplam alanı 0.7 hektar olan bu parkta insanların dinlenmesi için ter şey yapılmıştır.

Bura eskilikle yenilikğin tecessümüdür. Parkda “İsgendername” poemasından alınmış 7 hikaye tablolarında tasvir edilmiştir. Tablolarda ise Nüşabe ile İskenderin görüşmesi, İsgenderlerin alimler ile konuşması ve başkaları tasvir edilmiştir (Bərdə Bələdçi Kitabı, 2016: 28).

3.8.3.3.Kafe ve Restoranlar

Berde'de pahalı retoranlar, aynı zamanda ucuz ve iyi restoran ve kafeler vardır ve sayıları yeteri kadardır. Bu retoran ve kafelerde bir insan için 10-15 manat yeterlidir. Turistler burda bulunan tüm restoranlar ve kafeler yerel ve dünya mutfağın leziz tatlarını tata bilirler.

Burada “Çinar”, “Prins”, “Serin”, “Yaşıl Ada” ve “Şuşa” kafeleri vardır. Bu kafelerde yerel mutfak sunuluyor, bir kişilik akşam yemeğinin orta fiyatı (alkollü içki dahil değildir) 8-10AZN-dir. Bu kafeler sabah 10:00-dan gece 01-00-dek açıktır. Hesap nakit ödenilir ve müşterinin isteği üzerine dışarda da oturmak mümkündür.“Qızıl Tac”, “Günəş”, “Səadət”, “Səadət”, “Mətin”, “Sultan”, “Çinar” gibi restoranları faaliyet göstermektedir (Berde Turizm İnformasiya Merkezi Belgeleri).

3.8.3.3.1.“Xan Meşesi” Dinlenme Merkezi

“Xan Meşesi” dinlenme merkezi 2015 yılında faaliyete başlamıştır. Berde kentinin Qasım bey Zakir sokağında yerləşiyor. Burada yerel mutfak, aynı zamanda dünya mutfağının da yemekleri de sunulmaktadır. Ailelerin gelmesi için yapılandırılmıştır. Gelen misafirler istekleri üzerine restoranın içinde ve ya dışarda masalarda yemek yiye bilirler. Yemek fiyatları her bütçeye uygundur (Berde Turizm İnformasiya Merkezi Belgeleri; Bərdə Bələdçi Kitabı, 2016: 33).

3.8.4. Turizm Türleri

Bölgede bir çok turizm türlerinin geliştirile bilinmesi için oldukça güzel potansiyel vardır. Bu turizm türleri kültür turizmi, spor turizmi, inanç turizmi, sağlık turizmi, kırsal turizm ve ekoturizm-dir.

3.8.4.1. Spor Turizmi

Kent'te olimpiya kompleks ve merkezlerinin kullanıma verilmesi, ayrıca çeşitli alanlarda spor meydanlarının ve kurumlarının oluşturulması spor turizmi potansiyeli olduğunu göstermektedir

3.8.4.1.1. Berde Olimpik Spor Kompleksi

Berde Olimpia Kompleksi 2003 yılının 7 ekiminde kullanılıma verilmiştir. Genel alanı 3.8 hektardır. Kompleksin baş binasında idman sarayı (ölçüleri 50X30m, izleyici kapasitesi 548 kişi), açık küçük futbol (ölçüleri 40X22m) ve voleybol meydanı (ölçüleri 40X22m, izleyici kapasitesi 192 kişi), tenis meydanı (ölçüleri 40X22m, izleyici kapasitesi 192 kişi) ve kaçış hattı bulunmaktadır. Kompleksin baş binasında birinci katta 4 antreman, 2 giyinme, 1 bekçi, 1 garderop, 4 temizlik kavşağı ve 10 duş kabinleri bulunmaktadır; ikinci katta 2 tane oda, kafe ve temizlik kavşağı; üçüncü katta 2 oda bulunmaktadır. Bundan başka Kompleks arazisinde 2004 yılında yüzme havuzu (ölçüleri 25X12m, izleyici kapasitesi 144 kişi) inşa edilmiş kullanılıma verilmiştir. Binanın birinci katında 3 giyinme odası, 10 duş kabini ev 3 temizlik kavşağı bulunmaktadır; ikinci katta 3 inzibati, 1 antreman, 1 tıp, 1 masaj odası, kafe bulunmaktadır (WEB 13; WEB 20).

3.8.4.2. Sağlık Turizmi

Kentte sağlık turizmin geliştirilmesi için oldukca buyk potansiyeli vardır. Burada iki esas tedavi amaçlı tedavi amaçlı eşme mevcuttur: Muğanlı ve İstisu eşmeleri.

3.8.4.2.1. Muğanlı Suyu

Kentin Muğanlı denilen köyünde Muğanlı suyu isimli tedavi amaçla kullanılan doğal eşme mevcuttur. Bu eşme suyunun böbrek hastalıklarına ve böbrek taşına, diabete, metobolizmaya iyi gldiği belirlenmiştir. Muğanlı suyu sofraya suyu gibi de fazgeilmezdir. Fakat eşme sanoatori gibi yapılmamıştır, kn katricilerden oluşan bu tedavi merkezine gelenler banyolar kullanarak bu suda bulunmakta ve belirlenmiş vakitlerde buraya gelmektedirler. Burada tüm hizmetler yapılıyor ve temizliğe önem veriliyor. Gelecekte burada sanatori yapılması daha iyi sonuçlar verir, buraya daha fazla yerli ve yabancı turist çeke, bölge ve ülke ekonomisine gelir katar (Berde Turizm İnfomasiya Merkezi Belgeleri; WEB27)

3.8.4.2.2. İstisu

Kentin farklı iki köyünde iki aynı isimli tedavi amaçlı eşme bulunmaktadır. İstisu diye isimlendirilen bu çeşmelerden birisi Zmrhan köyünde, diğerisi ise Eliyanlı köyünde bulunmaktadır. Zmrhan köyünde bulunan İstisu eşmesi deri hastalıklarına, deri yaralarını tedavisi için, Eliyanlı köyündeki ise oynak hastalıkları tedavisi için kullanılmaktadır. Buranın suyu içmek için değildir, sadece içinde bulunmak ve öyle tedavi almak içindir. Fiyatı ise çok ucuzdur. Burada da

sanatori yapılmamıştır, iki havuzu vardır ve temizliğe dikkat veriliyor (Berde Turizm İnformasiya Merkezi Belgeleri).

3.8.4.3. Dini Turizm

Kentte bulunan türbe ve camilere hem kentin içinden, aynı zamanda ülkenin diğer bölgelerinden de buranı insanlar ziyarete gelmektedirler. Özellikler Ramazan aylarında ve diğer dini törenlerde buraya daha fazla yerli ve yabancı turistler gelmektedirler.

3.8.4.3.1. İmamzade Camisi

Onikinci yüzyılda, İbrahim isimli bir tüccar insanların bir mezarın başına dönüyor. Bu mezarın neden bu kadar kutsal olduğunu soruyor. Bu mezarın bir ehli-beyt imamının çocuğu olan İsmail'in mezarı olduğunu söylüyorlar. Bu sözleri duyduktan sonra, ismi İbrahim olan tüccar mezarın üzerinde taşlarla türbe inşa etti. O zamandan bu yana bu mezarlığın adı "İbrahim Camisi" olarak anılmaktadır. Aslında, kutsal alandaki mezar İmam Cafer Sadık'ın kızından olma torunu İsmail'e aittir. VIII-IX yüzyıllarda yaşayan İsmail, düşmanlarından kaçarak Berde 'ya gelmiş ve burada hakkın rahmetine kovuşmuştur. 1868 yılında İmamzadehin, mimar Kerbela Safi Han Karabağ tarafından restorasyonu yapılarak türbe yeniden inşa edilmiştir. Mimar Kerbela Safi Han 1788 yılında Şuşa'da doğmuş ve 1910 yılında 122 yaşında hayatını kayb etmiştir. Karkalai Safi Han 1864 yılında Govher Ağa Camii ve 1868 yılında Ağdam Camii'ni inşa etmiştir. 1861 yılında Berde'ye gelen B. Dornun çok garip bir camiye bakar. Daha sonra şöyle yazmıştır: "Bilinen eski bir İbrahim İmamzaa de var. Binanın onarımı onun sahibine 3000 ruble paraya mal olmuştur. " İmamzade'de bir caminin bulunmaması,

daha önce burada bir türbe bulunduğunu göstermektedir. Yetenekli usta mezarın üzerine bir cami yaptırmış ve bütün mimari bir topluluk yaratabilen dört minareli güzel, orantılı bir cami inşa etmiştir (İsmayılova, 2010: 59).

3.8.4.3.2. Uğurbeyli Camisi

Cami kentin Uğurbeyli köyünde inşa edilmiştir. Onun inşa tarihi 20-ci yüzyılın ilk senelerine aittir. Sovetler devrinde ilk anbar (stok) gibi kullanılmıştır, daha sonra kapalı kalan bu cami berbad duruma gəlmiş, yerel halk tarafından sökülerek yerine yeni cami inşa edilmiştir. Caminin uzunluğu 12 metredir. İnşaasında pişmiş tuğla kullanılmıştır. Duvarlar içden suvanmıştır. Dam örtüyü vardır. Caminin yanında türbe de vardır, o da bişmiş tuğladan inşa edilmiştir (Berde Turizm İnformasiya Merkezi Belgeleri).

3.8.4.3.3. Berde Camisi

Bu cami Berde kentinin merkezinde yer almaktadır. Ana girişteki geçidin üzerine arapça 1324 yılı nakş edilmiştir. Belki bu tarih, caminin restore edildiği tarihtir. Camiyi inşa edenler hakkında kesin bilgi yoktur. Bu cami, 1990'ların başına kadar sovyetler döneminde gübre deposu, okul ve arşiv binası olarak kullanılmıştır. Fakat 1990'dan sonra cami, yerli vatandaş Mashadi Ramazan'ın kendi inisiyatifiyle ve yerel topluluk fonlarıyla restorasyon edildi. Dikdörtgen şeklindeki cami binası, yukarıdan aşağıya doğru pişirilmiş tuğlalardan yapılmıştır. İbadet mekanının alanı 14x12 metredir ve yüksekliği 5 metredir. Caminin minberi yedi ayaklıdır ve tahtadan yapılmıştır. Anıtın yüksekliği keyfi

biçimde 2.5 metredir. Çatı örtüsü beyaz demirden yapılmıştır. Caminin minareleri de pişmiş tuğladan yapılmış ve çatıdan (5 metre) kaldırılmıştır. Minareler yuvarlak ve kubbe beyaz bir demir tabakayla işlenmiştir. Caminin ön tarafında açık bir balkon vardır. Caminin kadın bölümü birinci ve ikinci katlarda. İkinci kat alanı 12x4 metredir (İsmayılova, 2010: 61).

3.8.4.3.4. Seyid Yusif Ağa Ziyaretgahı

Bundan başka bölgede ziyaret yerleri de mevcuttur. Özellikle kentin Seyit Yusuf köyünde bulunan Seyit Yusuf Ağa ziyaretgahına neredeyse her gün kentin içinden ve diğer bölgelerden insanlar gelmektedirler. Köyün ismi de bu ziyaretgahın ismine uygun olarak değiştirilmiştir. Burada başbakanın gösterişine uygun tamir ve yeniden yapılandırma işleri görülmüştür. “Azeraqrartikinti” ASC tarafından Seyit Yusuf ağa türbesi yerli mimarlık tarzında yeniden yapılandırılmış, uzak bölgelerden gelen ziyaretçiler için dinlenme odaları, sofralar açmak için geniş hollar, kurban kesilmesi için yerler ve diğer odalar bulunmaktadır. Ziyaretçiler onun evine ve türbeye gelmektedirler. Sabah saatlerinde başlayan ziyaret karanlık oluncaya kadar devam etmektedir. İnsanlar ağanın mezarı üstünde dualar okur, dilek diler ve yardım isterler, hayata geçmiş olan duaları içinse kurban keserler (WEB 25).

3.8.4.4. Kültür turizmi

Berde kentinde Kültür evi, 1000 kişilik Kültür sarayı, 5 kent klübü, 33 köy kültür evi, 72 köy klübü, 57 kütüphane, Haydar Aliyev merkezi, Tarih müzesi, Resim Galerisi, 7 çocuk müzik ve kültür okulu faaliyet göstermektedir.

3.8.4.4.1. Berde Kenti Tarih Müzesi

Berde Tarih müzesi 1982 yılından faaliyet göstermektedir. Müze 2008 yılında yeniden yapılandırılmış ve 2009 yılında martında açılmıştır. Burada 3102 eksponat bulunmaktadır. Müzede 1 hol ve 4 diğer yardımcı odası vardır. Müzenin holunda 8-9-cu yüzyıla ait maket vardır ve eksponatlar sergilenmektedir (WEB 26; Bərdə Bələdçi Kitabı, 2016: 13)

3.8.4.4.2. Berde Devlet Resim Galerisi

Berde Devlet Resim Galerisi 1989 yılından faaliyete başlamıştır. Genel alanı 173 metre karedir ve 2 odadan oluşmaktadır. Ekspozisiya-sergi alanı 152 metre karedir. Galeride profesyonel ve genç ressamların 50-e kadar el işleri ve eserleri bulunmaktadır.

Bundan başka, halı dokuma sanatını yaşatmak ve gelen ziyaretçilere göstermek için halı dokuma işi uygulanmaktadır. Yaz aylarında ise açık havada turistlere farklı kültürel hizmetler ve sergilerin geçirilmesi için Galeri karşısını kullanmak daha uygundur (Bərdə Bələdçi Kitabı, 2016: 17).

3.8.4.4.3. Berde Haydar Aliyev Merkezi

Berde Haydar Aliyev Merkezi 01.03.2016 yılında Azerbaycan Respublikasının Başbakanı İlham Aliyev'in gösterişi üzerine inşa edilmiştir. Berde Kenti Haydar Aliyev Merkezi 950 kv metre kare alanı kaplıyor, 3 katlıdır. Ekspozisiya sergi alanı 231 kv mete, bulunma alanı 23 kv m.-dir. Merkezde başlıca fond eksponatlarının sayısı 248-dir. Onlardan 6-sı ressamlık, 6-sı heykeltraşlık örneği, 236-sı Haydar Aliyevin hayatı sosyal-politik faaliyetini anlatan fotoresimlerdir. Aynı zamanda marhum başbakanın Berde ile ilgili izlenimleri, resimleri ve

hayat yolunu yansıdan fotoresimler bulunmaktadır. Merkez Haydar Aliyev prospektinde yerleşiyor. Burada her yerel ve milli bayram günlerinde etkinlikler organize ediliyor. Daha çok okul öğrenciyeri gelen ziyaretçiler arasındadır. Buraya ülkenin başka bölgelerinden gelen yerli turistlere, aynı zamanda yabancı turistlerle (alman, ingiliz, japon) karşılaşmak mümkündür (Bərdə Bələdçi Kitabı, 2016: 13; Berde Turizm İnformasiya Belgeleri Merkezi).

3.8.4.4.4. Kültür Merkezi

Berde Kültür Merkezi 1956 yılından faaliyet göstermektedir. Kültür Merkezinden kültürel etkinliklerin hayata geçirilmesi için her türlü ortam vardır. Kültür Merkezinde tiyatro, dans derneyi faaliyet gösteriyor. Kültür Merkezi Haydar Aliyev prospekti 100de yerleşiyor (Bərdə Bələdçi Kitabı, 2016: 14)

3.8.4.4.5. Tarihi Anıtlar

Bölge tarihi anıtlarla da zengindir, onlar farklı hikaye ve rivayetleri ile dikkate çekmektedirler.

3.8.4.4.5.1. Allah-Allah Türbesi

Berde kentinde bulunan bu tarihi mimari anıt, hicri takvimi ile 1322 yılında mimar Ahmed ibn el-Hafız Nahçıvani tarafından yaptırılmıştır. 12,5 metre yüksekliğindeki mezar, silindirik bir gövdeden ve konik bir kubbeden oluşmaktadır. Anıt taş şeklindeki bir sandalye şeklindedir. Mezar, basit ve net kompozisyonu ile süslenmiş, iki süslü süsleme ile çok renkli bir mozaik yapılmıştır. Anıtın tüm yüzeyi

tuğla ile kaplanmıştır (WEB 29). Bu tuğla desenlerinde, "Tanrı" kelimesi aynı oranda tekrarlanmaktadır. Anıtın kimin onuruna inşa edildiği kesin değildir, çünkü anıt tahrip olmuş ve imha edilmiştir. Ancak, Elkhanid hanedanından bir kişi için yapılmış olması muhtemeldir. Mezarın yakınında "Achsadan-Baba" olarak bilinen bir türbe de bulunmaktadır. Anıtta "Nushaba Kulesi" de denir. Yuvarlak bir şekilde olan bu anıt, pişmiş tuğlaların kullanımıyla geliştirildi (Berde Turist İnformasiya Merkezi Belgeleri).

3.8.4.4.5.2. Terter Nehri Köprü Kalıntıları

P. A. Kabulov (1908), Arap yazarlar tarafından çizilen haritada, Berde şehrinin Tartar Nehri'nin iki kıyısında bulunduğunu yazmıştır. Akademik Z.Bunyadov, kentin tarihi olarak Tartar Nehri'nin her iki kıyısında da bulunduğunu doğrular. Şu anda, kuru köpüren nehir yatağında üç köprünün kalıntıları bulunmaktadır. İlk köprü 7 - 10. yüzyıldan günümüze giden yolun eteklerinde kalıntılar görülebilir. Bazı raporlara göre, bu köprü 6. yüzyılda inşa edilmiştir. Bu köprü tarihte "büyük gözlü" bir köprü olarak isimlendirilmiştir. Şiddetli ve uzun süreli yağışların sonucu olarak 913 yılında Berde yakınlarında tahrip olmuştur (WEB 28).

Ayrıca, Tartar Nehri'nin kuru yatağındaki X ve XIV. Yüzyılların kalıntıları bulunmuştur. Bu köprülerin Tartar Nehri'nin farklı yönlerine uygun olarak inşa edilmesi ilginçtir. Bu, eski çağlarda çayın çok sulu ve seyrek olduğu ve hızla aktığı gerçeğiyle kanıtlanmıştır (İsmayılova, 2010: 63).

3.8.4.4.5.3. Şirvanlı Hamamı

Berde kentinde bulunan Şirvanlın hamamı XVIII-XIX yüzyılda inşa edilmiştir. Seyid Haydar tarafından inşa edilmiş ve XIX yüzyıla kadar hamam gibi faaliyet göstermiştir. Hamamı kadınlar da erkekler de aynı düzeyde kullanmışlardır. Bu anıtın Azerbaycan sanat adamı Ramiz Guliyevin babasına mahsus olduğu biliniyor. Burası şimdi hamam olarak kullanılmıyor ve dağınık haldedir, yeniden yapılandırılmağa ve tamire ihtiyacı vardır (WEB 30)

3.8.4.4.5.4. Balabeyin Evi

Devrinin tanınmış şahsı olan Balabey Kahraman oğlu Tağızadenin Berde kentinden inşa ettirdiği ev hala kalmaktadır. O bu evi 1893 yılında inşa ettirmiştir, ve uzun bir süre bu evde kalmıştır. 40 odası vardır, dahili ve çöl yapısı çok büyük bir zevkle işlenmiştir. Evin inşasında kullanılan materyaller ülkemizin bölgeelrinden ve Gürcistan'dan getirilmiştir. Evin kanalizasyonu dikkati çekiyor. Bu kanalizasyon şimdiye kadar kalmaktadır. Evin içinde şimdi soba dediğimiz divarın içine işlenmiş ısıtma sistemi-soba kurulmuştur. Böylece 40 oda da bu şekilde ısınıyordu. Kapıda bulunan havuzun su hattı hala çalışır durumdadır. Balabey Tağızade Azerbaycan'da Sovet kurulduktan sonra kendi mülkünü devlete bağışlamıştır. Şimdi dağınık durumda olan bu evin yeniden yapılandırılmağa ve tamire ihtiyacı vardır.

3.8.4.4.5.5. Behmen Mirze Türbesi

A.Nuriyevin verdiği bilgiye göre (1986), Berde kentinde-İmamzade mimarlık kompleksinin 25 metr güney-doğusunda üç

kümbezli tam orjinal bir mimarlık anıtı vardır. Bu mimarlık abides ender tipli pişmiş tuğladan olup Attan mimarlık stili ile çok bitkin bir formada inşa edilmiştir. Onun kümbezleri hem dahilden, hem de dış taraftan çok büyük bir ustalıkla bir-birine birleştirilmiştir. Girişden üçüncü, hem de sonuncu odanın orta kısmında marhum gömülmüştür. Serdabe üslubi ile yapılmış bu kabrin üstü tağvari formada tamamlanmıştır. Kümbezin dahili divarlarının üst kısmında kara mermer üzerine altı kitabe yerleştirilmiştir. Kitabeler nostaljik el yazısı ile yazılmış be metinler Kuran'ın ayelerindedir (İsmayılova, 2010: 63).

3.8.4.4.5.6.Asxadan Baba Türbesi

Asxadan Baba türbesi hususi tarihi öneme sahiptir. Türbenin şimdiye kadar yalnız yeraltı kısmı kalmıştır. Serdabenin altıperli kümbezi vardır. Perler kesme taştan hazırlanmış, zengin ornametlerle bezedilmiştir. Kaşı üzelüyünde yıldız şekilli ornamentler vardır. Kitabeleri dağıdılmıştır. 20-ci yüzyıldan bolşevik istilas devrinde ermeni olan İcraiyye başkanı Haşımovun ve ermeni mimarının gösterişi ile Axsadan baba türbesi tamamen dağıdılmış, dağıntıdan çıkan tuğlaları eritmişler, onun yerinde ise eski mehmanhana adlandırılan binayı inşa etmişlerdir. Bulunmuş bilgilere göre, Axsadan baba türbesinin resmi 20-cı yüzyılda rus ressamı tarafından çekilmiş ve şimdi Azerbaycan tarih muzesindedir (İsmayılova, 2010: 62).

3.8.4.5. Kırsal Turizm

Bölgede tarım ve hayvancılık çok iyi gelişmiştir, hatta ülkenin en iyi tarım ve hayvancılık kentidir. Kentin neredeyse tüm köylerinde tarım ve hayvancılık faaliyeti yapılıyor. Kent pamuk üretimi üzre ilk sırada,

soğan üretimi üzre ise Terterden sonra ikinci yeri almaktadır. Kente gelen turistler farklı kırsal etkinliklere katılabilirler.

Bölge koyunculığa son derece uygundur. Koyunlar gündüz otlatılıyor, gece ise yerlerine alınıyorlar, doğal olarak koyun ve keçi sağımı da yapılmaktadır. Hayvan yemleme ise günün belirli saatlerinde yapılmaktadır. Buraya gelen turist yapılan bu hayvancılık etkinliklerine katılabilir ve zamanlarını eğlenceli geçirebilirler.

Aynı zamanda bölge pamuk tarımının vatanı olduğu için de gelen turistler tohum sepmi, sulama, pamuk toplama, kurutma; aynı zamanda soğan mevsiminde soğan ekme, toplama faaliyetlerini izleyebilir ve ya katılabilirler. Köy yerlerinde sebze ve meyve ekimi de geniştir, gelen turistler aynı zamanda meyve toplama işlerine katılır ve satmak için yerel insanlara pazarlara gidebilirler.

3.8.4.6. Ekoturizm

Kentin Kılınçlı kendi denilen köyünden Kür nehri akıyor. Bu nehir ülkenin en büyük ikinci nehridir. Bahar ve son bahar mevsimleri Kür nehri kıyısında dinlenmek için en güzel dönemdir. Burada piknik yapmakla beraber, balık avı ile de ilgilenmek mümkündür. Aynı zamanda nehir tugay ormanları ile kaplanmıştır, bu ormanada gezmeğe, ormanın rengarenk flora ve faunasını izlemeğe büyük olanaklar sağlıyor.

Şu an kentte Kür nehri kıyısı boştur, hiç bir restoran ve ya dinlenme merkezi bulunmamakta ve etkinlik yapılmaktadır. Fakat bir bölgede nehrin akıyor olması o bölge için büyük potansiyel demektir. Buraya yeterince dikkat ayrılırsa buranı ülkenin vazgeçilmez ekoturizm mekanına çevirmek mümkün olacaktır. Gelen turistler ormanda geze, piknik yapa, kuş ve hayvan gözlemciliyi, balık tutma faaliyetlerinde bulunaabilirler (Bərdə Bələdçi Kitabı, 2016: 32-33).

3.9. BERDE TURİZM POTANSİYELİNİN ANALİZİ

3.9.1. ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Turizmin bir ülkeye kata bileceği maddi ve manavi karlarını öğrendikten sonra onun tüm ülkenin sahip olması gerektiği bir potansiyel olduğuna emin ola biliyoruz. Bir bölgenin turizm potansiyelinin olması için onun turist barındıra bilecek tüm gereksimlere ve imkanlara sahip olması demektir. Bunlar turist çeke bilecek bölge özellikleri, çekicilikleri, farklılığı, imajı, coğrafi konumu, kültürü, tarihi tapınakları, dini anıtları, gelenek-görenekleri, kırsal alanları, tedavi amaçlı mineral suları ile beraber bölgenin alt ve üst yapısının olumlu durumu, otel ve otel tipli konaklama tesislerinin yüksek düzeyde gelişmiş olması, eğlenme-dinlenme, alış-veriş mekanlarının iyi durumda olması, alt yapısının iyi durumda olması ve başkalarıdır.

Tezde turizmin genel olarak kavramı, önemi, neden bir bölgede turizmin geliştirilmesi önemi, onun bütün sektör ve alanlara etkileri, dünyanın bir çok gelişmiş ülkelerinde turizmin durumu, aynı zamanda Azerbaycan'daki durumu incelenmiştir. Örnek bölge olarak Berde seçilmiştir, Berde incelenmemişten önce ise onun dahil olduğu Aran ekonomik bölgesi genel hatları ile incelenmiştir. Aran bölgesini incelemekte amaç Berde'nin komşu bölgelerinin gelişim düzeyi, hangi gelişim seviyesinde olan bölgelerle sınırda olması, komşuları ile iletişim ve etkileşim durumu, Berde turizmini etkileye bilecek potansiyellerinin olup olmadığını ortaya koymaktır.

Örnek bölge olarak Berde seçilmesinde ise başlıca amaç ise bölgenin tüm turizm potansiyelini: tarihini, coğrafi konumunu, çekiciliklerini, özelliklerini, dini kültürel ve tarihi anıtlarını, kırsal alanlarını, nehirlerini, tedavi amaçlı sularını araştırmak, konaklama

tesislerini, ulaşım araçlarını, alt yapı özelliklerini, yeme-içme mekanlarını, eğlenme-dinlenme olanaklarını incelemek, bölgede turizmin başlıca sorunlarını belirlemek ve çözüm önerileri aramaktır.

3.9.2.ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Bu tezin kaynak taramasına dayanmıştır. Konu ile ilgili yerli ve yabancı mekaleler araştırılmış, gerekli yerlerde çeviriler yapılmış, kitaplar, önceden yapılmış araştırmalar, internet kaynakları, tursit yol haritaları ve turist tur rehberi bukletleri incelenmiştir. Araştırma yöntemi olarak “nitel araştırma” yöntemi kullanılmıştır.

Nitel yöntemde belli bir konu üzerinde görüş, davranış ve tutum, dökümanların incelenmesi yolu ile araştırılmasıdır. Yüzyüze görüşme, mülakat, gözlem ve verilerin analizi de nitel yöntemde aittir. Gözlem, mülakat ve durum incelenmesi ve analizi gibi veri toplama araçlarının yer aldığı yöntemde olaylar ve algılar doğal ortamda gerçekçi ve bütünsel olarak ortaya konulur.

Bu araştırmada amaç verilen hipotezi kabul ve ya inkar etmek değildir, kaynak taraması ile elde edilmiş verilerin bir kısmı sözel olarak, bir kısmı ise tablolarda rakamlarla verilmiştir, mülakattan edinmiş bilgiler ise sözlerle ifade edilmiştir. Mülakat yaparken başlıca amaç insanların düşündüklerini ve bildiklerini nasıl aktardığına dikkat yetirmek ve onları doğru anlamaktır.

3.9.2.1.Verilerin Toplanması

Mülakat bir sosyal konu ile ilgili o konu alanının uzmanı olan kişi ve kişilerden bilgi edinmek ve sorulara cevap almak için yapılan veri

toplama aracıdır. Mülakat kişilerin neyi, nasıl ve neden düşündüklerini anlamak ve ondan sonuç çıkarmak adına yapılan iletişime girme şeklidir. Bu araçta alanının uzmanı ve sorular sorularak cevap alınacak olan kişiler önceden teyin edilir, sorulacak sorular yapılır, gerekli yerlere gidilerek uzmanlarla danışma düzenlenir, alınan cevaplar doğrultusunda veriler toplanır. Mülakatın amacı, konu hakkında iletişime geçilen kişinin gerçek düşünce, algı ve bilgilerinin neler olduğunu ortaya koymaktır. Konuşmak onun temelidir, yazmaya ve test gibi olanakları doldurmağa ihtiyaç yoktur.

Bu araştırmada veri toplama aracı mülakattır. Görüşme için günler öncesinden hazırlanmış, sorular yapılmış, cevaplar tahmin edilmiş, görüşülecek kişilerden randevu alınmış ve söylendiği günde onlarla mülakat yapılmıştır. Görüşme zamanı tertip edilmiş sorular sorulmuş, aynı zamanda konu açıldıkça ve uzman cevapları aydınlatıldıkça yeni ilave sorular sorulmuş ve alınan cevaplar not edilmiştir. Görüşmede ses kaydı cihazı kullanılmamıştır. Görüşmeler katılımcıların iş yerlerinde-odalarında baş-başta yapılmış, gerek duyulduğunda sorularla ilgili ilave elemanlardan yardım istenilmiştir. Görüşmeler katılımcıların zaman sınırlamalarından dolayı 15 ile 30 dakika arası sürmüştür. Görüşme sonu bir uzman katılımcı konu ile ilgili ilave bilgi edinmem için materiallerin bir kısmını elle vermiş, bir kısmını ise e-mail vasıtasıyla yollamıştır.

3.9.2.2. Örneklem

Araştırmanın sonucu olarak edinen veriler 2 şekilde sunulmuştur. Bunlardan birincisi, Ek 1'de "Görüşme Soruları" nda verilmiştir ki, bu mülakat sırasında katılımcılara yöneltilen sorulardır, İkincisi ise mülakat

katılımcıları ile ilgili bilgilerin tablo halinde verildiği Ek 2'deki Görüşme Yapılan Kişilerin Listesi'dir.

Araştırmamın örnekleme 9 kişiden oluşmuştur, bunlardan 2 erkek ve 3 kadını (toplamda 5 kişi) Berde bölgesinde görev yapmakta olan turizm yetkilileri; 1 erkek ve 1 kadını (toplamda 2 kişi) Berde bölgesinde yıllarca akademisyen görevi yapmış kişilerdir, kadın olan katılımcı aynı zamanda 3 yıl icra kurulunda görev yapmıştır. Diğer 2 erkek olan katılımcı ise Bakü'de bulunan seyahet acentası yetkilileridir. Katılımcılarla ilgili ayrıntılı bilgiler EK 2'de yer alacaktır.

Araştırma sonucunda bilgiler iki grupta verilecektir. Birincisinde, görüşme yapılan kişilere sorulan soruların yer aldığı grup, bu sorular EK 1'de verilecektir. İkincisinde ise, katılımcılarla ilgili bilgiler tablo halinde EK 2'de Görüşme Yapılan Katılımcıların Listesi'de verilecektir.

3.9.2.3. Analiz

Elde edilmiş olan verilen "içerik analizi" yöntemi ile incelenmiştir. Veriler önceden hazırlanmış ve konu açıldıkça sorulan sorulara ilişkin alınmış cevaplar doğrultusunda oluşturulmuştur. Mülakat zamanı katılımcılara sorulan soruları katılımcılar incelemiş ve nitel araştırma soruları oldukları bildirmişlerdir.

3.9.2.4. Sınırlılık

Araştırma zamanı yüzleşilen zorluklar sınırlılıktır. Araştırma yaparken karşılaştığım en büyük zorluğum kaynak yetersizliği olmuştur. Azerbaycan'ın turizm potansiyeline ilişkin kaynaklar bulsam da, örnek bölge olan Berde'nin turizm potansiyeline ilişkin veriler neredeyse yok

derecesindedir. Kaynak taraması zamanı Berde'nin tarihi, idari yapısı, tarihi anıtlarına ilişkin bilgiler bulunsa da, turizm ile ilgili hiç bir kaynak yoktur. Edinmiş olan bilgilerin büyük çoğunluğu Berde bölgesine gidildiği zaman Berde Turizm İnformasiya Merkezinin sunduğu yol haritası ve bir sıra materiallar sayesinde toplanmıştır.

Araştırma zamanı yüzleştiğim sorunlardan diğeri ise veri toplama sırasında olmuştur. Berdede araştırma zamanı bölge ile ilgili bilgiler ala bilsem de, Bakü'deki turizm seyahet acentalarının Berde bölgesi ile ilgili pek bilgi sahibi değildiler ve ya fikir söyleye bilecek çok az kişi vardı. Diğer taraftan yoğun iş temposu sebebi ile turizm acentalarının görüşmeni kabul etmemiştir.

3.9.3. ARAŞTIRMA BULGULARI

Araştırma bulguları üç gruba ayrılmıştır. Birinci grupta Azerbaycan'ın turizm potansiyeline ilişkin bulgular toplanmıştır. İkinci grupta olan bulgular Aran bölgesinin turizm potansiyeline ilişkin bulgular, üçüncü bölümdeki bulgular ise Berde'nin turizm potansiyeline ilişkin toplanmış olan bulgulardır.

3.9.3.1. Azerbaycan'ın Turizm Potansiyeline İlişkin Bulgular

Azerbaycan'ın Turizm Potansiyeline ilişkin bulgular, soru formununun 1,2 ve 3-cü sorularına verilen yanıtlar esasında toplanmıştır.

“Azerbaycan'da turizmi gelecekte daha iyi duruma getirmek mümkün olacaktır”

Mülakat katılımcılarının hepsi Azerbaycan'ın çok büyük turizm potansiyeline sahip olduğunu söylemiştir. Fakat turizm sektöründe var olan nitelikli kadro azlığı vardır ve turizm alanına olan dikkat yetersizliğinden dolayı onun tüm potansiyeli yeterli değerlendirilmemiştir. Azerbaycan'dan yabancı ülkelere giden turist sayısı buraya gelen turist sayısından fazladır. Dolayısıyla harcamalar gelirlerden daha fazladır. Bu da Azerbaycan turizminin pasif turizm olduğunu göstermektedir.

Son yıllarda ise ülke yavaş-yavaş pasif turizm durumunu atlatmaktadır. Aynı zamanda nitelikli eleman yetiştirmek maksadı ile 2000 yılından itibaren Azerbaycan'ın bir kaç üniversitesinde yeni turizm bölümleri açılmıştır.

Katılımcıların belirttiği üzere eğer Azerbaycan turizmi son yıllardaki hızıyla devam ederse petrol sektöründen sonra 2'ci en gelirli ve büyük sektör olacaktır.

Katılımcıların belirttiği gibi devlet 2007 senesinde ülkenin ekonomik durumunun yalnızca petrole bağımlılığını azaltmak için tedbirler planı düzenlemiştir. Bu planlardan en önemlisi 2007-2016 yıllarını kapsayan plandır ki, bu planın esas amacı sektörü ülkenin başlıca gelir getiren sektörüne çevirmektir.

“Azerbaycan büyük turizm potansiyeline sahiptir”

Forumun ikinci sorusunda katılımcılara sorulan soru şöyledir: “Azerbaycan'da hangi turizm türlerini geliştirmeği önere bilirsiniz?” Sorunun cevabı olarak katılımcılar aşağıdaki türleri önermişler:

- Deniz Turizmi; 7 katılımcıdan 4'ü

- Kış Turizmi; 7 katılımcıdan 5'i
- Kırsal Turizm; 7 katılımcıdan 5'i
- Kültür Turizmi; 7 katılımcıdan 4'ü
- Sağlık Turizmi; 7 katılımcıdan 5'i
- Dini Turizm; 7 katılımcıdan 1'i
- Eko Turizm; 7 katılımcıdan 2'si
- Kongre Turizmi; 7 katılımcıdan 4'ü
- Gastronomi Turizmi; 7 katılımcıdan 3'ü
- Etkinlik Turizmi; 7 katılımcıdan 6'ı

Görüldüğü gibi en fazla önerilen turizm türü etkinlik turizmidir.

Nedenine alınan cevaplar:

- Etkinlik turizminin geliştirile bilinmesi için tüm yeterli kaynaklar vardır
- Yıl boyu turistleri ağırlıya bilir
- Azerbaycan'ın diğer ülkelerle politik-kültürel ilişkilerinin güçlendirilmesi

“Azerbaycan'ın tüm bölgelerinin turizm potansiyeli mevcuttur”

Mulakatın bu sorusu ise şöyledir: “Azerbaycan'ın hangi bölgelerinde turizm geliştirile bilir?” Soruya verilen cevaplar ise aşağıdaki gibidir:

- Abşeron bölgesi, Şabran, Haçmaz, Masallı, Lenkeran- Deniz turizmi
- Quba-Haçmaz, Gusar, Gabala, İsmayılı, Zagatala- Kış turizmi

➤ Astara, Lenkeran, Aran bölgesi, Gence- Kırsal turizm
➤ Nahçıvan, Bakü, Şeki, İsmayıllı- Kültür turizmi
➤ Nahçıvan, Naftalan, Astara, Bakü- Sağlık Turizmi
➤ Şeki, Zagatala, Astara, Lenkeran, Qabala, Bakü- Gastronomi Turizmi

➤ Göyçay, Aran bölgesi, Bakü, Gabala, Lenkeran, Guba, Nahçıvan- Etkinlik Turizmi

➤ Gence, Berde, Xızı, İsmayıllı- Dini turizm

➤ Masallı, Lenkeran, Astara, Zagatala, Şeki, Gah, Oguz, Qabala, İsmayıllı, Guba- Eko Turizm

Görüldüğü gibi neredeyse ülkenin tüm bölgelerinin turizm potansiyeli vardır.

3.9.3.2. Aran Bölgesi Turizm Potansiyeline İlişkin Bulgular

Aran Bölgesi Turizm Potansiyeline İlişkin Bulgular 4 ve 5-ci sorularla alınmış cevaplar sonucu toplanmıştır.

“Aran bölgesinde turizmin geliştirilmesi mümkündür”

İlk olarak Aran bölgesi ile ilgili sorulan soru şöyledir: “Aran bölgesinde hangi turizm türünün geliştirilmesinin daha yararlı olacağını düşünüyorsunuz” ve katılımcılar tarafından aşağıdaki turizm türlerinin adları söylendi:

- Kültür Turizmi; 7 katılımcıdan 5’i
- Köy Turizmi; 7 katılımcıdan 6’ı
- Ekoturizm; 7 katılımcıdan 2’si
- Dini Turizm; 7 katılımcıdan 3’ü
- Etkinlik Turizmi; 7 katılımcıdan 4’ü
- Av Turizmi; 7 katılımcıdan 3’ü

Bu turizm türlerini önermişler.

Anlaşıldığı gibi bölgede en çok geliştirile bilinen turizm türü köy turizmidir. Köy turizmini seçmelerinin nedenleri neredeyse hepsinde aynı olmuştur. Bölgenin sahip olduğu kaynaklar, iklimi, coğrafi konumu ve bu bölgenin başlıca tarım ve hayvancılık bölgesi olması köy turizmini geliştirmeye olanaklar sunuyor. Aynı zamanda gelen turistler pamuk toplama, patates ve soğan ekimi, şerap hazırlama, hayvanları otlatma, besleme ve başka aktivitelere de katıla bilirler.

“Turizmin gelişimi burada ekonomik, sosyal ve kültürel uyanışa sebep olacaktır”

Katılımcılara “Bölgede turizmin geliştirilmesinin ne gibi etkileri olacaktır” sorusu sorulmuştur. Verilen cevaplardan çıkan sonuçlar ise şöyledir

Bölgede işsizlik azalacaktır, yeni iş yerleri oluşacaktır;

Bölgede turizmin gelişmesi ile doğal olarak turizm ile ilişkin alanlarda yeni iş yerleri yaratılacak ve yeni elemanlara talep yaranacaktır. Aynı zamanda yerel halk da buraya gelen turistlere kendi tarım ürünlerini ve ya kendi yaptıkları hediyelik eşyaları satarak kar etme imkanı elde etmiş olacaktır.

Bölge sosyal yönden gelişecektir;

Gelen turistleri karşılamak, onlarla iletişime geçmek, yardım etmek için yerel halkın yabancı dil bilmesi gerekmektedir. Onların yabancı dil öğrenmeğe çalışması, kursa gitmeleri ve s. Onların sosyal yönden gelişimleridir. Aynı zamanda gelen turistlerin kültürlerini öğrenecek ve kendilerini geliştirecekler.

Bölgenin altyapısını yenileyecektir;

Turizmi geliştirmek için bölgeye yatırımlar yapılacaktır ki bunun da sonucunda bölgenin alt yapısı da düzeltilcektir, yollar yapılandırılacak, elektrik, su, gaz techizi iyileştirilecek, telefon hattı ve internet kullanımı olumlu yönde değişecek, demir yolu, otoban yeniden yapılabdırılacaktır. Bu da aynı zamanda yerel halkın yaşam imkanlarını ve rifahını olumlu etkileyecektir.

Ülkenin tanıtımında etkili olucaktır;

Yukarda belirtilen yararlarla birlikte, turistin bölgeden memnun ayrılması, ona gereken tüm hizmetin mükemmel şekilde sunulması ülkeni tanıtılması açısından da önemlidir. Aynı zamanda, yerel halkların yaptıkları el örgüleri ve ya ördükleri halı, ve ya yaptıkları diğer hediyelik eşyalar bir yandan ülke ekonomisine katkı sağlıyacak, diğer yandan ise ülkenin kültürünün tanıtılmasına yardımcı olucaktır.

3.9.3.3. Berde Kenti Turizm Potansiyeline İlişkin Bulgular

Berde kentinin turizm potansiyelini öğrenmek amacıyla sorulan sorular 6,7,8,9,10,11,12,13,14-cü sorulardır. Ve sorulara alınan cevaplar ve gelinen sonuçlar aşağıda verilecektir.

“Berde’nin yeterince ziyaret edilen turizm obyektleri vardır”

Katılımcılara: “Berde’nin en çok ziyaret edilen turizm obyektleri hangileridir?” sorusu sorulmuş ve alınan cevaplar aşağıdaki gibidir:

- Tarihi ve kültürel anıtlar; 7 katılımcıdan 5’i
- Dini anıtlar ve ibadet yerleri; 7 katılımcıdan 4’ü
- Kür nehri kıyısı; 7 katılımcıdan 3’ü
- Tedavi amaçlı mineral suları; 7 katılımcıdan 2’si
- Köyleri; 7 katılımcıdan 4’ü

Katılımcıların çoğunluğu tarihi ve kültürel anıtlarının en çokn ziyaret edilen turzim obyektini olduğunu söylemiştir. Bunun sebebinin ise Berde'nin çok eski bir kent olması, tarihin farklı dönemlerinin gerçek şahitleri olması ve o devrin anıtlarının şimdiye kadar kalmasıdır. Katılımcılar kültür sever turistlerin burayı mutlaka ziyaret etmeleri tavsiye ettiler.

“Berde’ni ziyarete daha çok ilk bahar ve son baharda gelmektedir”

“Berde’ye gelen ziyaretçiler daha çok hangi mevsimde gelmektedirler?” sorusu katılımcılara sorulmuş ve cevaplardan turistlerin daha çok ilk bahar ve son baharda geldiği tesbit edilmiştir. Katılımcılar gelen turistlerin ziyaret amacına bağlı olarak farklı zamanlarda gele bildiklerini söylemişlerdir. Mesela, farklı dini yerleri ziyarete gelen turistlerin geliş zamanları dini törenlerin zamanına bağlıdır. Tedavi amaçla gelenler genellikle ilk bahar ve son bahar mevsimlerinde, köy turizmi için gelenler tohum sepinin ve mahsul toplama mevsimleri olan ilk bahar ve son baharda geliyorlar. Tarihi ve kültürel anıtları ziyarete gelenler de ne fazlasıyla sıcak geçen yazda ne de kışda gelmezler. Katılımcıların neredeyse %100-ü tursitlerin ilk bahar ve son baharda burayı ziyarete geldiklerini söylemiştir.

“Berde onu diğer bölgelerden farklı yapan özelliğe sahiptir”

Her bölgenin kendine has farklılıkları vardır, Berde'nin kendine has özelliğinin ne olduğunu öğrenmek için ise katılımcılarda onun farklı yapan özelliklerini saymakları istemiştir. Sorulan soru şu şekildedir:

“Berde’ni diğer bölgelerden farklı yapan özellikleri varmı? Varsa hangi özellikleridir?” Soruya yapılan yanıtlar ise şu şekildedir:

- Kadimliği; 7 katılımcıdan 7’i
- İnsanların sıklığı; 7 katılımcıdan 1’i
- Alış-veriş yapanların çokluğu; 7 katılımcıdan 1’i
- Toprağının verimli olması; 7 katılımcıdan 6’si
- Otel ve otel tipli tesislerinin olması; 7 katılımcıdan 2’si

Görüldüğü gibi katılımcıların hepsinin düşüncesine göre, Berde’ni farklı kılan özelliği onun eski tarihi, olması aynı zamanda eski çağdan kalma anıtlarının olmasıdır. Katılımcıların büyük kısmı aynı zamanda onun topraklarının verimli olması ve istenilen tarım bitkisinin burada becere bilineceğini söylemiştir. Bir katılımcı ise Ucar topraklarının Berde’nin toprağının gibi verimli olmadığını, hatta Berde toprağının Ucar toprağında gübre gibi kullanılabileceğini söylemiştir.

“Berde’de kültür turizmi ve köy turizmi geliştirme potansiyeli vardır”

“Berde’de hangi turizm türlerinin geliştirilmesi potansiyeli vardır?” sorusuna farklı farklı cevaplar verilmiş, yalnız katılımcıların büyük kısmı kültür(tarih) turizmi ve köy turizmi potansiyelinin olduğunu söylemiştir.

- Kültür turizmi; 7 katılımcıdan 7’i
- Köy turizmi; 7 katılımcıdan 7’i
- Sağlık turizmi; 7 katılımcıdan 5’i
- Ekoturizm; 7 katılımcıdan 6’sı
- Dini turizm; 7 katılımcıdan 4’ü

Katılımcıların hepsi bölgede daha çok iki turizm türünün geliştirilmesi için potansiyelin olduğunu söylemiştir: kültür turizmi, köy turizmi. Nedenleri ise şu şekilde açıklana bilir:

- Kentin çok eskiye dayanan tarihinin olması
- Kentde kültür ve tarihi anıtların mevcudluğu
- Tarımın gelişmiş sektör olması
- Hayvancılığın gelişmiş sektör olması
- Köy etkinliklerinde katılma bilme imkanının daha fazla olması

“Bölgeye gelen turistleri karşılayıp kent ile ilgili bilgiler verebilecek nitelikli turizm merkezi ve tur rehberi vardır”

“Bölgeye gelen turistleri karşılayıp kent ile ilgili bilgiler verebilecek nitelikli turizm merkezi ve tur rehberi varmıdır?” sorusunu tüm katılımcılara verdim. Alınan cevaplarım hepsi olumludur. Bölgede turistlere hizmet gösterecek Berde Turizm İnfomasiya Merkezi ve nitelikli elemanları vardır. Fakat nitelikli eleman sayıları oldukça azdır. Bu sorunu da aradan kaldırmak için turizm dalını bitirmiş öğrencileri Berde’ye dönerek burda çalışmağa ikna edecek şartlar sunmak lazımdır. Aynı zamanda işletmelerin kendi elemanlarını nitelikli yapmak adına yabancı dil kurslarına göndermeli ve kendilerini geliştirmelerine yardımcı olmalıdırlar.

“Berde’nin turizm potansiyelini verimli kullanmak mümkündür”

“Berde'nin turizm potansiyelini verimli kullanmak için neler yapmak lazımdır?” sorusunu katılımcılara yönelttim ve aldığım cevaplar şöyledir:

- Tamiri gereken anıtların onarılması ve yeniden yapılandırılması
- Altyapının güçlendirilmesi
- Reklam ve tanıtımın yapılması

Katılımcıların %100-ü dağılmış ve dağıntı durumunda olan yapıların ve anıtların tamir edilmesi ve onarılmasını istiyor. Bir çok anıtların dağılmış olması ve yararsız olması nedeniyle turizm obyekleri arasına giremediğini söylüyorlar. Bu yapıların yeniden kurularak turizme döndürülmesi gerekmektedir.

7 katılımcıdan 7'i de alt yapının önemini vurgulamış ve geliştirilmesinin önemini vurgulamışlar. Onların fikrine, Bir bölgenin alt yapısı yoksa orada turizmin geliştirile bilinmesi mümkün değildir. Bölgede turizmin gelişmesi için yollar, otobanlar ve ya hava yolları, konaklama tesisleri, elektrik, gaz, su, rabite, kullanılacak bank hizmetleri, telefon hattı, interneti ve s. mükemmel durumda olmak zorundadır.

Reklam ve tanıtımın yapılmasının önemini ise 7 katılımcıdan 7'i da onaylamıştır. Onlar bölgenin yeterli turizm kaynağının ve turizm potansiyelinin olduğunu belirtmiş fakat tanıtım olmadığı için bu potansiyelin göz önüne çıkmamasından ve buna ilişkin olarak yatırımların yapılmamasından ve bölgenin dikkatden kenarda kalmasından şikayetlenmişler.

“Berde turizminde var olan sorunlar aradan kaldırılabilir”

Berde kentinin turizmine ilişkin sorunları mevcuttur. Bu sorunlar katılımcılarla sohbet sırasında belirlendi. Çıkan sonucda sorunların bunlar olduğu ortaya konuldu:

- Tanıtım, reklamın zayıf olması; 7 katılımcıdan 6'ı
- Tur acentaların Berde'ni turpaketlere dahil etmemeleri; 7 katılımcıdan 6'ı
- İki tarihi anıtın tamirsiz olması; 7 katılımcıdan 7'i
- Kür nehri kıyısında dinlenme-eğlenme tesislerinin oluşturulmaması; 7 katılımcıdan 5'i
- Muğanlı ve İstisu sanatoryumlarının oluşturulması: 7 katılımcıdan 7'i
- Hizmet seviyesinin yüksek olmaması; 7 katılımcıdan 4'ü
- Konaklama tesislerinin az olması; 7 katılımcıdan 1'i

Katılımcılar kentin turizm potansiyelinin olduğunu fakat bu potansiyelinin herkesce bilinmediğini söylediler. Başlıca sebebi ise reklam ve tanıtımın olmaması ile bağladılar.

Tur acentalarının kendi tur paketlerine Berde'ni dahil etmemesi ise diğer bir sorundur. Aslında eğer bölge turpaketlere dahil edilseydi tanıtımı da olmuş olurdu. Katılımcılardan birisi Berde'nin 3 yıl öncesinde bir turpakete dahil olduğunu ve onunla bölgeye turist geldiğini söylemiştir, o aynı zamanda "Tarih Marşutu" adlı bir tur paket oluşturula bilineceğini ve buraya Berde'ni de dahil edilmesinin mantıklı olacağından bahs etti. Berde ziyaretinden sonra Baküye geldiğim zaman buradaki tur acentalarıyla da mülakat yaptım Berde'nin tur paketlere dahil edilmemesi ile ilgili. Sorular ve cevaplar aşağıdaki soru bölümlerinde verilecektir.

Yukarda da belirtildiği gibi Berde'nin iki: Şirvanlı Hamamı ve Balabeyin Evi anıtı tamirsiz olarak duruyor. Mülakata katılanların hepsi ilk önce bu anıtların tamir edilmesi gerektiğini vurguladılar. Katılımcılardan biri 4 kez Şirvanlı Hamamı'nın yeniden yapılandırılması ve tamiri ile ilgili müraciatlar yapsa da hiç birinden cevap gelmediğini söylemiştir.

Bir kentin içinden ülkenin en büyük nehirlerinden birinin geçmesi büyük bir turizm imkanıdır ve Berde bölgesinden, Kılınçlı kentinden Kür nehri geçiyor. Bu ise bölgenin ekoturizm potansiyeli olduğunu gösteriyor. Fakat Berdede Kür nehrinin kıyısında turizmi destekleyecek obyektlere yoktur. Halbuki, burada dinlenme yeri, restoran inşa etmek, eğlence etkinlikleri oluşturmak mümkündür. Aynı zamanda gelen turistler için orman gezisi, kuş ve hayvan gözlemciliği, kayıkla gezi, balık tutma, piknik yapma gibi aktiviteler sunmak ve böylece turist çekmek mümkün olabilir. Bu bölge ekoturizm beşiği olabilir diye katılımcılar ilave etmişlerdir.

Bölgede Muğanlı ve İstisu denilen tedavi amaçlı suların mevcut olması bu bölgenin sağlık potansiyelinin olduğunu gösteriyor. Bu sular üzerinde onlardan faydalanacak şekilde sanatoryumlar kurulabilir. Fakat halihazırda kentte böyle bir sanatoryum yoktur ve gelen ziyaretçiler sınırlı sayıda olan banyolarda bu sularla yıkanıyorlar. Gelen ziyaretçiler buranın temizliğinden de pek memnun değiller.

Hizmet seviyesinin yüksek olmaması. Bölgede hizmet seviyesi yüksek düzeyde değildir. Turistleri karşılayıp bölgeni gezdirecek yabancı dilli, turizm dalının mezunu olan, nitelikli eleman sayısı azdır. Otellerde sunulan hizmet seviyesi yüksek değildir. Gelen ziyaretçilerin sadece gecelerini geçirmeleri için imkanlar vardır, onların katılacağı ve

gecelemelerinden hazz alacağı etkinlikler yapılmamaktadır, yemek çeşidi azdır, otel alt yapısı pek olumlu durumda değildir.

Bölgede 4 adet konaklama tesisleri bulunmaktadır ve hepsinin sunduğu hizmet seviyesi ise neredeyse aynıdır. Katılımcılar komşu bölgelerde otel olmaması sebebi ile o bölgelere gelen ziyaretçilerin de Berde otellerinde kaldıklarını söylemişler. Şu an bile gidilirse otellerde boş yer bulmak zordur, hepsi doludur. Bir kaç gün önceden burda oda ayırmak gerekmektedir. Aslında tek sorun otel azlığı değil, oda ve yatak kapasitesi azlığı ve sunulan hizmetin aşağı seviyede olmasıdır.

“Berde’nin turizmine devlet dikkat ayırıyor”

Berde’nin turizmine dikkat ayrılıp ayrılmadığını öğrenmek amacıyla katılımcılara “Berde’nin turizmine devlet yeterli dikkat ayırıyormu?” sorusu yönlendirilmiştir. Verilen cevaplar doğrultusunda dikkat ayrıldığı ortaya çıkmış ve daha da dikkat talep edildiği belli olmuştur. Soruya gelen cevaplar şu şekildedir:

- Evet dikkat ayrılıyor; 7 katılımcıdan 7’i
- Hayır dikkat ayrılmıyor; 7 katılımcıdan hiç biri
- Evet ama daha çok dikkat ayrılması gerekiyor; 7 katılımcıdan 7’i

Cevaplardan görüldüğü gibi katılımcılar bölgenin turizmine dikkat ayrıldığını söylüyor. 2018 yılının ilk aylarında tamir edilip onarılan Allah Allah türbesininin ve 8-9-cu yüzyıla ait Terter çayı kıyısında bulunan Köprü'nün onarımını örnek olarak gösterdiler, aynı zamanda son bir kaç yılda yeni parklar ve park bulvar yapıldığını da vurguladılar, bölgede 2015 yılında turizmin geliştirilmesi amacıyla da Berde Turizm İnfomasiya Merkezi açıldığından bahs ettiler.

Fakat halen bazı tarihi anıtlarının onarıma ihtiyacı vardır, bu Berde'nin Şirvanlı köyünde bulunan Şirvanlı Hamamı ve Balabeyin Evi tarihi anıtlarıdır. Katılımcılar bu anıtların tamir olunmasının gerekliliğini vurguladılar. Bundan başka yukarıda söylenildiği gibi Kür nehri kıyısı boştur ve dinlenme-eğlenme tesisin, yeme-içme mekanının yapılarak kullanılıma verilmesi bölgeye ekoturizmden büyük gelir getirecektir. Geline sonuç ise devletin bölgenin turizmine dikkat ayırdığı fakat ayrılan dikkatin bölgenin turizmini geliştirmeğe ve onu daha üst düzeye çıkarmağa yetmediğidir. Devlet dikkatinin artırılması gerekmektedir.

“Berde kenti turistik destinasyon gibi turpaketlere dahil edilmiyor”

Berde katılımcılarını belirttiği sorunlardan biri Berde kentinin turistik destinasyon gibi turpaketlere dahil edilmiyor olmasıdır. Bu sorunu araştırmak adına iki tur acenta yetkilisi ile de mülakat yaptım ve sorduğum soru “Berde kenti turistik destinasyon gibi turpaketlere dahil ediliyormu?” oldu. Tur acentaların verdiği cevaplar neredeyse aynıysa. Onlar sebep olarak aşağıdakileri söylediler:

- Berde'nin Bakü'den uzak olması
- Bölgenin turistik yerlerinin çok az olması
- Müşteri isteyinin çok az olması ve ya olmaması

Katılımcıların fikrinde, Berde'nin Baküden uzak olması onun için dezavantajdır, çünkü müşteriler genellikle sabahları gidip, akşam dönebilecekleri yerleri destinasyon gibi seçiyorlar. Berde ise Baküden 4 saatlik mesafededir, bir güne gidip gelmesi mümkün değildir.

İkini sorun olarak ise onlar bölgede turizm için kullanılacak yerlerinin az olmasını belirttiler. Bölgenin tarihi anıtlarının var olduğunu bildiklerini, fakat gelen müşterilerin kültüre ilgilerinin az olduğunu bildirdiler.

Müşteriler tarihi anıtdan çok piknik yapa bilecekleri, dinlene bilecekleri ve ya denize gire bilecekleri yer istiyorlar gitmek için. Berdede ise böyle obyekler yoktur ve ya yararsızdır. Kır nehri kıyısı ekoturizme yararlı hale getirilirse buraya müşteri getire bileceklerini de ilave ettiler. Kültür turizmine ise talebin çok az olduğunu söylediler.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Turizm diğer endüstriler için aynı zamanda bölge içi ve ulusal kalkınma için araç olarak görölmektedir. Turizm ülkeye deviz girdisi sağlayan, yaygın olarak gelir getiren, ödemeler dengesini kontrol eden, istihdam olanakları oluşturan, aynı zamanda sosyo-ekonomik ve kültürel gelişmeğe sebep olan sektördür. Turizm sektöründeki ürüne turistik ürün denilmektedir ve bu ürün somut değildir, üretildiği vakit tüketilir. Yani üretilen ve tüketilen ürün sadece hizmetdir. Bu açıdan turizm dünyada ülke içinn en çok kar kazandıra bilen sektördür. 20.ci yüzyıldan itibaren bu sektör daha da büyümüş ve gelişmiştir.

Azerbaycan'da 90 yıllarından petrol sektörü en karlı ve gelişmiş sektör olmuştur. Fakat petrol tukenen bir servettir, bu yüzden devletimizin başlıca amacı maksimum düzeyde ülkenin petrol asılılığına son vermek ve petrol dışı sektörleri büyüterek onlardan kar elde etmek olmalıdır. Azerbaycan'ın sahip olduğu turizm potansiyelini göz önüne getirdiğimizde petrolden sonra geliştirilmesi gereken sektörün turizm olduğunu anlıyoruz. Şu an için turizm alanı hızla geliştirilme aşamasındadır. Turizm kalkınması için yatırımlar yapılmakta ve büyük projeler hazırlanmaktadır, aynı zamanda iki devlet programı kabul edilmiştir. Fakat tüm bunlara rağmen ülke turizmi yüksek düzeyde geliştirilmemiştir. Büyük turizm potansiyeline, imkanlarına ve hızına rağmen onun istenilen duruma gelmesi için daha fazla gelişmesi gerekmektedir.

Azerbaycan'da bir çok turizm türlerinin geliştirilmesi potansiyeli vardır, ülkenin farklı farklı bölgelerinde farklı turizm çeşitleri geliştirile ve bölge o turizm türü ile ünlene bilir. Aynı ayrı bölgelerde turizmin geliştirilmesi ve ondan kar kazanmak sadece devlet için değil aynı zamanda bölgenin ekonomisi- gelir kazanmak, istihdam artırmak, yerel

halkın kazançlı çıkmasını sağlamak, aynı zamanda kültürel anlamda kendilerini geliştirmek, yabancı dil öğrenmek, farklı kültür tanımak açısından önemli etkiye sahiptir. Bu yüzden ülkenin bölgelerini araştırmak ve turizme yararlı taraflarını bulmak önemlidir. Bu yüzden tez konusu olarak potansiyeli pek araştırılmamış ve gün yüzüne çıkartılmamış bölge olan Berde kenti örnek bölge olarak seçilmiştir. Tezde kentin gerçek potansiyeli ile birlikte ulaşabileceği turizm yerinden de bahsedilmiştir.

Yapılan araştırmalar sonucunda Berde kentinin turizm potansiyeline sahip bir bölge olduğu kanaatine gelinmiştir. Bölgede kültür turizmi, kırsal turizm, sağlık turizmi, ekoturizm, spor turizmi ve dini turizm için potansiyellerin olduğu araştırmalar sonucu ortaya çıkmıştır.

İlk önce Berde tarihi çok eskiye dayanan bir kent olduğu için burası eski çağdan kalma anıtlarla zengindir. Tezde burada bulunan tüm bu anıtlardan ve modern kültür merkezlerinden bahsedilmiştir. Araştırma sonucunda bazı tarihi anıtların bu yıl içinde tamir edildiği ve onarıldığı, fakat bazılarının hala tamire ihtiyaç duyduğu ortaya çıkarıldı. Mesela, Şirvanlı köyünde bulunan Şirvanlı Hamamı anıtı esaslı bir tamire ihtiyaç duymaktadır. Mülakat yaptığım zaman Berde Turizm İnfomasiya Merkezinin başkanının söylediği üzere, o bu anıtın tamiri için defalarca turizm devlet kurumlarına müracat etse de her defasında ilerki yıllarda tamir edileceğini söylemişler, fakat hala tamir edileceğine dair olumlu bir kararın verildiği görülmemiştir. Diğer bir sonuç ise ahalinin kültür turizmine düşük bir ilgisinin olmasıdır. Şöyle ki tur acentalarla yapılan mülakat zamanı seyahet etmek isteyen müşteriler

arasından kültür obyektlere ve tarihi anıtlara bakmak için bir bölgeye gitmek isteyenlerin az olduğunu veya hiç olmadığını söylediler.

Sağlık turizmi açısından kentin geliştirilme imkanı fazladır. Çünkü burada iki doğal tedaviye yararlı mineral sular vardır. Onlar çeşitli hastalıkların: böbrek hastalıkları, böbrek taşları, mide hastalıkları, deri kaşıntıları ve başka hastalıkların tedavisinde kullanılmaktadır. Araştırma sonucu kentin sahip olduğu bu doğal kaynakların dikkatden kenar kaldığı ortaya çıkmıştır. Burada hiç bir sanatorium yapılmamış ve gelen insanlar tek tek banyolarda duş alıp çıkmaktadır. Aynı zamanda buranın temizliği de yüksek seviyede değildir. Ahalinin memnunluk düzeyi orta aşığıdır. Aslında devletin ve bölgenin icra kurumunun buraya dikkat ayırması ile bölge Azerbaycan'ın doğal sağlık merkezlerinden birisi ola bilir. Devletin bu potansiyeli dikkata alması ve gereken program ve planı kabul edib icra etmesi gerekmektedir.

Berde kentinin tam merkezinden Kür nehri akıyor. Başka ülkelere baktığımızda ülkede göl ve ya nehir var ise o bölge bu su havzalarında yapılan etkinliklerle ünlü olduğunu görürüz, fakat Berdeəde Kür nehri kıyısı boş olarak durmaktadır. Halbuki, burada nehrin kenarında dinlenme merkezi yapmak, konaklama tesisi inşa etmek, piknik için alan yaratmak, nehirde balık tutmak, botlarla gezi, ormanda yürüş yapmak ve piknik etmek için tüm fırsatlar vardır, bu sayılanlar burada yapılsa kentte ekoturizm gelişecektir ki, bu da müşterilerin tur acentalarından daha çok istediği turizm türüdür. Böylece kente gelen turist sayısında artım görülecektir, kentin ekonomisine katkılar artacaktır.

Kentin konaklama, yeme-içme ve ulaşma gibi tesisleri vardır, fakat araştırma sonucu bu tesislerde olan hizmet seviyesinin yüksek olmaması üze çıkmıştır. Otellerde konaklama alanı küçüktür, TV ve

internetden başka turistlerin zamanlarını eğlenceli geçirmesi için hiç bir araç yoktur. Sunulan yemek çeşitleri çok azdır. Kentte restoran ve kafeler de bulunuyor ki insanlar boş vakitlerini burada geçiriyorlar. Fakat burada da servis şekli, yemek çeşitleri, ortam, sofranın düzeni Bakü gibi büyük şehirlerde bulunan kafe veya restoranlarla mukayese edildiğinde çok düşüktür. Bu ise buraya pek dikkat ayrılmaması ve yatırımların çok az olması ile alakalıdır. Aynı zamanda yerli işletmeciler de kentteki durumu bildiklerinden hizmetin en yüksek seviyesini değil ortadan aşağı seviyesine üstünlük veriyorlar ve kayıp edecekler ise fazla kayıp etmem diye düşünüyorlar. İşletmeler yüksek seviyeli hizmet veren tesisleri ahalinin rifah seviyesini ve gelir düzeylerini göz önünde bulundurarak açmıyorlar, ahalinin çoğu kısmının gelir düzeyi aşağı olduğu için sunulan dinlenme, eğlenme ve başka hizmetlerin onların cibine uygun olmasını ve buyolla kendi hizmetlerini sataabileceklerini düşünüyorlar. Sorunun köküne vardığımızda asıl sorun yerel halkın gelir seviyesinin düşük olması ile alakalı olduğu gün üzüne çıkıyor. Bundan başka sadece gelir düzeyleri değil aynı zamanda kültürel açıdan zenginleşmeleri için bir çok etkinliklerin yapılması, dil öğrenmek, kendilerini geliştirmek adına başka bölgelere bir kaç aylık kurslara gönderilmelerinin yararlı olacağını düşünüyorum. Devletin ve üst kurumların bölgelerin her birine aynı derecede dikkat ayırması, sadece ekonomisine değil, kültürüne, sosyo durumuna, eğitim düzeyine, kültürel gelişmesine de aynı dikkat ayrılması gerekmektedir. Böyle olduğu zaman bölgeler de gelişim açısından Bakü'den geri kalmıyacaklardır.

Bölgede canlılık yaratmak şarttır. Bölgeni gezdiğimiz zaman etrafın çok sessiz olduğunu görmemek mümkün değildir. Hatta şehrin merkezi kısmında bile insan sayısı çok azdır. Mülakat yapmak için

şehrin kültür merkezlerini, anıtlarını ziyaret ettim, ve buraları ziyaret eden insan sayısına dikkat ettim, onlar neredeyse yok denilecek kadar azdı, sadece okul olan kısımlarından çocuk sesleri geliyordu. Bir bölgede canlılık yaratmak için tüm ülkede yalnızca o bölgede bulunan bir nesnenin olması gerekir. Bunu turistik ürün olarak yapmak mümkündür, mesela Kür nehrinin yüksek seviyede yapılandırılması, burada doğa etkinliklerinin yapılması, ekoturizm merkezine çevirmek. Aynı zamanda diğer tedbirlerle de mümkündür, mesela yeni bir üniversite açmak, ve ya var olan üniversitelerin şubelerinden birini burada açmak ev ya üniversitelerden birini tamamen buraya taşımak. Bu zaman kente çok sayıda öğrenciler gelmiş olacaktır ki onların gelmesi demek konaklama alanları kiralamakları, ulaşım araçları kullanmakları, alış-veriş yapmaları, vakitlerini verimli geçirmeleri için dil öğrenme istemeleri, kursa gitmek istemeleri, yerel halkla kültürel alış-verişe girmeleri, hem kendilerini hem de yerel halkı geliştirmeleri demektir. Tüm bu istekleri karşılamak için de yeni tesis kurulmasına ihtiyaç duyulacaktır ki, bundan da hem yerel işletmeciler, evlerini kira veren insanlar, alış-veriş mekanı sahipleri, dil kursları işletmecileri ve bütün yerel halkla beraber, bölge ve devlet karlı çıkacaktır. Yeni tesislerin açılması demek yeni iş yerleri demektir, ve bu iş yerlerinde çalışmak isteyen insanların kendilerini geliştirmek istemeleri demektir. Aynı zamanda ülkece meşhur şirketlerin brancını kentte açmak da yararlı olacaktır, bu yukarda saydığım etkileri getirmekle birlikte daha fazla iş olanakları yaratacaktır.

KAYNAKÇALAR:

1. ABDULLAYEVA, A. (2011), Azərbaycanda turizm və onun təbliğində kitabxanaların rolu, (Edt. Cəfərova M.), M.F.Axundov adına Milli Kitabxana, Bakı
2. AKMAN, Didem (2007), *Turizm Gelişmesinin Yarattığı Doğal Ve Kültürel Değişimler: Kaş Örneği*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara
3. AKOĞLANKOZAK, Meryem; EVREN Savaş ve ÇAKIR, Onur (2013), “Tarihsel Süreç İçinde Turizm Paradigması”, *Turizm Araştırmaları Dergisi*, C.24.S.1, s.7-22
4. ALPAGU, Hasan ve KOÇ, Engin (2016), “Turizmin Ekonomik Etkilerini Ölçen Yöntemler”, *Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi*, C.11.S.1, s.157-163
5. ARAS, Osman Nuri (2003), “Azerbaycan Ekonomisi: Makro Ekonomik ve Sektörel Analiz”, (Edt. Cihan Bulut), Kafkasya Araştırmaları Merkezi Yayını, Bakü
6. BAĞIRZADƏ, Elşən (2016), “Azərbaycan İqtisadiyyatının Regional Təhlili”, Bakı, s.1-20
7. BAHAR, Ozan ve KOZAK, Metin (2013), *Turizm Ekonomisi*, (Edt. Metin Kozak), Anadolu Üniversitesi Yayını, Eskişehir
8. Berde Beledçi Kitabı, 2016
9. Berde Turist Yol Haritası, 2016
10. Berde Turizm Informasiya Merkezinin Belgeleri
11. BİLGİÇLİ, İsmail ve ALTINKAYNAK, Fırat (2012), “Turizm Endüstrisinin Türkiye Ekonomisi İçindeki Yeri ve Önemi; Ekonomi Paradigmasıyla Yaklaşım”, *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, C.S.16, s.560-580

- 12.BOZOK, Düriye (2016), “Turizmin Gelişimine Etki Eden Unsurlar”, (Edt.Necdet Hacıoğlu), *Genel Turizm*, Paradigma Akademi, İstanbul, s. 77-94
- 13.BUDAK, Fatih (2000), *Türk Turizminin Gelişimi, Ekonomiye Katkıları Ve Sorunları*, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bilim Uzmanlığı Tezi, Malatya
- 14.BUNGHEZ, Corina Larisa (2015), “The importance of Tourism to a Destination’s Economy”, *Journal of Eastern Europe Research in Business & Economics*, C.5.S.1, s.1-9.
- 15.CAN, Emel (2015), “Boş Zaman, Rekreasyon ve Etkinlik Turizmi İlişkisi”, *Istanbul Journal of Social Science*, C.S.10, s.1-17
- 16.ÇIKIN, Ayhan; ÇEKEN, Hüseyin ve UÇAR, Metin (2009), “Turizmin Tarım Sektörüne Etkisi, Agro-turizm Ve Ekonomik Sonuçları”,*Tarım Ekonomisi Dergisi*, C.15.S.1, s.1-8
- 17.DEMİR, Semra(2015), *Yerli Turistlerin Turizm Pazarlamasına Yönelik Talep Düzeylerini Etkileyen Faktörlerin Yeniden Satın Alma Davranışlarına Etkisi: Sinop İli Örneği*, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Çorum
- 18.DİNÇER, Mithat Zeki (2015), “Alman Ekolünden Turizmin Akademik Öncülüğüne”, *Turizm Araştırmaları Dergisi*, C.26,S.1, s.152-167
- 19.DOĞAN, Hulusi ve ÜNGÜREN, Engin (2010), “”, *Journal of New World Sciences Academy*, C.4.S1, s.
- 20.EMİR, Gökhan (2015), *Turizm Ekonomisi*, Karınca Ajans Yayıncılık Matbaacılık, Bartın Meslek Yüksekokulu Yayın, Ankara

- 21.ERALP, Ziya (1983), “Genel Turizm”, Basın-Yayın Yüksek Okulu Yayınları ve Basın - Yayın Yüksek Okulu Basımevi, Ankara
- 22.ESGEROV, Elxan (2007), *Azərbaycanda Turizm ve Onun Problemleri*, Azərbaycan Devlet İktisat Universiteti, Lisans Bitirme Tezi, Bakü
- 23.EZENAGU, Ngoziç ve IWUAGWU, Chinonso(2016), “The role of cultural resources in Tourism development in Awka”, *African Journal of Hospitality*, 5(2), s.1-12.
- 24.ƏLİMURADOVA, Feyza (2015), “Turizmin inkişafının əsas istiqamətləri”, Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti, Magistr Dissertasiyası, Bakı
- 25.GÖRGÜN, Ender (2011), *Geleceğin Turizm Anlayışında Krivaziyer Turizm Uygulamaları*, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Dönem Projesi, Edirne
26. GÜMÜŞ, Nevzat ve ÖZÜPEKÇE, Salman (2009), “Foça’da turizmin ekonomik, sosyal, kültürel ve çevresel etkilerine yönelik yerel halkın görüşleri”, *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, C.6.S.3, s.1-20
- 27.GÜRBÜZ, Ahmet (2002), “Turizmin Sosyal Çerçevesi Üzerine Bir Araştırma”, *Teknoloji Yayıncılık*, C.1.S.2, s.49-59
- 28.HACIYEV, Qasım(2008), “Berde Şehri Coğrafi, Siyasi, Mədəni Tarixi”, (Edt. MAHMUDOV Y.M.), UniPrint Nəşriyyatı, Bakı, s.1-250
- 29.HÜSEYNOV, İlqar ve EFENDİYEVA Nigar (2007), Turizmin Əsasları, «Mars-Print» nəşriyyat-poliqrafiya müəssisəsi, s.1-442
- 30.İSMAYILOVA, Xuraman (2010), “Bərdə və Bərdəlilər”,(Edt. Kərim Tahirov), «Nərgiz» nəşriyyatı, Bakı, C.S.1, s.1-448

- 31.KARGİGALI, Şaban (2015), *Gaziantep Gastronomi Turizmi, Gaziantep’i Gastronomi Turizmi Kapsamında Ziyaret Eden Yerli Turistlerin Görüşleri Üzerine Bir Araştırma*, İzmir Katip Şelebi Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, İzmir
- 32.KESİMLİ, İffet Görkey (2011), “Turizm Perspektifinden Politik Krizlerin Ekonomiye Yansımaları”, *Electronic Journal of Vocational Colleges*, C.15.S.6, s.1-18
- 33.KƏRİMLİ, Xəyal (2017), *Azərbaycanda Regional İqtisadi İnkişafın Tənzimlənməsinin Dövlət Mexanizmi*, Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti, Magistr Dissertasiyası, Bakı
- 34.KILIÇ, Sabiha ve DEMİR, Semra (2010), “Turizm Pazarlamasında Yerli Turistlerin Turizm Talebini Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesi: Sinop İli Örneği”, *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C.S.1, s.71-98.
- 35.KOZAK,Nazmi (2012), Genel Turizm Bilgisi,(Edt. Meryem Akoğlan Kozak), Anadolu Üniversitesi Yayını, Eskişehir
- 36.KREAG, Glean (2001), “Impact Of Tourism”, *Minnesota Sea Grant Publication*, s.1-19
- 37.MCCABE, Scott (2005), “Who is a tourist”, *Sage Publication*, 5(1):85-106
- 38.MƏDƏTOV, Ramin (2015), *Azərbaycan Respublikasında Turizm Sektorunun Cari Vəziyyətinin Statistik Tədqiqi*, Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti, Magistr Dissertasiyası, Bakı
- 39.MƏMMƏDOV, C.A., SOLTANOVA, H.B, RƏHİMOV S.H (2002), “Beynəlxalq Turizm Coğrafiyası”, (Edt.Salmanov A.H.) , Mütərcim Nəşriyyat, Bakı

- 40.MƏMMƏDOVA, G.H. (2016), “Azərbaycanda Beynəlxalq Nəqliyyat Daşımaları Və Onların Bəzi Problemlərinin Həlli Yolları”, (Edt. A.R. Şərifov), Scientific Works, AzMİU Nəşriyyat-Poliqrafiya Mərkəzi, Bakı, C.S.1, s.3-12
- 41.MƏMMƏDOVA, Nigar (2015), *Azərbaycanda Turizm Sisteminin İnkişafı*, Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti, Magistr Dissertasiyası, Bakı
- 42.MUSAYEV, Vüsal (2007), “Azərbaycanda Çimərlik Turizminin İnkişafı”, Azərbaycan İqtisadi İslahatlar İcmalı, C.S.1, s.1-5
- 43.MUSAZADE, Günel (2015), *Kənd Turizminin İnkişaf Problemləri*, Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti, Magistr Dissertasiyası, Bakı
- 44.MUSTAFAZADE, Nigar (2015), “*Kongre Turizmi və Önemi*”, Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti, Yüksək Lisans Tezi, Bakı
- 45.NÖVRESLİ, Terlan (2010), *Azərbaycan Turizm Potansiyelinin Kalkınma Amaçlı Değerlendirilmesi*, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İzmir
- 46.OKTAYER, Nagihan; SUSAM, Nazan ve ÇAK, Murat (2007), “Türkiyede Turizm Ekonomisi”, *Elma Bilgisayar Basım ve Ambalaj San.Tic. Paz. Ltd. Şti*, s.1-198
- 47.ÖNEN, Oğuzahan (2008), “Dünyada ve Türkiye’de Turizm”, Ekonomik Ve Sosyal Araştırmalar Müdürlüğü, Ankara, s.1-39
- 48.ÖZTÜRK, Mensure ve BAYAT, Murat (2010), “Uluslararası Turizm Hareketlerinde Sağlık Turizminin Rolü ve Kalite Çalışmalarının Önemi Bir Literatür Çalışması”, s.135-156

49. SEVİNDİ, Cemal (2013), “Ekoturizm ve Kuş Gözlemciliği Açısından Kuyucuk Gölü Kuş Cenneti (Arpaçay-Kars)”, *Türk Coğrafya Dergisi*, İstanbul, C.S.61, s.63-76
50. SEZGİN, Mete ve ÜNÜVAR, Şafak; “Kültürlerarası İletişimde Turizmin Önemi, Alternatif Turizm ve Pazar Olgusu”, *Journal of Azerbaijani Studies*, s.392-404
51. SÜLEYMANOV, Natiq (2016), *Azərbaycanda turizmin inkişafının sosial-iqtisadi rolu*” mövzusunda magistr dissertasiyası, Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti, Magistr Dissertasiyası, Bakı
52. ŞƏKƏRƏLİYEV, Arif (2016), *Azərbaycan İqtisadiyyatı: Reallıqlar və Perspektivlər*, «Turxan» NPB, Bakı
53. TALİBOVA, Könül(2015), *Aran İqtisadi Rayonunun Soail-iqtisadi İnkişafı, Yaranan Ekoloji Problemlər Və Həllinin Bəzi İstiqamətləri*, Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti, Magistr Dissertasiyası, Bakı
54. YILDIRIM SAÇILIK, Melahat ve TOPTAŞA, Aytac (2017), “Kültür Turizmi ve Etkileri Konusunda Turizm Öğrencilerinin Algılarının Belirlenmesi”, *Turizm Akademik Dergisi*, C.4.S.2, s.107-117
55. YILDIZ, Zafer (2011), “Turizm Sektörünü Gelişim Ve İstihdam Üzerindeki Etkisi”, *Vizyoner Dergisi* , C.3, S.5. s.54-71

WEB KAYNAKÇALAR

1. <https://cografyahocasi.com/cografya-12/turizmin-ekonomik-etkileri.html>Coğrafya Hocası- Turzimin Ekonomik Etkileri
2. <http://rekreasyon.org/turizmin-etkileri/>Rekreasyon.org- Turizmin Etkileri

3. <http://turizm-merkezi.blogspot.com/2011/12/turizmin-ksa-tarihi.html> Turizm Merkezi- Turizmin Kısa Tarihi
4. <http://azsport.az/news.php?id=234> Azərbaycan Respublikası Gənclər Və İdman Nazirliyinin Rəsmi Orqanı- Bərdə Olimpiya İdman Kompleksi
5. http://www.azerbaijans.com/content_712_az.html web 20 Azərbaycan - Olimpiya Mərkələri
6. http://ier.az/az/http://ier.az/uploads/IIETI-UNDP_Turizm-az.pdf Bakı İqtisadi İslahatlar Elmi Tədqiqat İnstitutu- Azərbaycan Respublikasında Turizm Sektorunun Rəqabət Qabiliyyətinin Yüksəldilməsi Problemləri
7. www.stat.gov.az Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsi
8. https://azertag.az/store/files/Strateji_yol_xeritesi/Turizm_s%C9%99n_ayesinin_inki%C5%9Faf%C4%B1na_dair_strateji_yol_xeritesi.pdf Azərbaycan Dövlət İnformasiya Agentliyi- Azərbaycan Respublikasında ixtisaslaşmış turizm sənayesinin inkişafına dair Strateji Yol Xəritəsi
9. http://www.azerbaijan.az/Districts/districts_a.html Azerbaijan.az- Viza
10. [https://www.bakubookfair.com/images/pdf/14050639843\)%20Turizm%20haqq%C4%B1nda%20Az%C9%99rbaycan%20Respublikas%C4%B1n%C4%B1n%20qanunu.pdf](https://www.bakubookfair.com/images/pdf/14050639843)%20Turizm%20haqq%C4%B1nda%20Az%C9%99rbaycan%20Respublikas%C4%B1n%C4%B1n%20qanunu.pdf) Bakı Beynəlxalq Kitab Sərgi-Yarmarkasının Rəsmi Saytı- Turizm Haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu
11. <http://www.xalqqazeti.com/az/news/culture/94468> Xalq Qəzeti
12. <https://victorytour.az/az/services/visa-to-azerbaijan/> Victory Tour - Visa To Azerbaijan

13. <https://www.quora.com/What-is-the-difference-between-hiking-and-trekking> Quora- What is the difference between hiking and trekking?
14. <https://www.fmtr.com/halkla-iliskiler-turizm-ve-insan-kaynaklari-ulastirma/1024616-turizmin-fonksiyonlari.html>
[fonksiyonları](#) Turizmin Fonksiyonları
15. <https://www.e-gov.az/az/content/read/22> Elektron hokumet portali- Tarix Turizmi
16. http://www.anl.az/down/meqale/yeni_az/2011/fevral/159583.htm
Azərbaycan Milli Kitabxanası- Azərbaycanda Turizmin İnkişaf İstiqamətləri Geniş və Çoxsahəlidir
17. <http://azcb.com/ru/azerbaycan-dunyanin-aparici-biznes-turizm-jurnalinda-3>
Azure Business Center- Azərbaycan dünyanın aparıcı biznes turizm jurnalında
18. <http://azim.az/turizm/682-azrbaycanda-biznes-v-kongres-turizmi-surtl-irlilyir.html>
Azərbaycan İnformasiya Mərkəzi- Azərbaycanda Biznes və Kongres Turizmi Sürətlə İnkişaf Edir
19. <https://cennetmekani.wordpress.com/2011/03/11/26/> Cennet Mekanı- Azərbaycanın Müalicə-Sağlamlıq Turizmi
20. <http://eco.gov.az/az/627-ekoturizm> Azərbaycan Respublikası Təbii Sərvətlər Nazirliyi- Ekoturizm
21. <http://turizmmedia.az/post/biznes-turizmi-daha-chox-inkishaf-edib>
Turizm Media- Biznes Turizmi Daha Çox İnkişaf Edib
22. http://ier.az/uploads/Aran_Iqtisadi_Rayonu_2015.pdf
Azərbaycan Respublikası İqtisadiyyat Nazirliyi- Aran İqtisadi Rayonunun Pasportu

23. <http://files.preslib.az/projects/azerbaijan/gl2.pdf> Azərbaycan Respublikası Prezidentinin İşlər İdarəsi Prezident Kitabxanası- İnzibati-ərazi Vahidləri
24. <http://berde-ih.gov.az/page/11.html> Azərbaycan Respublikası Bərdə Rayonu İcra Hakimiyyəti- Tarixi
25. <http://www.azerbaijan-news.az/index.php?mod=3&id=34148> Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisinin Orqanı- Seyid Yusif Ağa Ziyarətgahi
26. <http://www.azculture.az/b-rd-rayon-tarix-diyarsunasliq-muzeyi/> Azculture- Bərdə tarix və Diyarşünaslıq Muzeyi
27. https://azertag.az/xeber/MUGANLI_MINERAL_SUYU_ISTEH_SAL_OLUNUR-353594 Azərbaycan Dövlət İnformasiya Agentliyi- “Muğanlı” Mineral Suyu İstehsal Olunur
28. <http://arantv.az/2018/05/22/%C9%99sr1%C9%99rin-yadigari-b%C9%99rd%C9%99-korpusu/> Aran Televiziya Ve Radio Yayınımları- Əsrlərin Yadigarı Bərdə Körpüsü
29. <https://oxu.az/culture/236816> Oxu.az- Adı Dastanlarda Yaşayan Nüşabə Qalasından
30. <https://sputnik.az/culture/20171214/413174261/tarixi-abide-berpa-olunsun.html> Sputnik.az- Şirvanlı Hamamı

EKLER

EK 1. Görüşme Soruları

- 1) Azerbaycan'da turizmi gelecekte daha iyi bir duruma getirmek mümkün olucakmıdır?
- 2) Azerbaycan'da hangi turizm türlerini geliştirmeyi önere bilirsiniz?
- 3) Azerbaycan'ın hangi bölgelerinde turizm geliştirilebilir?
- 4) Aran bölgesinde hangi turizm türünün geliştirilmesinin daha yararlı olacağını düşünüyorsunuz?
- 5) Aran bölgesinde turizmin geliştirilmesinin ne gibi etkileri olacaktır?
- 6) Berde'nin en çok ziyaret edilen turizm objektleri hangileridir?
- 7) Berde'ye gelen ziyaretçiler daha çok hangi mevsimde gelmektedirler?
- 8) Berde'ni diğer bölgelerden farklı yapan özellikleri varmı? Varsa hangileridir?
- 9) Berdede hangi turizm türlerinin geliştirilmesi potansiyeli vardır?
- 10) Bölgeye gelen turistleri karşılayıp kent ile ilgili bilgiler verebilecek nitelikli turizm merkezi ve tur rehberleri varmıdır?
- 11) Berde'nin turizm potansiyelini verimli kullanmak için neler yapmak lazımdır?
- 12) Berdede turizmin başlıca sorunları nelerdir?

- 13) Berde'nin turizmine devlet yeterli dikkat ayırıyormu?
- 14) Berde kenti turistik destinasyon gibi turpaketlere dahil ediliyormu?

EK 2. Görüşme Yapılan Kişilerin Listesi

Çalıştığı yer	Pozisyon	Cinsiyeti	Yaş	Görüşme tarihi
Berde Tarih ve Diyarşünaslık Müzesi	Direktor Evezi	kadın	32	17.05.2018
Berde Ressamlık Galerisi	Direktor Evezi	kadın	45	17.05.2018
Berde Haydar Aliyev Merkezi	Direktor	kadın	50	17.05.2018
"İmamzada" tarihi anıtı	Anıt görevlisi	erkek	61	17.05.2018
Berde Turizm İnfomasiya Merkezi	Direktor	erkek	38	17.05.2018
Berde İcra Kurulu	1)eski görevli 2) akademisyen	kadın	49	18.05.2018
"Prestij-S" eğitim merkezi	akademisyen	erkek	41	18.05.2018
"Toureast Tavel" Tur Acentası	tur menecer	erkek	22	19.05.2018
"Dahili Turlar" Tur Acentası	tur menecer	erkek	29	19.05.2018